

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

На правах рукопису

ЗАЙЦЕВА Марія Василівна

УДК 327 (1-67 БРІКС)

**ВЗАЄМОДІЯ КРАЇН БРІКС У ПОСТЬПОЛЯРНОМУ СВІТІ:
СТРУКТУРА, ТЕНДЕНЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ**

23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем
та глобального розвитку

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Науковий керівник
Рижков Микола Миколайович,
доктор політичних наук, професор

Київ – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	10
1.1. Концептуальні підходи до модифікації міжнародної взаємодії в умовах глобалізації.....	10
1.2. Джерельно-документальна база дослідження.....	36
Висновки до Розділу 1.....	58
РОЗДІЛ 2. ЧИННИКИ СТРУКТУРИЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАННЯ БРІКС ЯК НЕФОРМАЛЬНОГО МІЖНАРОДНОГО АКТОРА	60
2.1. Політичний чинник інституалізації БРІКС.....	60
2.2. Економічний чинник партнерства країн БРІКС.....	77
2.3. Безпековий чинник взаємодії країн БРІКС.....	91
Висновки до Розділу 2.....	111
РОЗДІЛ 3. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ КРАЇН БРІКС У СУЧАСНОМУ СВІТІ	115
3.1. Особливості функціонування неформального об'єднання БРІКС у міжнародному середовищі: тенденції і практика.....	115
3.2. Компаративний аналіз перспектив впливу неформальних об'єднань на світову політику (на прикладі Великої сімки та БРІКС).....	135
Висновки до Розділу 3.....	162
ВИСНОВКИ	165
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	172

ВСТУП

Актуальність проблеми дослідження визначається динамічними процесами трансформації сучасної системи міжнародних відносин, в якій істотного впливу набувають неформальні структури, які створюють нові можливості для політичного представництва провідних міжнародних акторів у сучасному глобальному середовищі. В ієрархії акторів міжнародних відносин, що відображає їхню фактичну диференціацію з погляду можливостей впливу на міжнародну систему, БРІКС розглядається як форум міжнародного співробітництва за окремими найбільш перспективними напрямками глобального управління. Потенціал розвитку БРІКС як неформальної структури наразі визначається загальними цілями взаємодії країн у політичній, економічній та безпековій сферах у форматі об'єднання, а також через потенційне залучення до співпраці інших держав, що в перспективі сприятиме підвищенню ролі БРІКС у світових міжнародно-політичних процесах. Водночас країни неформального об'єднання БРІКС мають значні відмінності за географічним положенням, політичним ладом, соціоекономічним та культурним розвитком, що виокремлює особливості формування і вибір національних пріоритетів їхнього партнерства; вони декларують як спільні, так і відмінні підходи до розуміння глобальних проблем і практики протидії глобальним викликам, які стосуються енергетичної, продовольчої та інформаційної безпеки, протидії кліматичним змінам, подолання бідності, стимулювання інновацій та формування науково-освітнього і культурного простору.

Об'єднувачими чинниками відносин країн БРІКС передусім виступають економічні інтереси та прагнення до політичного лідерства як на регіональному, так і на глобальному рівні, а суперечливими – можна вважати конкуренцію за лідерство в неформальній структурі, оскільки між країнами БРІКС існують спірні підходи до проблем розмежування державних територій, здійснення торговельних відносин, надання гуманітарної допомоги та вирішення політичної ситуації з прикордонними країнами. Значно стримує ініціативи з розширення взаємодії

БРІКС наявність у його учасників внутрішньополітичних проблем, а також налаштованість окремих країн на поглиблення партнерства з США як провідним міжнародним актором.

Актуальність роботи полягає і в тому, що у вітчизняній політологічній науці наявні лише фрагментарні дослідження з політичної взаємодії країн БРІКС у межах неформального об'єднання, тому цілісне дослідження зазначеної наукової проблематики є важливим для української політології, практики міжнародних відносин і зовнішньополітичної діяльності держави. Авторський підхід до проблеми взаємодії країн БРІКС у постбіполярному світі ґрунтується на розумінні того, що якість системи міжнародних відносин визначається можливостями державних і недержавних акторів управляти глобальними процесами, в яких домінуватимуть пріоритети вигідного партнерства, зростатиме роль неурядових структур у вирішенні глобальних проблем постбіполярного світу. Вибір проблематики оригінального дослідження зумовлений також і тим, що Україні, яка у двосторонньому співробітництві з країнами БРІКС має спільні інтереси щодо розвитку світової економіки, доцільно підвищувати рівень взаємодії з неформальними структурами з урахуванням геостратегічних пріоритетів держави.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження виконане в рамках Комплексної наукової програми Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Модернізація суспільного розвитку світових процесів глобалізації», затвердженої Вченою Радою Університету протоколом № 12 від 20 червня 2011 р., і науково-дослідної теми Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Україна в міжнародних інтеграційних процесах» (номер державної реєстрації 0111U007054).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є цілісне дослідження концептуального забезпечення, практики взаємодії та потенціалу країн неформального об'єднання БРІКС у сучасній системі міжнародних відносин.

Досягнення поставленої мети зумовило розв'язання таких дослідницьких завдань:

- систематизувати та поглибити концептуальні підходи до модифікації міжнародної взаємодії в умовах глобалізації;
- з'ясувати класифікацію неформальних об'єднань та визначити їх роль у глобальному управлінні;
- критично розглянути та увести до політологічного дискурсу теоретичні узагальнення з проблеми впливу неформальних об'єднань на міжнародні відносини;
- дослідити чинники структуризації БРІКС як неформального міжнародного актора та представити авторський погляд щодо політичних, економічних та безпекових чинників партнерства країн БРІКС;
- проаналізувати прикладні аспекти взаємодії країн БРІКС у сучасному світі та визначити особливості функціонування неформального об'єднання БРІКС у міжнародному середовищі;
- здійснити авторський компаративний аналіз щодо перспектив потенційного впливу неформальних об'єднань на світову політику (на прикладі Великої сімки та БРІКС).

З урахуванням зазначеної мети і завдань **об'єктом** дослідження виступає глобалізація системи міжнародних відносин, а **предметом** дослідження є структура, тенденції та перспективи взаємодії країн БРІКС у постбіполярному світі.

Методологія та методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дослідження склали принципи об'єктивності, багатофакторності та системності щодо цілісного аналізу структури, тенденцій та перспектив взаємодії країн БРІКС у постбіполярному світі. Методологічна структура дисертаційної роботи передбачає аналіз наукової проблематики на концептуальному і прикладному рівнях. Для вирішення завдань, поставлених у дисертаційній роботі, були використані загальнонаукові, загальнологічні та спеціальні методи дослідження, зокрема, системний метод, який було застосовано для аналізу модифікації

міжнародної взаємодії у глобальному середовищі і визначення такої альтернативної форми глобального управління як неформальні об'єднання, структурно-функціональний метод, за яким було досліджено особливості функціонування неформальних об'єднань у механізмах глобального управління та перегрупування на рівні коаліційних або інтеграційних утворень, які з різною інтенсивністю впливають на міжнародно-політичні процеси, інституційний метод, на підставі якого було виявлено політичні, економічні та безпекові чинники співпраці країн БРІКС, компаративний метод – для аналізу перспектив впливу неформальних об'єднань на світову політику (на прикладі Великої сімки та БРІКС), описовий метод уможливив аналіз політологічного дискурсу з проблеми впливу неформальних об'єднань на міжнародні відносини.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що у дисертації вперше у вітчизняній політології цілісно досліджено політичні, економічні та безпекові чинники взаємодії країн БРІКС у сучасній системі міжнародних відносин та перспективи впливу неформального об'єднання на світову політику. У проведеному дослідженні:

Вперше:

- представлено авторський погляд щодо політичного, економічного та безпекового формату партнерства країн БРІКС як чинників структуризації неформального міжнародного об'єднання і встановлено, що за політичним чинником інституалізація БРІКС до рівня повноцінного інтеграційного утворення на найближчу перспективу не відбудеться через відмінності зовнішньополітичних стратегій окремих країн; за економічним чинником тенденція до становлення БРІКС як світового альтернативного економічного центру реалізується через координацію макроекономічної політики країн групи; за безпековим чинником спостерігається диференціація підходів країн об'єднання до визначення глобальних і національних викликів та загроз;

- здійснено авторський компаративний аналіз щодо перспектив потенційного впливу Великої сімки та БРІКС на світову політику і доведено, що у політичній сфері сукупний вплив країн Великої сімки на процеси глобального

управління є відносно високим у порівнянні з БРІКС, в економічній сфері при наявних перевагах Великої сімки БРІКС може стати альтернативою західним економічним та фінансовим інституціям, у безпековій сфері наявні значні суперечності через різноспрямовані національні інтереси та прагнення окремих країн координувати військове співробітництво у межах неформального об'єднання;

Удосконалено:

- положення щодо модифікації міжнародної взаємодії в умовах глобалізації та обґрунтовано, що трансформаційні процеси зумовили появу неформальних об'єднань як нових акторів міжнародних відносин, що вибудовуються над державами і впливають на світову політику;

- аргументацію щодо виокремлення ключових тенденцій розвитку співробітництва країн БРІКС у системі міжнародних відносин; конкретизовано, що позитивними можна вважати значимість транснаціональних пріоритетів неформального об'єднання, а негативними – неузгодженість позицій його учасників у підходах до стратегій двостороннього і багатостороннього співробітництва БРІКС;

Набуло подальшого розвитку:

- з'ясування особливостей участі неформальних об'єднань у глобальному управлінні з погляду їхньої ролі та впливу на міжнародні відносини, на підставі чого підтверджено висновок про зміну світової політичної моделі взаємодії і зовнішнього партнерства;

- дослідження концептуальних і прикладних аспектів впливу неформальних об'єднань на міжнародні відносини, що зумовило уведення до вітчизняного політологічного дискурсу конкретного фактологічного матеріалу з проблеми глобальних трансформацій, пов'язаних із діяльністю неформальних акторів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні та практичні висновки дисертаційної праці можуть бути використані для подальших досліджень у сфері міжнародних відносин, зокрема для розгляду функціонування неформальних об'єднань та їхнього впливу на систему

міжнародних відносин. Прикладний аспект роботи полягає в тому, що її результати можуть бути застосовані як у діяльності органів державної влади України, зокрема МЗС України, так і для вироблення стратегії взаємодії України з неформальними об'єднаннями на міжнародній арені. Одержано позитивний відгук від Дипломатичної академії України при МЗС України (074/2016) на впровадження результатів дослідження.

Теоретичні узагальнення, матеріали, висновки та рекомендації дисертаційної роботи також можуть бути використані й у навчальному процесі при підготовці нормативних і спеціальних курсів з міжнародних відносин та світової політики, країнознавства, теорії та практичної діяльності міжнародних організацій, міжнародної інформації, інформаційно-аналітичного забезпечення та прогнозування зовнішньої політики, інформаційної геополітики тощо.

Апробація результатів дисертації. Основні положення наукової праці було апробовано на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: міжнародній науковій конференції «Міжнародна інформація: концептуальні та прикладні виміри» (19 квітня 2013 року, м. Київ); міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин» (24 жовтня 2013 року, м. Київ); II всеукраїнській науковій конференції «Україна в системі глобального інформаційного обміну: теоретико-методологічні аспекти дослідження і викладання» (25–26 жовтня 2013 р., м. Львів); XI міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна» (20 березня 2014 року, м. Київ); міжвідомчій науковій конференції «США у трансформаціях сучасного світу: геополітичний вимір» (14 квітня 2014 року, м. Київ); міжвідомчому круглому столі «Регіональні інтеграційні утворення у сучасних міжнародних відносинах» (19 травня 2014 року, м. Київ); міжвідомчому круглому столі «Безпековий вимір сучасних міжнародних відносин: політичні, економічні, інформаційні та гуманітарні аспекти» (17 червня 2014 року, м. Київ); міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми міжнародних відносин» (Світове співтовариство: глобальні та регіональні виклики) (16 жовтня

2014 року, м. Київ); the scientific conference «The Ukraine crisis in the modern-day information space» (4 грудня 2014 року, Вільнюський університет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Варшавський університет, Університет імені кардинала Стефана Вишинського; Вільнюс, Литва); II международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы международных отношений и дипломатии (1918 г. – начало XXI в.)» (23-24 квітня 2015 року, Вітебський державний університет імені П. М. Машерова, Інститут історії Національної академії наук Білорусі, м. Вітебськ, Республіка Білорусь).

Наукові узагальнення та висновки дисертації обговорювалися на наукових семінарах, круглих столах і міжкафедральних засіданнях Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 10 наукових праць загальним обсягом 4,77 д. а.: 6 наукових статей (3,96 д. а.), з яких 5 – у фахових виданнях (1 стаття у виданні, яке входить до наукометричних баз даних) і 1 – в іноземному науковому періодичному виданні; 4 статті – опубліковані за результатами міжнародних науково-практичних конференцій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Концептуальні підходи до модифікації міжнародної взаємодії в умовах глобалізації

Проблеми модифікації міжнародної взаємодії в умовах глобалізації знаходять своє концептуальне вираження у теорії міжнародних відносин, складниками якої виступають теорія суб'єктності, теорія ієрархії та теорія взаємодії, теоріях транснаціоналізації та конкуруючого лідерства, що передбачають аналіз цього системного явища на всіх рівнях міжнародного співробітництва, з'ясування типології міжнародних акторів та визначення особливостей функціонування неформальних об'єднань у глобальному середовищі. Для наукового представлення проблематики дослідження у роботі використано термінологію, яка відображена у фахових розвідках щодо впливу процесів глобалізації на сучасну систему міжнародних відносин, місця та ролі суб'єктів міжнародних відносин у межах міжнародних систем та їх ієрархії, взаємодії та взаємозалежності міжнародних акторів в умовах постбіполярного світу, зокрема такі терміни, як глобалізація, політична глобалізація, глобальний розвиток, глобальне управління, міжнародна взаємодія, міжнародні актори, неформальні об'єднання. Авторський концептуальний підхід полягає у розгляді модифікації міжнародної взаємодії з погляду впливу глобалізації на формування сучасної системи міжнародних відносин та участі у глобальному управлінні неформальних міжнародних акторів.

Сучасні дослідження процесів зміни глобального середовища і новітніх механізмів міжнародного співробітництва спрямовані на з'ясування сутності такого явища, представленого різними об'єктивними та суб'єктивними чинниками, що зумовлюють врахування передусім наслідків глобалізації у взаємодії державних і недержавних акторів міжнародних відносин. Слід

зауважити, що відсутність єдиного розуміння сутності глобалізації, її викликів для національних спільнот, а також прогнозування її впливу на людський розвиток уможливили формування різних підходів до тлумачення сутності поняття. Зокрема, виокремлено декілька етапів розвитку глобалізації, які розкривають сутність модифікації сучасного світу: 1) період 40-70 рр. XX ст., коли відбулася трансформація колоніальної системи, що призвела до появи комплексу світових соціально-економічних проблем, розвитку науково-технічної революції та впливу політико-економічних чинників на формування системи міжнародних відносин; 2) період 70-90 рр., коли відбулося визнання світовим співтовариством впливу процесів глобалізації на сферу міжнародної безпеки, економічне та політичне співробітництво; 3) період кінця 90 рр. XX ст. – початку XXI ст., коли відбулося формування глобального світового співтовариства, що спричинило зростання політичного, економічного, інформаційного та технологічного впливу США, виникнення науково-політичних та соціально-економічних течій антиглобалістів та глобального альтернативного руху, що призвело до переоцінки цінностей, закладених процесами глобалізації, появу загроз для національної ідентичності та національної безпеки; 4) період з 2001 р. і дотепер, коли відбувається зміна стратегії геополітичного розвитку світу, глобальна політична реструктуризація та транснаціоналізація міжнародної взаємодії, глибинні зрушення у міжнародній системі підтримання миру через загрози глобального тероризму, неконтрольованої глобальної міграції та асиметрії технологічного розвитку [1].

На авторський погляд, виокремлення періодів глобалізації відображає як реформування міжнародної взаємодії у постбіполярному світі, так і дає підстави з'ясувати причини появи неформальних об'єднань як міжнародних акторів та зростання їх впливу на глобальне управління. Загалом, аналізу сутності та впливу глобалізації на розвиток сучасного світу присвячені роботи як зарубіжних вчених – З. Баумана, З. Бжезинського, Д. Белла, П. Бергера, Л. Брауна, П. Бурд'є, П. Б'юкенен, Б. Вальденфельса, І. Валлерстайна, Е. Гідденса, А. Гора, А. Колодка, Д. Стігліца, О. Тоффлера, Ф. Фукуяма, Д. Хелда, А. Урсула, А. Уткіна, так і

вітчизняних дослідників – О. Білоруса, Р. Войтович, І. Грицяка, І. Кравченко, О. Коппель, В. Князева, О. Майбороди, В. Манжоли, Т. Мотренка, І. Надольного, Г. Немирі, О. Пархомчук, І. Розпутенка, М. Юрія, В. Юрчишина, в яких аналізуються концептуальні та прикладні аспекти глобального розвитку.

Тлумачення «глобалізації» у дисертаційній роботі за «Українською дипломатичною енциклопедією» розглядається як «...процес інтенсифікації взаємозв'язків між різними формами організації суспільного життя, унаслідок якого посилюється взаємозалежність міжнародних акторів та з'являється нова система політичних і економічних відносин» [2]. Поняття «глобалізація», з погляду авторів видання, використовується представниками всіх основних підходів до дослідження міжнародних відносин. Можна погодитися із твердженням, що у рамках реалістичної парадигми глобалізація виступає сучасною фазою розвитку міжнародної системи; у межах ліберальної та неоліберальної парадигми вона розглядається як якісно новий етап розвитку світової політичної структури; у рамках неомарксистської парадигми глобалізація визначається як заключна фаза розвитку капіталізму, що призводить до подальшої економічної та політичної дестабілізації світової системи [2].

У фаховій літературі з проблеми глобального розвитку та міжнародних систем [3; 4] виділяються такі наукові школи дослідження глобалізації, як: технократична школа, представники якої У. Браун, Д. Белл, Т. Веблен, А. Вінер, Г. Кан, Д. Несбіт, Г. Скотт, Л. Ловінс, А. Тоффлер, А. Турен, А. Шафф вважають, що для вирішення глобальних проблем важливе значення має науково-технічний прогрес та його вплив на всі сфери життєдіяльності суспільства, особливо в умовах появи новітніх інформаційно-комунікаційних технологій [5; 6]; технопесимістична школа, послідовники якої К. Болдуїнг, П. Гудмен, К. Девіс, А. Ерліх, Г. Маркузе, Д. Медоуз, Т. Роззак, М. Робертс наголошують на негативних наслідках глобалізації, що пов'язано із загостренням глобальних проблем внаслідок науково-технічного прогресу, зростання впливу великого капіталу на міжнародну взаємодію, розширення діяльності і зміну статусу транснаціональних корпорацій [5]; еколого-популістська школа, дослідники якої

Л. Браун, Р. Теобальд, Дж. Уолд, Д. Хау звертають увагу на появу проблем при взаємодії індивідуума з суспільством та суспільства з природою, що призводить до виникнення глобальних екологічних катастроф [7]; екзистенціально-культурна школа представлена роботами Й. Галтунга, К. Вайцеккера, С. Мендловіца, М. Міше, О. Орука, Г.Фолка, які досліджують проблеми війни і миру, становлення нового міжнародного економічного і соціально-політичного порядку; еволюційно-детерміністська школа, представники якої Н. Георгеску-Ролген, Е. Валенілл, І. Нінілуото, Дж. Ріфкін дотримуються позиції щодо взаємозв'язку закономірностей природної еволюції та внутрішніх рушійних сил технологічного прогресу [7; 8], а також інтегративна школа, послідовники якої К. Гюнцль, А. Печчеї, В. Прельс, П. Т. де Шарден наголошують на посиленні розвитку глобальних інтеграційних процесів у постбіполярному світі [8].

Водночас у науковій літературі виокремлюються концептуальні підходи – революційний, еволюційний і скептичний – до розуміння глобалізації та її впливу на сучасну міжнародну систему і механізми міжнародної взаємодії. За революційним підходом зарубіжні дослідники М. Дойл, Р. Кеохейн, Дж. Най, К. Омає, Т. Фрідман стверджують, що завдяки глобалізації відбуваються процеси трансформації світових ринків, а держави отримують уніфіковані правила взаємодії на міжнародній арені, тому вчені наголошують, що саме глобалізація сприяє реструктуризації глобальної взаємодії, внаслідок чого взаємозалежність економічних і політичних інтересів є настільки глибокою, що конфлікт між великими державами вважається малоімовірним. Також дослідники вважають, що внаслідок появи недержавних (неформальних) акторів міжнародних відносин держави частково втрачають національний суверенітет, оскільки глобальна взаємодія всіх акторів підпорядковується глобальному ринковому просторові [3; 9], що, на нашу думку, спостерігається упродовж першого десятиліття XXI ст.

Еволюційний підхід до розуміння глобалізації представлений у роботах зарубіжних дослідників А. Гідденса, Дж. Розенау, Р. Фолка, які розглядають глобалізацію як зміну форм правління у рамках світового порядку, як процес еволюції суспільства та світової економіки, що потребує від міжнародної

спільноти поступової адаптації до більш взаємозалежного і нестабільного світу [10]. Слід зауважити, що американський вчений Дж. Розенау передусім звертає увагу на створення в традиційному суспільстві нового політичного, економічного та соціального простору, до якого на макрорівні повинні пристосовуватися держави, а на мікрорівні – локальні громади, а теоретик Р. Фолк наголошує на проблемі впливу сучасних комунікаційних технологій на уявлення про організацію світового порядку, у результаті чого держава поступово втрачає домінуючу роль на світовій арені, а вплив локальних і транснаціональних ініціатив окремих груп та об'єднань навпаки посилюється [9], що доводиться авторським дослідженням. Натомість скептичний підхід, що використовується у роботах Е. Віткопфа, Ч. Кеглі, Н. Ренвіка, звертає увагу на те, що інтегрований світ може потрапити у залежність від політичних авторитарних режимів та від злочинних і терористичних угруповань, що призводить до їх втручання у важливі системи життєдіяльності держав, послаблюючи їх функціонування [9].

Необхідно зазначити, що процеси глобалізації зумовили появу у документах ООН поняття «глобальний розвиток», що позначає більш складний комплекс глобальних взаємодій між державними і недержавними акторами міжнародних відносин та виявляється «...у зростанні й посиленні впливу міжнародних інституцій, у глобальній діяльності транснаціональних корпорацій, у розширенні потоків товарів, технологій і фінансових засобів, у поглибленні комунікаційних та інформаційних потоків, у зростанні екологічних наслідків та інтернаціоналізації злочинної діяльності» [11]. Чинниками, що впливають на глобальний розвиток у XXI ст., визначають посилення взаємозв'язку між центром і периферією, зростання глобальної міждержавної стратифікації, технологічну диференціацію держав, зростання інвестиційних потоків [11], що, на нашу думку, свідчить про значні зрушення у системі міжнародних відносин та впливає на механізми міжнародної взаємодії.

Прогнозування майбутнього глобального розвитку світу знаходимо у дослідженнях Національної ради з питань розвідки США «Глобальні тенденції 2015», «Обриси майбутнього світу. Глобальні тенденції 2020», «Глобальні

тенденції 2025: світ, що трансформується» та «Глобальні тенденції 2030: альтернативні світи» [12–15], в яких проаналізовано ключові чинники, виклики та невизначеності глобального розвитку, подано прогностичні сценарії щодо процесів глобалізації і формування постбіполярного світу, досліджено чинники глобального домінування західних і незахідних країн, потенційні процеси ісламізації світу, вплив на міжнародну взаємодію злочинних і терористичних угруповань. На особливу увагу у контексті авторського дослідження взаємодії країн БРІКС у постбіполярному світі заслуговує аналіз цивілізаційних змін до 2025 р, серед яких виділяються процеси економічного зростання Китаю, Індії та інших країн незахідного світу і формування глобальної багатопольної системи. Водночас у міжнародній політичній системі спостерігатиметься вплив таких акторів, як транснаціональні корпорації, неформальні об'єднання, релігійні організації і кримінальні структури. Для авторського дослідження та політичного аналізу важливим є виокремлення сценарію «вибух БРІК», в якому прогнозується ймовірність конфлікту між Китаєм та Індією через проблеми енергетичної безпеки і доступу до природних ресурсів, що може перетворитися в потенційне протиборство між країнами. Критична залежність від енергетичних ресурсів, країн БРІК може поглибити подальшу ескалацію суперечностей до рівня збройних міждержавних конфліктів, тому, на думку експертів, це може призвести до зростання різноспрямованих конфліктів в багатополосному світі, особливо між країнами неформального об'єднання БРІКС [15].

Вважаємо за необхідне долучити до політичного аналізу процесів глобалізації дослідження російського науковця В. Іноземцева, який тлумачить глобалізацію як сукупність економічних, соціальних і політичних процесів, коли активна діяльність міжнародного суб'єкта може призводити до відсутності відповідальності окремих соціальних акторів за наслідки глобального розвитку. Вказуючи на відмінності глобалізації від «інтернаціоналізації» та «інтеграції», підкреслюючи, що її сутністю є формування системи, що змінює акторів міжнародної взаємодії, В. Іноземцев стверджує, що головною проблемою

сучасного світу є відставання політичної глобалізації від економічної, інформаційної та соціальної [16].

У рамках теми дисертаційної роботи важливим є також детальний аналіз політичної глобалізації, яка, на нашу думку, сприяла процесам поглиблення взаємодії країн БРІКС та часткової інституалізації цього утворення. Зокрема, під політичною глобалізацією розуміємо комплекс взаємодій між державними та недержавними акторами міжнародних відносин, що виявляється через посилення впливу міжнародних інститутів глобального управління, стимулювання участі транснаціональних корпорацій у розв'язанні світових проблем, розширення впливу інформаційно-комунікаційних технологій на всі сфери життєдіяльності людства [11]. З авторського погляду політична глобалізація сприяє трансформації існуючої системи глобального управління за участю неформальних структур, що прагнуть впливати на процеси міждержавної взаємодії. Відтак політична складова глобалізації вважається рушієм інтенсивності взаємодій таких акторів, як транснаціональні корпорації, міжнародні неурядові організації, глобальні соціальні рухи, неформальні об'єднання, що відображають їх фактичну нерівність за економічними, ідеологічними, військово-політичними та іншими можливостями впливу на міжнародну систему. Для політологічного підходу до глобалізації, йдеться у численних дослідженнях, суттєво, що під час цього процесу формуються різні центри ухвалення політичних рішень, які спроможні не тільки впливати на перебіг глобального співробітництва, а й формувати нові правила порядку денного [16]. При цьому зауважимо, що політична глобалізація формується у сучасному суспільстві, впливаючи на проблеми глобальної влади, лідерства та управління, а також глобальної політичної культури, формує уніфіковані підходи до політичної, економічної та правової взаємодії.

До аналізу політичної глобалізації, зокрема її зовнішньополітичного аспекту, звертається американський дослідник С. Хоффман, який проблеми конкуренції між великими державами і спроможність менш значимих держав обертати на свою користь міждержавну напруженість, залежність зовнішньополітичного курсу на міжнародній арені як від геополітичних чинників,

так і від внутрішньої політики, поширення міжнародного тероризму визначив як підстави для уповільнення розвитку глобалізації. На думку дослідника, «...немає підстав вважати глобалізацію неминучою і нездоланною», оскільки під вплив глобалізаційних процесів не потрапляють більшість бідних країн, міжнародне громадянське суспільство лише формується, а сфера діяльності неурядових організацій охоплює незначний сегмент світової спільноти, економічне поліпшення через прозорість кордонів відбулось лише частково, а технічна модернізація комунікаційної інфраструктури призвела до цифрової нерівності [17].

Серед чинників впливу глобалізації на міжнародну політику С. Хоффман виділяє трансформацію міжнародних інституцій, оскільки вважає, що можливості держав щодо вирішення внутрішніх і міжнародних проблем значно зменшується, розв'язання безпекових проблем у межах традиційних союзів перешкоджає поглибленню і розширенню повноважень ООН та її спеціалізованих установ щодо реалізації програм людського розвитку [17]. На підставі аналізу дослідника можна виокремити такі види глобалізації, як економічна глобалізація, розвитку якої сприяла наукова революція в сфері технологій, інформації, торгівлі, іноземних інвестицій, що зумовило появу недержавних акторів міжнародних відносин (компаній, інвесторів, банків і приватного сектору у сфері послуг); культурна глобалізація, що сформувалась на основі економічної і технологічної модернізації світу завдяки поширенню світових культурних благ; політична глобалізація, що характеризується домінуванням США та їхніх політичних інституцій у міжнародних відносинах, а також наявністю міжнародних, регіональних організацій і неформальних об'єднань, діяльність яких стосується політико-економічних та безпекових сфер взаємодії.

На думку німецького дослідника У. Бека, політична глобалізація позначає процеси, при яких держави змушені враховувати в стратегіях національної політики інтереси недержавних міжнародних акторів, оскільки взаємозв'язки і взаємозалежності, що виникають між ними, утворюють ієрархію сучасної світової структури. Тому ключовими поняттями впливу глобалізації на політичні процеси

він визначає як проблему збереження національного суверенітету, так і розширення політичної взаємозалежності [18]. Більшість дослідників політичної глобалізації відносять до її складників і безпекову взаємодію, оскільки, як показує практика, діяльність недержавних акторів у глобальному середовищі здійснює неоднозначний вплив на міжнародну та національну безпеку. При цьому наголошується на тому, що одні групи недержавних суб'єктів своєю діяльністю сприяють стабільності на глобальному і регіональному рівнях, тоді як інші – дестабілізують міжнародну ситуацію і створюють загрози для подальшого розвитку світової спільноти [3; 4; 19].

У сучасній науковій думці виділяються як прихильники, так і критики процесів політичної глобалізації і, відповідно, еволюції державного суверенітету. Зокрема, західні дослідники Дж. Бхагваті, К. Омає, Т. Фрідман як прихильники глобального розвитку відзначають, що головними рисами політичної глобалізації є глобальне управління, глобальний капітал і зміна ролі національних держав, а поглиблення глобалізаційних процесів сприяє формуванню уніфікованих правил поведінки на міжнародній арені, розвитку соціальної стабільності та встановленню взаємовигідних відносин між великими державами і країнами, що розвиваються [20–22]. Їх підтримують і фахівці з міжнародних відносин Е. Гідденс, Дж. Розенау, Р. Фолк, які вважають, що у перспективі держави будуть втрачати свою домінуючу роль на міжнародній арені на противагу транснаціональним корпораціям, які демонструють зростаючий вплив на систему міжнародних відносин та розмивання територіальних меж [5; 23; 24].

Натомість критики процесів політичної глобалізації П. Б'юкенен, Г.-П. Мартін, Х. Шуманн не визнають позитивного впливу глобалізації на будь-які світові процеси і відзначають, що глобалізація, об'єднуючи світ, одночасно і руйнує його, оскільки транснаціональні корпорації обмежують національні держави у вирішенні міжнародних проблем. При цьому національна політична еліта динамічно трансформує державну владу залежно від інтересів світових фінансових і промислових груп. Окремі критики політичної глобалізації, зокрема американський дослідник П. Б'юкенен, сприймають глобалізацію як систему

допуску «...на багатий і справедливий американський ринок демпінгових товарів з країн з дешевою робочою силою, як переміщення вільного американського капіталу у сприятливі економічні зони, що викликає соціальні проблеми в американському суспільстві, негативно впливаючи на внутрішню економіку і репутацію держави» [25; 26].

У цьому контексті політичний аналіз наукової розвідки російського дослідника В. Шляпникова дозволяє зробити висновки, що масштаби політичної глобалізації та роль держав у цьому процесі можна оцінювати по-різному, оскільки, з одного боку, національні держави сприяють розвитку глобального господарства, підтримуючи необхідну бізнесу інфраструктуру, а з другого боку – зростання могутності транснаціональних корпорацій призводить до появи глобальної економіки, в якій національна держава поступово втрачає свої пріоритети [19].

Аналіз процесів поглиблення політичної глобалізації зумовлює дослідження проблеми глобального управління, під яким розуміють міжнародну політичну взаємодію, що полягає у здійсненні управлінського, організуючого впливу на світову спільноту. Деякі вітчизняні фахівці, зокрема Є. Камінський, М. Мальський, В. Манжола, Ю. Павленко, Б. Парахонський, трактують глобальне управління як процес вироблення, прийняття та реалізації стратегічних рішень, спрямованих на підтримання або трансформацію параметрів світового порядку задля здійснення впливу на розвиток глобального суспільства, окремих його сегментів та глобальних відносин. Як вважають дослідники політичний характер глобального управління пов'язаний з підготовкою й прийняттям стратегічних рішень на рівні міжнародних інституцій, а також соціальним впливом на процеси міжнародної взаємодії [3; 4]. Погоджуючись з вищезазначеною аргументацією, в свою чергу підкреслимо, що глобальне управління означає зміну співвідношення сил у світі, переформатування глобального балансу інтересів, а тому сутність процесу політичної глобалізації полягає у постійному зростанні прав і повноважень глобальних інституцій [16].

Додамо, що глобальне управління дозволяє міжнародним акторам

зменшувати негативні і посилювати позитивні для людської спільноти наслідки глобалізації через використання засобів і механізмів, які діють на різних рівнях – глобальному, регіональному, національному і локальному. Тобто, за Б. Юськівим, виокремлюються два виміри глобального управління: перший вимір є політичним управлінням, коли політика виходить за національні межі і набуває транснаціонального характеру, другий вимір є глобальним управлінням, коли вирішення глобальних проблем людства здійснюється у форматі об'єднання зусиль міжнародних інститутів, транснаціональних корпорацій, неформальних об'єднань, груп та держав [27]. Тому акторів глобального управління поділяють на національні держави і новітніх акторів, до яких американський вчений П. Гай відносить світовий ринок, соціально-політичні мережеві структури, наддержавні і місцеві органи управління, хоча і зауважує, що такі новітні управлінські структури навряд чи можуть здійснювати глобальне управління. Вчений приходить до висновку, що лише урядові інституції здатні упорядковувати публічну політику та інтегрувати в єдине ціле те, що відбувається в політичній сфері [28]. На думку Дж. Розенау, до акторів глобального управління належать не лише офіційні інститути й організації, які формують і підтримують стандарти та норми управління світовим порядком (державні інституції, міжурядові організації), але й інші організації і групи впливу (багатонаціональні корпорації, транснаціональні соціальні рухи, неурядові організації), які займаються реалізацією цілей, досягнення яких залежить від дій глобальних інституцій [27; 29].

У фаховій літературі виокремлюють декілька концепцій глобального управління, за якими передбачається створення інституцій, покликаних найбільш адекватно відповідати новим викликам світового прогресу, або модифікація діяльності існуючих міжнародних організацій. Зокрема, вчені виділяють такі концепції, як світовий уряд, що передбачає формування єдиної глобальної політичної влади, яка вирішує поточні внутрішньополітичні питання не на національному, а на глобальному рівні; трансформація системи ООН, що має проявлятися або у поступовому підвищенні рівня легітимності та ефективності

Ради Безпеки ООН, або у реформуванні Ради Безпеки ООН у квазіурядову структуру, а Генеральної Асамблеї ООН – у квазіпарламент; політичне глобальне управління, що передбачає зростання впливу провідних міжнародно-політичних акторів на управління глобалізаційних процесів; корпоративне глобальне управління, у рамках якого передбачається залучення впливових транснаціональних корпорацій або міжнародних неурядових організацій до процесу прийняття рішень та планування глобального розвитку; глобальна взаємодія, що стосується здійснення глобального управління через конструктивний діалог всіх зацікавлених акторів. Вважаємо, що така форма управління припускає формування більш інклюзивної системи глобального регулювання, до якої б були залучені більшість державних та недержавних акторів. Оскільки міжнародні організації створюються державами для координації їхньої політики, що дозволяє просувати власні зовнішньополітичні стратегії на глобальному рівні, то саме національні держави будуть діяти через міжнародні структури до того часу, доки корисність колективних акцій, що здійснюватимуться через них, буде перевищувати спрямованість на односторонні дії [3; 4; 18; 30].

Наголосимо, що роль міжнародних структур як акторів глобального управління полягає в тому, що жодні важливі міжнародні політичні, економічні, військові, соціальні або екологічні проблеми не вирішуються без урахування рекомендацій міжнародних інституцій. Проте зростання впливу таких міжнародних інституцій призводить до обмеження дій суверенних держав та сприяє розширенню міжнародного співробітництва з іншими міжнародними акторами різного рівня компетенції та легітимації [30].

Можливості та ризики глобалізації та глобального управління, на думку російського вченого А. Громика, пов'язані з впливом на міжнародні відносини балансу військових, економічних та ідеологічних ресурсів, зокрема балансу військових потуг, що відіграють у світовій політиці вирішальну роль. До цієї системи балансу дослідник відносить і неформальні структури, як наприклад країни «сімки» та «двадцятки» або інші регіональні коаліційні союзи (БРІКС), які,

на його погляд, можуть існувати лише за умови становлення парадигми співробітництва і толерантності, пріоритету права і зміцнення правопорядку, заснованого на цілях і принципах статуту ООН [31]. Як особливий компонент глобального управління розглядає міжнародну взаємодію у постбіполярному світі М. Чешков, який вважає, що сучасний формат взаємодії в глобальному середовищі відрізняється не тільки за відмінностями учасників, а й за акторами взаємодії, що дозволяє не лише диференціювати структуру і суб'єкти, але й впливати на зв'язки між ними. На його думку, міжнародна взаємодія у глобальному середовищі змінює характер зв'язків між державними і недержавними міжнародними акторами і окреслює глобалізацію як відкритий, незавершений і багатоваріантний процес [33].

Враховуючи, що у науковій літературі подаються різні визначення міжнародної взаємодії в умовах глобалізації, наводимо типологію основних стратегій взаємозв'язків, що склалися історично. Зокрема виокремлюють стратегії ізоляції, завоювання, запозичення, мімікрії та діалогу, які характеризують міжнародні відносини і мають істотні відмінності у своєму трактуванні. Так, стратегія ізоляції вважається найбільш надійним способом збереження власної цивілізації, коли культура, традиції і закони інших народів уявляються настільки варварськими, що питання про діалог культур є майже неможливим; стратегія завоювання реалізується через експансію власних політичних, економічних і культурних цінностей; стратегія запозичення пов'язана з розширенням споживання високоефективної техніки, послаблюючи мотивації самостійної діяльності; мімікрія представлена стратегією маскування, яка полягає в підміні образу, тобто за умови жорсткого контролю центральних позицій потужність країни переноситься на периферійні зони, формуючи нові центри державної потуги [33; 34]. На думку авторки дисертації, діалогова або комунікативна стратегія глобальної взаємодії міжнародних акторів знаходиться в залежності від інформаційно-комунікаційних технологій, які унеможливають повну ізоляцію держав від світового політичного дискурсу, процес взаємозв'язку здійснюється через ІКТ, які стали частиною політичного, економічного і технічного життя

людства, що призводить до запозичення політичних, соціальних і культурних цінностей. Лише стратегія мімікрії можлива за умови розвитку ІКТ, оскільки дозволяє переорієнтувати економіку невеликих держав і зробити їх економічно потужними. У перспективі, як свідчить аналіз, діалогова стратегія може або сприяти взаємодії міжнародних акторів, або ж призвести до ще більшого розмежування держав, враховуючи різні можливості використання сучасних інформаційних технологій для співробітництва.

У вітчизняній політології дослідження модифікації міжнародної взаємодії в умовах глобалізації представлені науковими розвідками академічних установ, науково-дослідницьких та вищих освітніх закладів, які, на авторський погляд, здійснювалися за такими напрямками, як:

1. загальноцивілізаційний напрям дослідження глобалізації, до якого належать праці О. Білоруса, В. Власова, Л. Губерського, О. Коппель, Д. Лук'яненка, Ю. Павленка, О. Пархомчук, Ю. Пахомова, Г. Перепелиці;

2. міжнародно-політичний напрям дослідження глобалізації, який представлено у наукових працях О. Брусилівської, С. Галаки, В. Головченка, М. Дорошка, Є. Камінського, В. Копійки, В. Крижанівського, В. Крушинського, О. Майбороди, М. Мальського, В. Манжоли, В. Матвієнка, М. Мацяха, М. Михальченка, Б. Парахонського, І. Піляєва, І. Погорської, Г. Почепцова, М. Рижкова, В. Рубеля, Н. Ржевської, Ю. Скорохода, А. Худоля, С. Шергіна, С. Федуняка, Л. Чекаленко, Б. Юськіва, Н. Яковенко;

3. економічний напрям дослідження глобалізації, який заявлено у роботах Л. Антонюка, А. Гальчинського, Р. Заблоцької, Ю. Козака, З. Луцишин, Ю. Макогона, В. Рокочі, О. Рогача, С. Сіденка, С. Соколенка, А. Поручника, А. Філіпенка, В. Шевчука, О. Шниркова, І. Школи;

4. комунікативний напрям дослідження глобалізації, який представлено у наукових працях В. Бебика, В. Гондюла, С. Даниленка, О. Дубаса, Д. Дубова, О. Зернецької, В. Іванова, О. Картунова, Л. Климаської, В. Королька, О. Литвиненка, Л. Лойко, Є. Макаренко, М. Ожевана, Г. Почепцова, О. Скаленка, О. Сосніна, Є. Тихомирової, В. Фісанова.

Зокрема, відомий український науковець О. Білорус став ініціатором комплексного дослідження з проблем глобалізації «Глобальні трансформації і стратегії розвитку», що започаткувало створення української наукової школи глобалістики, привнесло до теорії глобалістики, міжнародно-політичної й економічної глобалізації український вимір. Також на основі виявлених закономірностей і законів глобалізації школою О. Білоруса було розроблено наукові рекомендації щодо глобальної орієнтації стратегії розвитку України, її конкурентоспроможної інтеграції в європейські, євроатлантичні та регіональні структури, ефективного подолання конфліктів між глобальним постіндустріалізмом і консервативним національним інерційним індустріалізмом [35–38]. У дослідженні також визначено закономірності XXI ст., що відбуваються в умовах оновленої розстановки геостратегічних і геополітичних сил світу, як колосальне зростання масштабів глобалізації, стрімке прискорення процесів глобалізації та поглиблення глобальної інтеграції [37].

Слід зазначити, що в авторських працях О. Білоруса послідовно розкриваються генезис, еволюція, закономірності, перспективи і внутрішні конфлікти сучасної суспільно-політичної системи, її вплив на світовий і національний розвиток, а також проблеми адаптації України до умов глобальної конкурентної взаємодії. Досліджуючи вплив глобалізації на світові інтеграційні процеси, науковець особливу увагу приділяє розкриттю соціально-економічних наслідків глобалізму, проблем глобальної економічної інтеграції і глобальної конкуренції, показує сутність і специфіку міжнародних стратегій силової глобалізації і глобалізму як сучасних форм економічного імперіалізму [37; 38]. На думку О. Білоруса, глобалізація соціально-економічного розвитку є формою глобальної інтеграції, що має природний, об'єктивний характер, оскільки її результатом виступає глобальна співпраця, яка сприяє підвищенню ефективності глобального виробництва [38].

Натомість у працях фахівця з міжнародних відносин С. Шергіна критично оцінюється висновки зарубіжних політологів і експертів щодо визначення структурно-функціональних параметрів глобалізації, які, на його думку, суттєво

відрізняються. Біфуркаційний розвиток глобалізаційних процесів, підкреслюється у дослідженнях С. Шергіна, визнається багатьма дослідниками, переважна більшість яких вважає, що практичне значення глобального управління важко оцінити, оскільки дана проблема виходить за межі наукового дискурсу і цілком належить до праксеологічних аспектів глобалізму та глобалізації [39].

Вітчизняна дослідниця О. Коппель вважає, що глобалізація системи міжнародних відносин проявляється через становлення світової економічної системи, яка функціонує за єдиними правилами; інтеграцію міжнародної в економічну та політичну сфери; послаблення традиційних функцій держави; зникнення межі між внутрішньою та зовнішньою політикою; появу глобальної та галузевої асиметричності у відносинах між міжнародними акторами, що виникає внаслідок різної щільності структур взаємозв'язків між ними та неоднорідності рівня взаємозалежності; розширення типів міжнародних акторів; ускладнення структури міжнародної безпеки через збільшення кількості акторів у системі міжнародних відносин і зниження рівня передбачуваності їхньої поведінки [2].

До теоретичних питань модифікації міжнародної взаємодії в умовах глобалізації звертається у своїх дослідженнях І. Погорська, яка стверджує, що сфера міжнародно-політичних взаємодій є «...єдиним політико-часовим простором, в якому або у складових частинах якого розгортаються основні міжнародні політичні події, тобто глобальне середовище є простором буття світової спільноти, під впливом якого функціонують міжнародні відносини». Відповідно, головною стратегічною метою будь-якого міжнародного актора, наголошує дослідниця, є практичне входження у процеси, пов'язані з глобалізацією управління політичною та економічною сферами життєдіяльності цивілізації. І. Погорська виділяє два виміри впливу глобалізації на міжнародну взаємодію. До першого вона відносить нові можливості міжнародної взаємодії, що впливають на формування інноваційних стратегій глобального управління, які передбачають, крім конкуруючого чинника, формування коаліцій за інтересами та виявлення колективних переваг, у тому числі, створення міжнародних інституціональних або неформальних об'єднань між країнами, що займають

спільні позиції з окремих напрямів діяльності. До другого виміру впливу глобалізованого середовища на міжнародну взаємодію, зазначається у дослідженні, віднесено формування національних стратегій внутрішнього управління, оскільки йдеться про стандарти життя, про соціальну безпеку, про політичні права та свободи, про участь у вирішенні глобальних проблем у територіальному просторі міжнародних акторів, тобто про «виміри міжнародної політики, які стають все більш гнучкими не з позицій дипломатичних перемовин, а з позицій практичних взаємодій» [40].

У розвиток теорії міжнародних взаємодій вважаємо за доцільне розглянути і дослідження М. Фесенка щодо консолідації учасників сучасної міжнародної системи, яка, на його погляд, залишається головним соціально-політичним напрямом розвитку світової спільноти, вирішення якого залежить як від теоретичного осмислення трансформації міжнародних механізмів управління, так і від об'єднання зусиль світової спільноти для подолання асиметрії глобального розвитку, подальшого розвитку демократії при збереженні поваги до спадщини і традицій світової цивілізації. Автор зазначає, що модифікація міжнародної взаємодії наразі має фрагментарний характер через неефективність чинних механізмів міжнародних організацій, зокрема ООН, а також через вплив міжнародних груп Велика сімка, Велика двадцятка та інших впливових неформальних об'єднань, провідних транснаціональних корпорацій та глобальних громадських рухів. У сучасній міжнародній системі, стверджується у дослідженні, спільна діяльність держав, міжнародних організацій, транснаціональних корпорацій, політичних і громадських об'єднань уможливорює здійснення більш скоординованої політики в усіх сферах міжнародного життя, формування правових та суспільних механізмів регулювання політики консолідації. Саме узгоджена діяльність основних політичних суб'єктів стане, на думку М. Фесенка, реальною умовою консолідації не ситуативної, а постійної взаємодії в умовах глобалізації на основі базових інтересів світового співтовариства [41].

Аналіз економічної глобалізації спостерігаємо у дослідженнях українських науковців Б. Пасхавера та В. Єременка, які зауважують, що функціонування та

домінування сучасної економічної світ-системи проявляється у «...створенні механізму глобального управління, який підпорядкує собі держави і нації» [42; 43]. Зокрема, у монографії «Глобальна корпоративна система» вони зазначають, що глобалізація є єдиним світовим процесом, на який впливають найбільші центри сили сучасного багатопольярного світу. При цьому саме стратегію і практику азійської глобалізації вчені називають альтернативою євроатлантичній та вважають її більш агресивною та експансивною, ніж американську [44]. Ґрунтовну працю щодо впливу глобальних соціально-економічних процесів на міжнародну взаємодію представив учений О. Скаленко, в якій детально розглянув базові засади ефективного управління в умовах глобальної інформатизації. Автор запропонував концепцію інформаціоналізму, за якою глобально-системна структура інноваційного соціально-економічного процесу має стратегічно охоплювати інформаційний, інтелектуальний та інноваційний ресурси. Що стосується глобального управління, то, як зазначається у дослідженні, доцільно спрямувати міжнародну взаємодію на багатосторонній діалог розвинених країн і країн, що розвиваються, поглиблення партнерства у межах міжнародних організацій та неформальних об'єднань, на впровадження науково-технологічних досягнень та інновацій з урахуванням національної специфіки. Формування таких партнерств, на його думку, повинно доповнюватися глобальним та регіональним співробітництвом щодо розробки інноваційних продуктів та послуг, розширення доступу до технологій, їх передачі та адаптації, що матиме вирішальне значення для реформування відносин між державними і недержавними акторами світу. Такі трансформації, з погляду О. Скаленка, можуть здійснюватись лише за умови використання наявних інформаційних знань про можливості досягнення поставлених цілей глобального розвитку як «...ідеально-інформаційних моделей суспільних потреб, якісного і продуктивного, інтелектуально творчого, трансінформаційного цілепокладання в міжнародній системі соціально-економічної діяльності» [45].

Проблеми інформаційної глобалізації як сучасного явища міжнародних відносин у контексті міжнародної взаємодії досліджено у наукових працях

О. Зернецької, яка, аналізуючи процеси трансформацій у глобальному середовищі на прикладі діяльності транснаціональних медійних корпорацій, міжурядових та неурядових організацій, обґрунтовує тезу про політичний вплив інформаційно-комунікаційних технологій на модифікацію співробітництва та забезпечення національних інтересів у міжнародному просторі. Авторка зазначає, що міжнародні актори опинилися у процесі трансформації, коли перехід до глобального інформаційного суспільства, крім вагомих переваг, зумовлює багато нових політичних, економічних і соціокультурних протиріч, які постали перед міжнародним співтовариством в умовах інформаційних зрушень [46].

Аналіз впливу процесів глобалізації на розвиток регіонів України здійснено Є. Маруняк, яка визначила такі пріоритетні напрями регіональної політики держави в умовах інтеграції у світове співтовариство, як: впровадження високих стандартів адміністрування за допомогою використання елементів електронної демократії, посилення участі громадськості в сучасних політичних процесах та зміна регіональної геополітики; стимулювання інвестиційної діяльності; підвищення глобальної конкурентоспроможності регіонів шляхом реалізації концепцій і форм територіального розвитку; підвищення інвестиційної привабливості та збільшення туристичних потоків; збереження культурної спадщини як елементів регіональної унікальності [47].

Загалом у вітчизняній науці виокремлюються декілька головних підходів до оцінки впливу глобалізації на міжнародну взаємодію: під впливом глобалізації спостерігаються лише незначні зміни в світовому господарстві, які можливо пояснити розширеним відтворенням капіталістичної економіки як інтернаціональної економіки; глобальна влада переходить від національної держави до транснаціональних корпорацій; відбуваються фундаментальні зміни в організації глобальної економіки, що не викликає послаблення національної держави; глобалізація викликає як переосмислення відносин між глобальною економікою і національною державою, так і переоцінку відносин між глобальною економікою, національними і локальними громадянськими спільнотами і наднаціональними організаціями [48].

Отже, аналіз концептуальних підходів до модифікації міжнародної взаємодії в умовах глобалізації уможливив такі авторські висновки: сучасні процеси глобалізації вплинули на зміну ролі національно-державних утворень в системі міжнародних відносин, що в майбутньому може призвести або до повного зникнення держави як політичної організації, або до глобальної інтеграції, яка буде супроводжуватись процесами сепаратизму та тероризму, посиленням авторитарної системи політичного управління. Водночас, на нашу думку, появу неформальних об'єднань серед множинності міжнародних акторів можна кваліфікувати як прояв модифікації міжнародної взаємодії, як формування альтернативної форми глобального управління, як ускладнення ієрархії суб'єктів міжнародних відносин. Зокрема неформальне об'єднання БРІКС характеризується проявом глобальної взаємодії країн, які розташовані на різних континентах, мають різну культурну спадщину, але прагнуть посилення лідерських позицій в світі. У форматі БРІКС (Бразилія, Росія, Індія, Китай та ПАР) передусім досягаються взаємні економічні інтереси і стратегії конкуренції з провідними міжнародними акторами США та ЄС, здійснюються спроби впливати на міжнародну політику та безпеку, посилити позиції регіонального лідерства та у перспективі забезпечити можливість участі у глобальних процесах прийняття рішень [49].

У теорії міжнародних відносин виокремлюють класифікацію міжнародних акторів, що відображає їх фактичні відмінності з погляду політичних, економічних, безпекових та інших можливостей впливу на систему. Неформальні об'єднання при цьому розглядаються за такими критеріями, як критерій ролі у глобальному управлінні, критерій формування нового міжнародного механізму та критерій диференційованої взаємодії. Характеризуючи сучасну міжнародну систему за критерієм диференційованої взаємодії, фахівці виділяють такі її особливості, як полісуб'єктність, що проявляється у взаємодії державних і недержавних акторів міжнародних відносин; багаторівневність та багатоформатність, що відображається через реалізацію владних функцій одночасно на декількох рівнях – міжнародний рівень (ООН), регіональний рівень

(ЄС, НАФТА, МЕРКОСУР, АСЕАН), міжнаціональний рівень (транснаціональні корпорації) та національний рівень (уряди країн); трансформаційність, що змушує держави під впливом глобалізаційних викликів поступатись частиною своїх суверенних прав і виробляти нові механізми ефективного управління; поліцентричність юридично і моноцентричність фактично, що пов'язані з балансом прийняття глобальних рішень, тобто глобальні інституції, демонструючи прагнення враховувати інтереси більшості світової спільноти, натомість впливають на ухвалення важливих рішень, керуючись принципом переваг, оскільки більшість глобальних структур фінансується багатими країнами [50].

Зауважимо, що сучасне глобальне управління пов'язане передусім з участю держав, міжнародних організацій та недержавних акторів у процесах трансформації сучасного світу. До того ж, крім міжнародних урядових та неурядових організацій, у системі міжнародних відносин діють регіональні блоки, багатосторонні альянси, постійні консультаційні групи, транснаціональні професійні мережі, міжнародні клуби і коаліції, технічні організації неформального характеру. Такі недержавні учасники все частіше впливають на формування світового порядку, визначають нові правила міжнародного співробітництва і наголошують на зобов'язальності принципів міжнародної взаємодії [51].

Роль неформальних структур у сучасних міжнародних відносинах по-різному оцінюється в експертному середовищі: зокрема представники політичного реалізму вважають, що неформальні об'єднання відображають тільки зовнішньополітичні інтереси їх учасників і не здатні формувати оновлений світовий порядок; прихильники ліберального інституціоналізму відзначають, що національні державні інтереси трансформуються під впливом глобальних змін, тому виникає потреба в координації їх діяльності за допомогою колективних неформальних структур; прихильники транснаціоналізму вважають, що міжнародні інститути потенційно можуть перевершити держави за ступенем міжнародного впливу [52].

У політологічному дискурсі неформальні об'єднання визначаються як альтернативні центри сили, формування та зміцнення яких відбувається на таких засадах, як: об'єднання ресурсів кількох держав, внаслідок чого формується новий суб'єкт світової політики – інтеграційний напрямок, нарощування могутності вже існуючих суб'єктів при координації їх політики для досягнення спільної політичної мети – поліцентричний напрямок [53]. Загалом подібні неформальні міжнародні структури відносять до параорганізацій, які можуть бути міжурядовими або неурядовими та для яких властиві регулярна діяльність, а також постійний склад учасників. Відзначимо, що характерними рисами неформальних міжнародних структур є відсутність правосуб'єктності, установчих актів, формалізованої організаційної структури і чітких інституційних засад. Неформальні об'єднання також визначаються як «м'які організації», вплив яких на глобальне управління потенційно буде зростати, оскільки для них притаманні більш гнучкі форми взаємодії між учасниками [52; 53].

За існуючою класифікацією неформальних об'єднань виділяються: міждержавні параорганізації (Велика сімка, Велика двадцятка, БРІКС, ІБСА, Паризький клуб країн-кредиторів), міжнародні неурядові регулярні форуми в сфері економіки (Всесвітній економічний форум, Всесвітній соціальний форум антиглобалістів, платформа G-Global) і товариства провідних політиків, державних діячів, бізнесменів та експертів (Римський клуб, Лондонський клуб, Більдербергський клуб, Тристороння комісія) [52]. Структурно неформальні об'єднання мають координаційні ради, які функціонують між основними засіданнями, наукові та програмні комітети або робочі групи, що проводять публічні заходи, метою яких є привернення уваги світової спільноти до вирішення глобальних або регіональних проблем. Основною формою співробітництва у рамках неформальних об'єднань є зустрічі на вищому рівні у вигляді самітів, що стали інституційною новацією і частиною неформального процесу прийняття рішень, проявом легітимності міжнародних альянсів, механізмом залучення громадськості до обговорення сучасних глобальних проблем. Такі неформальні групи, на погляд фахівців, можуть вважатися

акторами глобального управління, оскільки їхня роль у міжнародній взаємодії залежить не тільки від ефективності їхньої діяльності, але й від ефективності самого глобального управління. У цьому контексті відзначимо, що формування і зміцнення альтернативних центрів сили відбувається або через об'єднання ресурсів кількох держав, унаслідок чого формуються нові суб'єкти світової політики, або через нарощування потужності вже існуючих суб'єктів внаслідок координації їхньої політики для досягнення задекларованих цілей [52; 53].

Серед сучасних міждержавних параорганізацій виокремлюються групи Велика сімка і Велика двадцятка, які спрямовують свою діяльність на поглиблення світового економічного співробітництва, реформування світових фінансових інститутів і фінансового регулювання, розвиток демократизації політичних систем та протидію тероризму. Останнім часом деякі учасники Великої сімки виступають за розширення неформальної групи за участю Групи 5, до якої відносять Бразилію, Китай, Індію, Мексику та Південну Африку. Така позиція зумовлена зростанням міжнародно-політичного і економічного впливу цих держав у конкурентному середовищі. При цьому експерти наголошують на численних проблемах, пов'язаних з появою різноманітних багатосторонніх інституцій, серед яких: різний рівень відповідальності державних і недержавних міжнародних акторів за свою діяльність та її наслідки для світової системи, розбалансування міжнародної взаємодії внаслідок виникнення суперечливих глобальних або регіональних ініціатив та інтересів, а також ускладнення організаційної структури сучасних міжнародних відносин [52].

До параорганізацій відносять і неформальне об'єднання БРІКС, яке визначається як модель майбутнього світоустрою на основі спорідненого бачення перспектив глобального розвитку, тобто як формат партнерства держав з економіками, що найбільш динамічно розвиваються на даний час. Однак потрібно наголосити, що країни БРІКС володіють достатнім політико-економічним потенціалом, який може сприяти взаємному економічному зростанню, взаємовигідній взаємодії у межах двостороннього співробітництва між Росією, Китаєм, Бразилією, ПАР та Індією щодо постачання енергоресурсів, розвитку

ринків збуту, поглиблення військового та науково-технічного співробітництва. Тому подальша інституціоналізація БРІКС та трансформація групи в повноцінний економічний союз може вплинути не лише на відносини між країнам «п'ятірки», але й на трансформацію глобального управління [54; 55].

При цьому західні експерти стримано висловлюються щодо ймовірного геостратегічного впливу БРІКС на баланс сил у світі, зважаючи на достатній арсенал важелів впливу учасників об'єднання на сучасну міжнародно-політичну ситуацію, але наголошують на тому, що за механізмом посилення інтеграції всередині утворення країни намагаються знайти баланс у відносинах зі США задля уникнення «фронтальних зіткнень у сферах перетину національних інтересів» [51; 56]. БРІКС також розглядають як чинник консолідації світового співтовариства, вказуючи, що політичне керівництво Росії активізує діяльність у за політичним, безпековим, економічним, екологічним напрямками; ініціює створення спільного ринку та зони фінансово-економічної координації; прагне до розширення БРІКС політикою залучення інших країн, які належать до цивілізаційної орбіти «п'ятірки», зокрема, Росія – країни СНД, Бразилія – країни Латинської Америки, ПАР – країни Африки, Китай – країни Південно-Східної Азії, Індія – країни Південної Азії); а також мотивує до співпраці Іран, Сирію, Малайзію та Туреччину; намагається скоординувати спільну позицію щодо актуальних міжнародних проблем [55; 57]. Відзначимо, що країни БРІКС продовжують поглиблення політико-економічної інституціоналізації об'єднання переважно за рахунок активної діяльності Росії, яка розглядає подібну п'ятисторонню співпрацю як стратегію просування власних зовнішньополітичних інтересів, як механізм розвитку стратегічного партнерства з країнами об'єднання та як інструмент підтримки «російського впливу» у світовій політиці та економіці.

Серед міжнародних неурядових регулярних форумів економічного напрямку співробітництва звернемо увагу на ініціативу G-Global, альтернативного форуму для обговорення світових економічних проблем, на протигагу Великій сімці та Великій двадцятці, які, на погляд розробників ідеї, вичерпали свої можливості глобального управління. G-Global розглядається як міжнародний віртуальний

проект за участю держав, міждержавних та неурядових акторів світової політики, а також окремих політиків, громадських діячів, експертів та науковців, спрямований на обговорення та вироблення механізмів щодо попередження і подолання кризових процесів у світовій фінансовій системі [58; 59].

Перспективною пропозицією G-Global для Великої двадцятки було визначено розробку РФ як учасниці БРІКС «До стійкого зростання через справедливий світовий економічний порядок», в якій пропонується стратегія переходу до нового світового економічного порядку з огляду на «безперспективність і небезпеку консервації сформованих глобальних дисбалансів та накопичення системних ризиків, що вимагають відновлення і підтримання тривалої динамічної рівноваги за рахунок використання потенціалу співпраці в рамках Великої двадцятки на основі системи прозорих, справедливих і взаємозалежних принципів». Необхідні для цього структурні реформи, зазначається в експертному середовищі, мають «ґрунтуватися не на ідеї США щодо глобального управління, а на прагматичній взаємодії багаторівневого співробітництва з Великою двадцяткою». Пропозиції щодо реформування глобальної валютно-фінансової системи, на думку експертів, пов'язані з необхідністю структурної перебудови економіки на основі нового технологічного укладу і генеруванням необхідних для цього довгострокових великомасштабних інвестицій та інновацій [58; 59].

Зазначимо, що останнім часом в експертному середовищі дискутуються ініціативи щодо потенційного функціонування неформальних об'єднань за форматом БРІКС, діяльність яких вбачається передусім в економічному співробітництві країн з інтенсивним або поступальним розвитком. Експерти зауважують, що критеріями такого об'єднання можуть стати загальні, а не географічні характеристики, зумовлені скоріше можливостями співробітництва економік, що відрізняються як динамічністю, так і інтенсивністю поступу. Для таких об'єднань фінансовий аналітик Д. О'Ніл запропонував власну класифікацію за акронімічним принципом: МІСТ (Мексика, Індонезія, Південна Корея і Туреччина), з огляду на те, що ці країни загалом продемонстрували більш високу

інвестиційну прибутковість порівняно з країнами БРІКС, у яких відбувається уповільнення темпів зростання ВВП [55]; МІНТ (Мексика, Індонезія, Нігерія, Туреччина) як модифікацію МІСТ; Next 11 (Бангладеш, Єгипет, Індонезія, Іран, Мексика, Нігерія, Пакистан, Філіппіни, Туреччина, Південна Корея, В'єтнам), до якої віднесено країни з високою ймовірністю перетворення національних економік поряд з БРІКС у найбільшу рушійну силу міжнародної системи ХХІ ст. Необхідно відзначити, що названі країни мають потенціал, щоб стати одними з найбільших економік у глобальному світі. На нашу думку, до подібних перспективних груп можна зарахувати ТІМРs (Туреччина, Індонезія, Мексика, Філіппіни), вірогідність якої Turner Investments розглядає за принципами економічного партнерства за аналогією з БРІКС; ЕАГЛЕs (Бразилія, Китай, Єгипет, Індія, Індонезія, Південна Корея, Мексика, Росія, Тайвань, Туреччина), яку було виокремлено фінансово-аналітичною компанією BBVA Research за принципом зростання економік країн, що розвиваються (за економічними характеристиками склад учасників групи перманентно оновлюються); СІВЕТS (Колумбія, Індонезія, В'єтнам, Єгипет, Туреччина, Південна Африка), яку міжнародна фінансова організація HSBC розглядає як «нову БРІКС» за перспективними можливостями фінансових систем, контрольованості інфляції, привабливості ринків і значного молодого людського ресурсу; SANE (Південна Африка, Алжир, Нігерія, Єгипет), до якої віднесено африканські країни з найбільш розвинутою економікою, що за даними експертів, складають більше половини ВВП Африки. Водночас до класифікації зазначених ймовірних груп відносять РІІGS (Португалія, Італія, Ірландія, Греція, Іспанія), ВІІTS (Бразилія, Індонезія, Індія, Туреччина, Південна Африка), STUCK (Південна Африка, Туреччина, Україна, Колумбія, Великобританія), які характеризуються за принципом уразливості економіки та проблемності грошово-кредитної політики [60]. Загалом в експертному середовищі вказують на невисокий рівень ефективності подібних за структурою до БРІКС багатосторонніх неформальних груп, ставлять під сумнів результативність і легітимність їх діяльності та здатність подолати сучасні глобальні виклики.

Таким чином, поява неформальних об'єднань оцінюється як закономірний результат розвитку багатосторонніх відносин, оскільки збільшення кількості подібних політико-економічних альянсів на міжнародній арені свідчить про трансформацію форм багатосторонньої дипломатії [52]. Також прогнозується виокремлення незалежної фракції БРІКС усередині Великої двадцятки, яка конкуруватиме за вплив з країнами Великої сімки. Однак подібний поділ світового порядку між розвиненими державами і країнами з перспективними потужними економіками вважається віддаленим у часі, оскільки суперечливі політико-економічні інтереси ускладнюють можливості впливу альтернативних альянсів на глобальне управління [51; 61].

На авторський погляд, інтенсивність виникнення неформальних структур, які прагнуть впливати на глобальні процеси, вказують на недостатню спроможність структур ООН подолати зростання світових економічних проблем в умовах глобалізації та розбалансування міжнародної взаємодії. Тенденцію до створення таких неформальних об'єднань можна вважати спробою формування координаційного центру глобального управління на засадах посилення взаємозалежності і взаємовпливу національних економік. Очікується, що у стратегічному вимірі відбудеться поглиблення ідейно-теоретичних принципів глобального управління, розширення практики реалізації його моделей у різних сферах, формування нових регіональних каналів доступу до механізмів прийняття рішень на глобальному рівні, перехід деяких неформальних структур у формальний статус, перегрупування на рівні коаліційних або інтеграційних утворень, які з різною інтенсивністю впливатимуть на загальний механізм глобального управління [62].

1.2. Джерельно-документальна база дослідження

Джерельну базу дослідження склали зарубіжні та вітчизняні наукові праці у вигляді монографій, статей, матеріалів наукових конгресів, конференцій, круглих

столів, офіційні документи міжнародних організацій та самітів неформальних об'єднань, зокрема Саньянська декларація (2011), Делійська декларація (2012), Етеквінська декларація і Етеквінський план дій (2013), Форталезська декларація (2014), Уфимська декларація, Уфимський план дій та Стратегія економічного партнерства БРІКС (2015), заяви зустрічей ділової ради БРІКС та представників вищого рівня країн БРІКС з питань національної безпеки; офіційні документи зовнішньополітичних відомств окремих держав БРІКС, доктрини та програми з питань міжнародної і національної безпеки країн групи, аналітичні розробки науково-дослідницьких центрів та енциклопедичні матеріали Бразилії, РФ, Індії, Китаю, ПАР та західних країн, статистичні звіти і рейтингові дослідження щодо практики співробітництва країн БРІКС, що дозволило детально розглянути концептуальні підходи до взаємодії учасників об'єднання у постбіполярну добу. Для аналізу проблематики дисертаційної роботи було також залучено наукові розвідки фахівців країн БРІКС щодо функціонування неформальних об'єднань у глобальному середовищі, двосторонньої та багатосторонньої політико-економічної та безпекової взаємодії, перспектив регіонального лідерства та участі країн БРІКС у процесах глобального управління.

Необхідно зазначити, що основний масив джерел становлять дослідження російських фахівців з огляду на прагнення РФ відігравати ключову роль у діяльності неформального об'єднання і реалізації стратегії глобального лідерства через механізми БРІКС. Наукові праці зазначених дослідників переважно присвячені перспективам економічного партнерства як альтернативної транснаціональної і фінансової системи, що розглядається у контексті протидії глобальним економічним ризикам та кризам. Проблему політико-економічного партнерства у форматі об'єднання аналізує Л. Савін, який вважає БРІКС багаторівневим і багатоопераційним альянсом, здатним вирішувати на міжнародному рівні питання політичного та економічного характеру. Вчений розглядає БРІКС як альтернативу євроатлантичному співтовариству, яке застосовує інші механізми взаємодії з країнами, що розвиваються, а також як стратегічну мережу частини світу, що динамічно трансформується. Так, до

типології неформальних об'єднань, крім БРІКС, він додає альянс ІБСА, який складають Індія, Бразилія та Південна Африка, і Шанхайську організацію співробітництва, до складу якої входять Китай, Росія, Індія, Казахстан, Пакистан Таджикистан, Киргизія та Узбекистан, хоча, на нашу думку, віднесення ШОС до неформальних об'єднань виглядає неправомірним з огляду на наявність інституціональних засад створення вищезазначеної міжнародної організації. Автор зазначає, що можливість переорієнтації світових фінансових та інвестиційних потоків внаслідок зміщення економічних центрів в азійський регіон може призвести й до значних політичних зрушень, тому країнам БРІКС необхідно сформуванню адекватну стратегію для взаємовигідної програми міжнародної допомоги і співробітництва, а також створювати власну модель глобальної безпеки, що можливо лише за умови глибокої інституціалізації об'єднання [63].

Власний погляд на функціонування БРІКС висловлює С. Полторецький, який вважає БРІКС неформальною переговорною структурою у статусі особливого міжнародно-політичного інституту, що будує свою діяльність за відсутності інституціоналізації у процесі перемовин неформального типу. При цьому головною метою БРІКС фахівець визначає вплив на регулювання політичних процесів та проблем глобального і регіонального розвитку. У публікації підкреслюється, що відповідальність за виконання зобов'язань лежить лише на країнах БРІКС, оскільки всі рішення приймаються консенсусом, а питання порядку денного, щодо яких не було досягнуто згоди, знімаються з обговорення. Водночас С. Полторецький критично оцінює проблему невиконання зобов'язань, прийнятих у рамках БРІКС, оскільки окремі держави неформального об'єднання мають зобов'язання за іншими напрямками міжнародної взаємодії, що не дозволяє говорити про об'єднання як єдину структуру. Слід зауважити, що критичне ставлення до взаємодії в рамках БРІКС зумовлюється передусім трансконтинентальним характером групи, оскільки в ній представлені досить різномірні регіони, відсутністю інституціоналізації БРІКС, що не дозволяє країнам здійснювати ефективний вплив на міжнародні процеси і брати на себе вирішення глобальних проблем, а також неузгодженістю позицій щодо змісту партнерства

країн всередині БРІКС. Загалом дослідник прогнозує необхідність оновлення структури об'єднання та розширення формату його взаємодії з країнами, що розвиваються [64].

Про неспроможність БРІКС навіть з урахуванням високого ступеня глобалізації та економічної взаємозалежності сформувати політичний або військово-політичний блок йдеться у дослідженнях К. Лихачова, який вважає такий процес малоімовірним, оскільки держави БРІКС внаслідок географічної віддаленості, різних зовнішньополітичних стратегій та існування територіальних суперечок мають небагато спільних геополітичних інтересів. У середньостроковій перспективі, наголошує фахівець, саме економічна взаємодія залишиться головною складовою співробітництва групи БРІКС. К. Лихачов додає, щоб сформувати політичний блок країнам БРІКС доведеться просувати процес інституціалізації і відходити від існуючого переговорного формату, одночасно вирішуючи двосторонні проблеми, які наразі вважаються непереборними для деяких країн об'єднання. Навіть суперечності зі США окремих країн БРІКС, які можуть стати, на думку автора, додатковим стимулом зближення РФ і КНР, не зумовлюють перспективи формування повноцінного блоку. Зауважимо, що йдеться про існування китайсько-індійських протиріч і різноспрямованість національних інтересів країн, які не сприяють політичній консолідації і перетворенню БРІКС на повноцінну міжнародну організацію [65]. На нашу думку, саме поглиблення політичних аспектів взаємодії країн БРІКС може вважатися істотним чинником перетворення об'єднання у повноцінну міжнародну організацію, хоча такі перспективи є доволі невизначеними.

Формування групи БРІКС, на думку науковця С. Ткаченка, можна вважати прикладом трансформації існуючої світової політико-економічної системи, коли через підвищення власного статусу держави намагаються відігравати роль вагомих полюсів багатополлярної системи. За прогнозом дослідника, три найбільші держави групи БРІКС – Індія, Китай і Росія – продовжуватимуть конкурувати за регіональний вплив і контроль ресурсів в Євразії, а також в інших регіонах, при цьому Індія і Китай залишаться у стані конфлікту щодо спірної

території в Гімалаях і відносин з Пакистаном, Китай і Росія не зможуть знайти консенсус щодо стратегії розширення і поглиблення компетенції ШОС. Вчений зауважує, що країни БРІКС мають суперечливий досвід взаємодії з провідними державами Заходу, при цьому найбільш безконфліктними такі відносини є у Бразилії та Індії, хоча й у їх внутрішньополітичному дискурсі США і високорозвинені країни трактуються як бар'єр для економічного зростання і набуття впливового міжнародного статусу. Тим не менш, Бразилія та Індія у всіх принципових ситуаціях підтримують позицію провідних промислово розвинених держав. Політика Китаю щодо Заходу, зазначає С. Ткаченко, також характеризується бажанням уникати будь-яких суперечностей навіть у потенційно конфліктних сферах таких, як торговельно-фінансова взаємодія або просування політико-економічних інтересів в Азії, Африці та Тихоокеанському регіоні. До того ж наразі відносини РФ з державами Заходу характеризуються низьким рівнем довіри і розвиваються як низка політико-економічних зіткнень. Відтак на підставі аналізу фахівець підсумовує, що БРІКС ще далекий від перетворення в коаліцію держав, здатних висувати і відстоювати власні ініціативи у рамках таких глобальних організацій, як ООН або СОТ. Ідея перетворення БРІКС у «паралельну Раду Безпеки ООН», можливо, є привабливою для Індії, Китаю та Росії, але в досяжному майбутньому не може бути реалізованою, оскільки БРІКС є коаліцією держав, об'єднаних спільною ідеєю трансформації глобальної політико-економічної системи відповідно до власних інтересів з метою динамічного економічного зростання і посилення регіонального впливу [66]. На погляд авторки дисертації, форум БРІКС далекий від перетворення на міжнародну організацію, об'єднану інтеграційними прагненнями і спільними цінностями, щоб стати впливовим актором глобального управління.

Як проміжну перемовну платформу для підтримки національних інтересів країн об'єднання розглядають БРІКС у науковій розвідці Н. Волчкова та М. Рубцева, наголошуючи на форматі участі групи у форумах Великої двадцятки. При цьому вбачається, що за умови розробки єдиної позиції щодо політико-економічних питань у рамках групи можна розраховувати на значне зростання

ступеню підтримки ініціатив БРІКС Великою двадцяткою з огляду на розширення торговельних та інвестиційних зв'язків, які розглядаються як головний елемент зміцнення співпраці неформальних об'єднань [67]. Наголосимо, що на міжнародному рівні країни Заходу не сприймають БРІКС як самодостатнього партнера, з яким можна вести повноцінний економічний і політичний діалог, а тому взаємодіють з кожним із учасників окремо. Причиною такої позиції є належність до утворення БРІКС як демократичних, так і недемократичних країн, а тому перспективи взаємодії з об'єднанням західні експерти називають сумнівними. У цілому для співпраці БРІКС з країнами Заходу вчені виокремили такі можливі сфери, як фінансова допомога найбільш біднішим країнам Африки та вирішення глобальних екологічних проблем [68].

У контексті міжнародної взаємодії та ефективності механізмів міжнародних організацій розглядає перспективи БРІКС П. Жданов, який вважає, що група БРІКС має середній рівень мережевої взаємодії, оскільки об'єднання країн на рівні БРІКС ґрунтується скоріше на економічному партнерстві, ніж на спільних політичних позиціях. Аналізуючи традиційні міжнародні організації (ООН, МВФ, СОТ) і неформальні об'єднання (Велика сімка, Велика двадцятка, БРІКС, Next 11) фахівець наголошує, що прогалиною діяльності традиційних міжнародних організацій є недостатнє представництво у них країн, що розвиваються, які є сучасними акторами багатопольярного світу. Традиційні міжнародні організації, йдеться у дослідженні, що беруть участь в глобальному управлінні, не завжди відповідають задекларованим цілям діяльності, тому все більшого значення набувають неформальні об'єднання, які демонструють нові підходи до глобального і регіонального управління [69].

Найбільш глибоким дослідженням вважаємо дисертаційну роботу С. Коршунова «Об'єднання БРІКС і російсько-китайські відносини», в якій стверджується, що група БРІКС з'явилась під впливом політичного та економічного чинників, на противагу глобальному домінуванню США та їх союзників, а також прагненням країн ініціативи реформувати існуючий світовий економічний порядок. Підсумовуючи практику функціонування БРІКС на

міжнародній арені, вчений зауважує, що заклики, які містяться в спільних заявах БРІКС, не знаходять втілення в конкретних, обов'язкових до виконання рішеннях органів ООН та інших міжнародних структур, а також у відсутності внутрішньої і зовнішньої визначеності міжнародних інститутів щодо класифікації БРІКС [70]. Слід зазначити, що впровадження акроніму БРІК (БРІКС) американськими експертами базувалося виключно на економічних параметрах, за якими було виділено окрему групу нових економік, що інтенсивно розвиваються.

Представлений у роботі аналіз двостороннього та багатостороннього співробітництва країн БРІКС свідчить, що на рівні двосторонньої взаємодії найбільш проблемними є відносини між Китаєм та Індією, що, як кваліфікує дослідник, мають історичне походження. Так показано, що на етапі завершення боротьби за незалежність Індії були проведені розмежувальні лінії, які перешкоджали розвитку добросусідських відносин між КНР і незалежною Індією. І дотепер розвиток відносин стримує неврегульована з кінця 50 рр. ХХ ст. територіальна суперечка в Гімалаях, викликає невдоволення Китаю позиція Індії, що надала притулок колишньому главі Тибету, суперництво між КНР та Індією за енергоносії та сировину посилюється у Непалі, М'янмі, Бангладеш, Шрі-Ланці та В'єтнамі, причому така економічна конкуренція має й військово-політичний вимір. Стільки ж триває безперервна конфронтація Пакистану з Індією на тлі тісних зв'язків Китаю з Пакистаном у військовій сфері, враховуючи, що Пакистан та Індія володіють ракетно-ядерною зброєю [70].

Менш конфліктогенними, на думку С. Коршунова, є відносини між ПАР і Бразилією, з одного боку, і КНР – з другого, між якими існують претензії передусім економічного характеру, що не обговорюються на офіційному рівні, але можуть вплинути на позицію країн під час загострення індійсько-китайських відносин. Відносини Росії з країнами БРІКС базуються майже на безконфліктній співпраці, зокрема, взаємодія Росії з Бразилією і ПАР позбавлена видимих політичних суперечностей, але внаслідок історичних і географічних чинників недостатньо наповнена економічним змістом; відносини між Росією та Індією розвиваються поступально, однак динаміка їх розвитку поступається

інтенсивності російсько-китайських відносин. Це стосується, насамперед, економічної сфери, хоча у довгостроковій перспективі економічне співробітництво позначатиметься й на військово-політичній взаємодії. На наш погляд, світова геополітична ситуація вплинула на сутність російсько-китайських відносин, які розглядаються як найстабільніші у порівнянні з іншими взаємозв'язками у групі БРІКС. С. Коршунов вважає, що в досяжній перспективі БРІКС не відбудеться ні як економічне об'єднання з претензіями на інтеграцію, ні як політичний союз на засадах інституціоналізації. Можна погодитися з позицією автора, що приєднання до БРІКС нових країн можна повністю виключати, оскільки на процес розширення БРІКС будуть здійснювати вплив такі чинники, як ступінь привабливості членства в ньому, що визначатиметься реальними, а не декларативними успіхами, так і рівень консенсусу між нинішніми переговорниками [70]. Натомість у дисертаційній праці К. Пелевіної стверджується, що зміна сучасної міжнародної фінансової структури дозволить країнам БРІКС здійснювати більший вплив на розвиток світової економіки через зближення на двосторонній основі, потенційне зростання інвестиційної привабливості країн об'єднання, розвиток торгівлі, розробку нових правил співпраці, що гарантуватимуть взаємну максимальну вигоду і сприяння щодо взаєморозрахунків у національних валютах [71].

Зауважимо, що сучасні неформальні об'єднання виникають як на традиційній субрегіональній або регіональній основі, так і на більш широкій платформі, тому можна розглядати БРІКС як форум для узгодження позицій та прийняття рішень державами, що мають потужний військовий потенціал, а також значні економічні, природні та людські ресурси, хоча вкажемо на недостатній рівень координації щодо актуальних міжнародно-політичних проблем. За перспективи інституціоналізації об'єднання, хоча такий процес, на нашу думку, вбачається малоімовірним, група може нарощувати свій потенціал для забезпечення власних інтересів у глобальному управлінні.

Важливість політичної складової діяльності БРІКС аналізують у своєму дослідженні Л. Самойлова та Т. Кузьмич, зауважуючи, що країнам об'єднання, які

претендують на конкурентне лідерство у глобальному управлінні, необхідна координація практичних політичних дій на поточну і видиму перспективу. Фахівці вважають, що щорічні саміти БРІКС щодо вирішення нагальних проблем взаємодії можна вважати суто протокольним заходом, результатом якого виступає лише процедура підписання Спільної декларації, тоді як насправді такі зустрічі присвячені передусім двостороннім дискусіям щодо забезпечення національних інтересів кожної з країн групи, а не ухваленню спільних стратегічних рішень. До того ж, як показують наші спостереження, і західні фахівці, і аналітики країн БРІКС скептично оцінюють спроможність об'єднання ухвалювати спільні рішення за відсутності організаційних інтересів об'єднуватися задля вирішення проблем глобального економічного управління [72]. При цьому на думку південноафриканських експертів М. Дубе та Т. Віллерса формалізація економічних відносин на рівні групи БРІКС дозволить у перспективі поступово здійснювати більш ефективну міжнародно-політичну взаємодію країн-членів як на світовій арені, так і всередині групи [73; 74]. Проте, на наш погляд, враховуючи порушення міжнародного балансу сил, зумовленого агресією РФ проти України, уведення з боку провідних акторів світу санкцій економічного характеру, що впливають не тільки на Росію, а й на інших учасників групи, можна вважати висновки зазначених експертів мало ймовірними.

Важливими джерелами для розв'язання наукової проблеми дисертації визначаємо також низку монографій фахівців країн БРІКС, в яких представлено позицію кожної країни групи щодо взаємодії у рамках об'єднання та запропоновано шляхи поглиблення інституалізації БРІКС. Оскільки істотною є зацікавленість РФ через альтернативні структури підвищити свою роль у глобальному управлінні, більшість розробок представлено російською школою міжнародних відносин або спільними науковими працями представників групи БРІКС з РФ. Необхідно зазначити, що такі дослідження мають, як правило, тенденційні обґрунтування щодо впливовості БРІКС у глобальному управлінні. Зокрема, у колективній монографії «Новий напрямок російської зовнішньої та зовнішньоекономічної політики – взаємодія в БРІКС» проаналізовано потенціал і

роль БРІКС у сучасній світовій економіці і політиці, основні перспективи зовнішньоторговельного, інвестиційного, науково-технічного та валютно-фінансового співробітництва країн групи, а також окреслено загальні етапи подальшого розвитку БРІКС як міжнародного актора. Автори монографії на підставі аналізу становлення БРІКС підсумовують, що неформальне об'єднання на основі політики двостороннього і багатостороннього співробітництва уможливорює для країн більш ефективно реалізовувати національні інтереси, а також ринкові інтереси країн, що розвиваються, але мають недостатній рівень присутності в міжнародних організаціях або на світових і регіональних форумах. Як вважають російські дослідники, група БРІКС може активніше впливати на важливі міжнародно-політичні рішення та на реформування світової валютно-фінансової системи через заснування банку розвитку та страхового фінансового фонду БРІКС, що просуватиме процес інституціоналізації спільноти, активізуватиме торгово-економічні зв'язки між країнами та сприятиме реалізації спільних інвестиційних стратегій об'єднання в різних регіонах світу. На думку російських вчених, збереження політичної наполегливості країн БРІКС щодо поглиблення взаємодії може призвести до перетворення об'єднання в один з центральних елементів сучасної системи глобального управління як у політико-правовій, так і у фінансово-економічній сфері [75].

Перспективний погляд на майбутнє БРІКС представлено і в роботі «БРІКС: контури багатополярного світу» за редакцією Т. Хабрієвої, в якій об'єднання кваліфікують як прогресивну форму інституційного міжнародного співробітництва, що зміцнює глобальний форум партнерського діалогу і взаємодію держав з економіками, що розвиваються. Вчені зауважують, що основу взаємодії БРІКС на міжнародній арені складає рівноправне співробітництво та демографічно-матеріальні ресурси, а тому поглиблення співпраці в межах ініціативи сприятиме формуванню спільної міжконтинентальної парламентської діяльності, створить правову основу для попередження ризиків у торговельно-економічній та фінансовій співпраці. Автори також наголошують, що на рівні БРІКС необхідно здійснювати як пошук нових підходів і моделей забезпечення

міжнародної безпеки, збалансованого розвитку світової економіки, збереження різноманіття духовних і правових культур, так і розробити напрями гуманітарного, економічного, науково-технічного співробітництва в просторі БРІКС задля зміцнення його міжнародно-правових позицій [76].

Російсько-китайська колективна монографія «Розвиток країн БРІКС в глобальному просторі» подає розгорнутий аналіз поточного і перспективного економічного і соціально-культурного розвитку країн БРІКС, зазначаючи, що країни БРІКС поступово стають важливим елементом системи глобального управління, насамперед у фінансово-економічній сфері, тому особливу увагу дослідників було звернуто на можливості розвитку банківської системи країн БРІКС, а також на політику інноваційного розвитку, в першу чергу Китаю та Росії в умовах глобалізації та регіоналізації світової економіки. При цьому підкреслювалося, що БРІКС як об'єднання, що сформувалось на основі взаємовпливу процесів глобалізації та регіоналізації, має особливі географічні та функціональні параметри, які зумовлюють новий формат міждержавних відносин. Автори роботи Л. Цзюань, Я. Ченюй, Л. Борисоглібська та В. Четвериков вважають, що країни БРІКС відіграють вагомий роль в сучасному світі, є активними учасниками економічної глобалізації, та відзначають, що країни групи здатні стати важливим елементом системи глобального управління, насамперед, у фінансово-економічній сфері. На думку експертів, відбувається зміщення процесів розвитку глобальної економіки в бік Сходу, а тому економічне зростання БРІКС може істотно вплинути на глобальну економічну та фінансову стабільність та сприяти подоланню проблем функціонування світової економічної системи. Аналіз особливостей інноваційного розвитку країн БРІКС в глобальному просторі уможливив висновки, що процеси глобалізації спонукають держави до консолідації регіональних зусиль щодо вирішення інноваційних проблем. У роботі виокремлено чинники формування інноваційної сфери задля зростання економік країн БРІКС, серед яких найважливішими визначено стійке зростання економіки і динамічний розвиток науки. Зокрема, йдеться про інноваційну політику Китаю, який послідовно створює повноцінну інноваційну

інфраструктуру за наявності високих досягнень в сфері виробництва товарів і послуг, а Росія знаходиться на шляху формування національної економічної інноваційної системи [77].

Для методологічного забезпечення дисертаційної роботи авторкою також залучено дослідження щодо аналізу міждержавного співробітництва країн у рамках БРІКС, враховуючи передусім просування національних інтересів з огляду на відмінності політико-економічного розвитку кожної з країн та релігійні, культурні, історичні і соціальні особливості спільнот. У цьому контексті відзначимо публікацію Б. Мартинов «Бразилія і Росія: основи та перспективи політико-правової взаємодії у рамках БРІКС», в якій проводиться ідея формування багатопольярного світу, що має ґрунтуватися на механізмах колективного вирішення глобальних проблем на пріоритеті підвищення ролі багатосторонньої дипломатії, міжнародних інститутів і механізмів у світовій політиці та економіці. Автор підтримує тезу щодо прагнення Росії домагатися зміцнення багатосторонніх механізмів міжнародної взаємодії, формування такої архітектури міжнародних відносин, яка ґрунтувалася б на колективних засадах глобального управління, а не на домінуванні окремих міжнародних акторів. Такий багатосторонній міжнародний механізм вбачається у функціонуванні об'єднання БРІКС з можливостями вибіркового партнерства за політичним, економічним та безпековими виміром. У дослідженні звертається увага на перспективи взаємовигідного партнерства Росії і Бразилії, оскільки Бразилію вважають неформальним лідером латиноамериканського регіону, і саме з цією країною у Росії, на думку Б. Мартинова, спостерігаються схожі підходи до актуальних проблем сучасності. Крім того співпраця Бразилії і Росії, а також Індії, Китаю та ПАР у рамках БРІКС вважається закономірним відображенням модифікації міжнародної взаємодії і ключовим трендом, що відображає новий етап формування багатопольярного світоустрою. Зауважимо, що національні інтереси Бразилії та Росії у БРІКС співпадають у таких сферах, як боротьба з бідністю, неконтрольованою міграцією, тероризмом, контрабандою наркотиків і зброї,

піратством, проте Бразилія наполягає на необхідності використання мирних, а не силових підходів до вирішення зазначених проблем [78].

Свою модель міжнародного співробітництва та інтеграції групи БРІКС запропонував у роботі «Бразилія, Росія, Індія, Китай та Африка: перспективи міжнародної співпраці» бразильський дослідник П. Казелла, який наголошує, що сутність такої моделі полягає в об'єднанні інституціональної надбудови країн БРІКС з структурами універсальних міжнародних організацій, таких як ООН, Світовий банк і Міжнародний валютний фонд, однак з огляду на сучасну перспективу, таку модель вважає малоімовірною [79]. Крім цього, бразильські експерти Р. Кавальканти, Х. Вісенте та Ж. Веллозо, аналізуючи особливості взаємодії країн у рамках БРІКС, їх зовнішньополітичні стратегії з урахуванням відносин зі США, підвищення ролі БРІКС у світовій економічній та фінансовій системі, розглядають можливості впливу об'єднання на чинний світовий порядок [80–82].

Такої ж думки дотримується бразильський фахівець О. Стункель, який підкреслює, що співпраця на рівні БРІКС може сприяти поступовій трансформації багатопольярного світового порядку, а також впливу на позицію США та їхніх союзників на міжнародній арені. Крім того, він вказує, що зростання Бразилії, Росії, Індії, Китаю і Південної Африки може відбуватися через формування паралельної світової фінансової системи з власними правилами, інституціями і валютою на протигагу ключовим принципам ліберального інтернаціоналізму [83]. Своєрідний погляд на особливості взаємодії країн БРІКС представлено у колективній науковій роботі Х. Казіолато, В. Віторіно, Б. Лундвалла «БРІКС та альтернативи розвитку», в якій проаналізовано національні інноваційні системи п'яти країн і тенденції розвитку кожної з них у сфері науки, технологій та інновацій. Автори дослідження зазначають, що країни БРІКС володіють потенціалом, який можна використати для ефективності процесу прийняття політичних рішень всередині об'єднання, соціально-політичного та економічного розвитку БРІКС, подолання існуючих економічних і фінансових проблем, для надання міжнародної допомоги країнам, що розвиваються [84]. На наш погляд,

подібні дослідження виконуються на неповних даних, що не відповідають реальній практиці взаємодії країн групи БРІКС, оскільки забезпечення національних інтересів та ініціатив, зокрема Бразилії, Китаю, Індії і ПАР, скоріше залежить від багатостороннього співробітництва і залежності від інших акторів міжнародної системи, більш важливих для діяльності країн групи в глобальному середовищі.

Що стосується політики Індії у групі БРІКС, то пріоритетами зовнішньополітичної стратегії держави визначено взаємодію з розвинутими латиноамериканськими країнами, зокрема з Бразилією, Мексикою та Чилі, тому формат взаємодії у рамках БРІКС, підкреслює Т. Воротникова, розглядається урядовими інституціями Індії як політика забезпечення і підтримки перш за все національних інтересів. Зазначимо, що Індія і Бразилія мають схожі соціально-економічні проблеми: подолання бідності, скорочення безробіття, боротьба з корупцією, надання якісної і доступної освіти, розширення доступу до медичних послуг, а тому їх спільна позиція, вироблена під час міжнародних дискусійних платформ, створює можливості для ефективною практичною діяльністю і для індійської, і для бразильської сторони [85]. Інший погляд на перспективу інституціоналізації групи має індійський фахівець Дж. Пада, який зауважує про відсутність підстави для політичного об'єднання БРІКС через значні відмінності політико-економічних систем, однак, у певних ситуаціях, спільна позиція країн БРІКС щодо нагальних міжнародних проблем, на його думку, може впливати на односторонні дії провідних акторів світу і схилити їх до переговорного процесу [86].

Можливостям співпраці БРІКС з країнами Африки присвячено низку досліджень науковців Росії і ПАР щодо захисту суверенітету і невтручання у внутрішні справи держав, політики інтервенціонізму та економічно-фінансової лібералізації щодо африканських країн, оскільки саме африканський континент розглядається як конкурентний простір для БРІКС і ЄС за доступ до ринкових, людських і природних ресурсів країн. Тому взаємодію міжнародних акторів на континенті іноді називають новою боротьбою за Африку, при цьому

африканським країнам не вистачає досвіду використовувати ситуацію на свою користь, незважаючи на можливості геополітичного вибору, які відкрилися перед ними. У наукових розвідках підкреслюється, що для БРІКС стратегічна важливість Африки визначається такими чинниками, як наявність власних природних ресурсів (за даними експертів, нерозвідані запаси нафти і газу в країнах африканського континенту перевищують розвідані запаси енергоресурсів близькосхідного і каспійсько-центральноазійського регіонів загалом); географічне розташування з огляду на наявні морські і сухопутні шляхи сполучення, що надають можливості для значного обороту товарів у глобальному вимірі; торговельно-економічні інтереси (країни БРІКС є найбільшими торговельними партнерами Африки і найбільшими інвесторами на африканському континенті). Також у науковій праці доводиться, що приєднуючись до БРІК, ПАР окреслила такі цілі підтримки національних інтересів, як досягнення загального економічного зростання не тільки в межах країни, а й на всьому африканському континенті, де у БРІКС є великий потенціал для залучення нових інвестицій; просування регіональної програми інтеграції та взаємодії інфраструктурних програм на континенті; співпраця з ключовими партнерами світу, які мають пряме відношення до глобального управління; сприяння закріпленню за ПАР ролі платформи для співпраці і потоку інвестицій через континент [87–90]. Уряд ПАР, як зазначають дослідники, вживає стратегічних заходів для пониження коефіцієнта власної технологічної залежності через надання державної підтримки для розвитку інноваційної інфраструктури найбільш перспективних, з позиції державних інституцій, напрямів інноваційного потенціалу, якими є космічні дослідження та ядерна енергетика. Звернемо увагу на можливості перспективної співпраці країн БРІКС у сфері дослідження космічного простору, головні пріоритети якого стосуються уніфікації національного космічного законодавства, вироблення єдиної позиції у Комітеті ООН щодо використання космічного простору з мирною метою і Женевському комітеті з питань роззброєння задля швидкого ухвалення договору про запобігання розміщення зброї у космосі. У цьому контексті, зауважує російський дослідник О. Солнцев, країни БРІКС мають

великий технічний і фінансовий потенціал для розвитку космічних програм, оскільки володіють необхідною інфраструктурою, а чотири з п'яти країн групи мають власні космодроми. При цьому наголошується, що існує потреба у створенні робочої групи для визначення напрямів взаємодії, що представляють взаємний інтерес для всіх учасників [91].

Наголосимо і на тому, що на високому урядовому рівні визнано провідну роль сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, які розглядаються як ефективний інструментарій, здатний забезпечити поступальне соціально-економічне зростання в регіоні і вирішення продуктивних континентальних проблем. На думку авторів досліджень, нині в Африці реальну користь від використання новітніх інформаційних систем отримують лише політична і бізнесова еліти, тоді як широкі верстви населення, як і раніше, залишаються на периферії світових інформаційно-комунікаційних процесів [90; 92].

Відзначимо, що деякі південноафриканські експерти, аналізуючи суперечливість зовнішньополітичної стратегії Південної Африки і необхідності визначення чіткої стратегії співробітництва країни у рамках БРІКС, зокрема З. Сіпхамандла, наголошує, що співпраця ПАР у рамках групи ІБСА є більш перспективною економічною платформою, тоді як БРІКС вважається важливим форматом для урівноваження існуючого світового порядку, оскільки два з п'яти постійних членів Ради Безпеки ООН – Китай і РФ входять до БРІКС [74; 93].

Розробки китайських науковців щодо взаємодії у форматі БРІКС передусім присвячені перспективам взаємовигідного співробітництва з огляду на зростання економічної потуги Китаю і політики конкурентного лідерства в різних регіонах світу. Приміром, у роботі Ч. Цаї «Дослідження механізму торгово-економічного співробітництва між країнами БРІК» досліджуються процеси перехресної взаємодії учасників групи через аналіз теорії ігор, теорії регіонального та міжнародного співробітництва, теорії співробітництва між країнами, що розвиваються. Автору вдалося визначити загальні інтереси країн і розробити практичну модель двостороннього, регіонального та багатостороннього торговельно-економічного співробітництва країн БРІК на основі аналізу

економічного і торгового розвитку, економічної структури, промислового виробництва, торговельних відносин та торговельно-економічної стратегії країн БРІК [94].

Тематичні дослідження китайських фахівців Л. Вонга, Ю. Жі, Л. Сана, Х. Венкі щодо проблем розвитку БРІКС стосуються проблеми економічного спаду розвинених країн, можливостей зростання впливу БРІКС на стабілізацію світової економіки та подальшої трансформації об'єднання. Для підтвердження підсумків аналізу, висновків та рекомендацій китайськими дослідниками було видано серію робіт про об'єднання БРІКС, зокрема «БРІК і глобальна трансформація», «Бразильська самба – БРІК на шляху до відновлення», «Дорога БРІК: Індія – крок вперед гігантського слона», «Дорога БРІК: Китай – мирний підйом східного дракона», «Дорога БРІК: Росія – тихе відновлення полярного ведмеда», в яких проаналізовано як історико-культурне становлення кожної з країн групи БРІКС, так і перспективи їх політичного й економічного впливу на процеси глобальної трансформації міжнародної системи у постбіполярний період [95–100].

Експертно-аналітичні розвідки західних вчених представлені роботами Дж. Боша, М. Оттенса, А. де'Робертиса, Т. Граціані, П. Кругмана, Е. Купера, Б. Кормієра, Дж. Кіртона, А. Аслунда, М. Трена, Д. О'Ніла, Е. Секіне, М. Скака, Р. Шарма, Б. Нооймаайерса про перспективи участі БРІКС у процесах глобального управління, впливу об'єднання на трансформацію міжнародної системи та ієрархію міжнародних суб'єктів, геостратегічну складову взаємодії країн БРІКС та тенденції економічного партнерства.

Формування структури БРІКС, на думку Б. Кормієра, має важливе значення для розуміння природи світового порядку у найближчі десятиліття, тому що утворення типу БРІКС впливають на зміну владної ієрархії міжнародного співтовариства та / або кількості великих держав, а також трансформують ціннісну ієрархію міжнародної спільноти. Вчений вважає, що група БРІКС у перспективі впливатиме на поширення цінностей в міжнародному суспільстві, оскільки є субрегіональною (точніше, на нашу думку, трансконтинентальною) структурою, яка може мати вирішальне значення для розуміння порядку ХХІ ст.

[101]. Порівнюючи вплив таких неформальних об'єднань, як Велика двадцятка і БРІКС на процеси глобального управління особливо у період його фундаментальної реконструкції, Е. Купер стверджує, що вплив Великої двадцятки є більш ефективним, ніж БРІКС навіть за умови потенційного лідерства групи. При цьому, зазначає дослідник, можна спостерігати вплив середніх та малих держав групи на природу формування оновленого глобального управління, що пояснюється поглибленням інституціоналізації БРІКС, водночас стимулюючи інші держави здійснювати міжнародну взаємодію у межах Великої двадцятки [102]. Крім того, канадські вчені зауважують, що країни БРІКС змогли подолати інституціональні бар'єри і досягти прогресу у створенні банку розвитку. Саме такий клубний механізм взаємодії на рівні ініціативи групи зумовив уникнення конфлікту всередині об'єднання та створення неформальної інституціональної платформи, яка «...дає простір для маневру між конкуруючими інтересами країн БРІКС». На думку зарубіжних фахівців, створення банку розвитку демонструє символічну необхідність партнерів вийти за рамки існуючого статус-кво, а реформування глобальної фінансової системи сприятиме подальшому зміцненню відносин країн БРІКС [103]. У праці американських дослідників «Від наддержави до блокування глобальної держави: відновлення світового порядку після провалу доктрини Буша» було проаналізовано винятковість сучасних умов формування світового порядку з урахуванням регіональних особливостей взаємодії і стратегії країн БРІКС у цьому контексті [104].

Прикладом м'якого балансування, що сприяє не лише зміні полярності світу, але й відображає поглиблення сучасних глобалізаційних процесів, фахівці вважають перспективу інституалізації БРІКС та впливу об'єднання на існуючий світовий фінансовий та політичний порядок [105–108]. Зокрема, італійський дослідник А. де'Робертис стверджує, що формування групи БРІКС є наслідком демократизації міжнародних відносин, яка дозволяє збільшити кількість міжнародних акторів, а також уникнути використання сили і навіть загрози використання сили, попереджати будь-які дії, що загрожують незалежності і територіальній цілісності інших держав, та вирішувати суперечливі ситуації лише

мирним шляхом [109]. Водночас аналітик Т. Граціані вважає, що з урахуванням геостратегічної складової взаємодії країн БРІКС формується діагональна вісь з Північної півкулі (Євразія) на південь Західної півкулі (Індо-Латинська Америка), що має три ядра – євразійський полюс (Росія, Китай, Індія), Південну Африку та Бразилію. Така асиметрична вісь, йдеться у науковій праці, у середньостроковій і довгостроковій перспективі може зазнавати втручання з боку США та їх союзників і викликати поглиблення дисбалансу у сучасній міжнародній системі [110].

На погляд британського фінансиста Д. О'Ніла, який запропонував аббревіатуру БРІКС для позначення неформального об'єднання з лідерськими прагненнями держав, що його утворили, саме незахідні країни складатимуть майбутнє світової економіки, проте поява і функціонування таких неформальних груп, як БРІКС (Бразилія, Росія, Індія, Китай, ПАР), МІСТ (Мексика, Індонезія, Південна Корея, Туреччина) або Next-11 (Бангладеш, Єгипет, Індонезія, Іран, Мексика, Нігерія, Пакистан, Філіппіни, Туреччина, Південна Корея і В'єтнам) не показала, що Захід більше не домінує на глобальних ринках. Водночас аналітик наголошує, що глобальна економіка під управлінням США і їх союзників може поступитися своїм домінуванням альтернативним фінансово-економічним структурам в умовах реформування чинної економічної системи [111–113]. Подібної позиції дотримуються й експерти Світового банку, які, здійснивши дослідження щодо впливу інвестиційного клімату на економічні процеси в країнах БРІКС, прийшли до висновку, що для економічного зростання і добробуту, зокрема Бразилії, Індії та Південної Африки, вирішального значення набуває політика залучення інвестицій [114]. Також значення ініціативи БРІКС на міжнародній арені внаслідок зростання економічної та політичної ваги країн групи проаналізовано у фундаментальній праці «БРІКС і США: підйом Бразилії, Росії, Індії та Китаю і наслідки для Заходу» за редакцією італійських аналітиків П. Кверчі та П. Магрі. Дослідники розмірковують про появу нових акторів на міжнародній арені, потенційне зростання впливу неформальних об'єднань типу БРІКС на систему міжнародних взаємодій, перспективи ініціативи БРІКС як

альтернативного фінансово-економічного центру світу, про особливості співпраці Італії з країнами БРІКС в умовах розвитку нової економічної моделі «гегемонія глобалізації» і підкреслюють, що непотрібно розглядати процеси інституалізації БРІКС як загрозу існуючому світовому порядку [115].

Вказуючи на сучасне падіння темпів зростання БРІКС, західний аналітик А. Аслунд підкреслює, що країни не використовували сприятливі роки для глибокого реформування національних економік, а нинішні правлячі еліти тим більше не готові і не бажають здійснювати кардинальні економічні зрушення. Більше того, накопичені ресурси витрачаються на затратні проекти, взаємін життєво важливих інвестицій в інфраструктуру. Фахівець критикує позицію країн БРІКС, які задля зростання власного економічного добробуту розширюють лише участь держави у міжнародній співпраці без залучення приватного капіталу і розвитку вільного ринку, і зазначає, що майбутнє БРІКС залежить від спроможності правлячих еліт здійснювати ґрунтовні реформи [116].

Слід зауважити, що американський експерт П. Кругман також вважає, що падіння темпів економічного зростання БРІКС внаслідок стагнації розвинених економік може стати проблемою для поглиблення співробітництва у рамках утворення. Враховуючи світову фінансову нестабільність, експерт наголошує, що для уникнення кризових явищ країни БРІКС і, особливо Індія та Бразилія, мають зняти основні бар'єри на шляху руху капіталу в глобальному масштабі та контролювати внутрішню фінансову ситуацію [117].

Оскільки об'єднання БРІКС, на думку Дж. Кіртона, є проявом як індивідуальних, так і колективних міжнародних інтересів, тому необхідний глибший аналіз можливостей розширення торговельного та інвестиційного партнерства країн групи і Заходу на видиму перспективу. У своєму дослідженні вчений виокремлює декілька підходів до оцінки міжнародного впливу об'єднання БРІКС, зокрема: перший підхід ґрунтується на тому, що країни БРІКС як сукупність окремих зростаючих держав або колективного міжнародного інституту через низький ступінь інтеграції не здійснюють реальний вплив на міжнародну взаємодію інших держав; другий – стосується процесів створення неформальних

груп глобального впливу, оскільки більшість країн БРІКС, а також Колумбія, Індонезія, Південна Корея, Мексика, Туреччина і В'єтнам сприяють формуванню нових привабливих торговельних та інвестиційних ринків, які не можна залишати поза увагою західної спільноти; третій підхід припускає, що середні економічно потужні держави можуть бути виключені з процесів реформування світової архітектури глобального економічного управління; четвертий – показує, що у країн Заходу існує потреба у поглибленні двостороннього співробітництва окремо з кожною з країн БРІКС, а не з цілим утворенням; п'ятий – наголошує на формуванні сильного ядра на основі Великої сімки, Великої двадцятки та країн БРІКС, що дозволить іншим державам мати доброзичливі відносини з більшістю членів такого новітнього клубу [118].

Про політичну, економічну та соціальну взаємодію країн «п'ятірки» з ЄС йдеться у дослідженні «ЄС і країни БРІКС», в якому відзначено, що об'єднання БРІКС демонструє значні економічні зрушення у порівнянні з розвиненими країнами. Водночас ЄС не визнає БРІКС як окрему міжнародну групу, хоча з кожною з країн має домовленості про партнерство у двосторонньому форматі. Невизнання БРІКС, підкреслюється в аналітичній розробці, як колективного учасника міжнародних відносин зумовлюється наявністю політичних, економічних та соціальних відмінностей між ними [119]. Зокрема, М. Трен наголошує, що заяви Китаю і Бразилії про реформування агропромислового комплексу в Африці є сумнівними, тому що не існує єдності підходів до цієї проблеми ні в Китаї, ні в Бразилії, ні в самій Африці. Бразилія демонструє два конкуруючі підходи до розвитку аграрного сектору від створення великих агропромислових комплексів до підтримки малих сімейних господарств. Китай присутній в Африці щонайменше 40 років, проте його політика надання допомоги розвитку села через оновлення інфраструктури є малоприйнятною в африканських умовах, оскільки зростання виробництва продуктів харчування відбувається за рахунок різкого зменшення запасів води та орних земель, збільшення використання добрив, які забруднюють навколишнє середовище, та розширення енергоємності господарства. Також відзначається, що китайські

проекти практично не залучають творчий потенціал місцевого населення, що негативно позначається на ефективності економіки [120].

Підсумовуючи аналіз джерельно-документальної бази дослідження зазначимо, що функціонування групи БРІКС відображає об'єктивну тенденцію світового розвитку до формування багатопольярної системи міжнародних відносин і посилення економічної взаємозалежності міжнародних акторів. Внаслідок розбалансованості світової економіки та політики в умовах асиметричної глобалізації у сучасній міжнародній системі динамічно з'являються неформальні об'єднання як альтернативні центри глобального управління типу БРІКС, які надають потенційні можливості для взаємовигідної взаємодії в політичній, економічній та фінансовій сфері, впливають на реформування міжнародної безпекової політики, а також претендують на лідерство як на регіональному, так і глобальному рівні. Водночас у проаналізованих дослідженнях відзначається, що країни неформальних об'єднань, зокрема БРІКС, здійснюють власну економічну і соціальну, а подекуди й міжнародну та безпекову політику на протидію домінуванню західних країн, наголошуючи на принципах справедливого перерозподілу владних повноважень в глобальному управлінні через перебудову економічного світопорядку та посилення ролі і впливу світу, що розвивається [121]. З погляду авторки дисертації, сучасний стан розвитку групи БРІКС можна оцінити як політику партнерства між країнами передусім на двосторонньому рівні, враховуючи, що подальше підвищення ролі і впливу БРІКС на міжнародній арені залежить від рівня розвитку і динаміки саме двосторонніх відносин між учасниками форуму і від економічного та політико-дипломатичного наповнення взаємодії між ними [122].

Опрацьований масив фахових наукових праць та змістовний блок офіційних першоджерел дозволили системно підійти до вирішення завдань дисертаційної роботи та здійснити узагальнення щодо міжнародної взаємодії країн БРІКС у постбіполярну добу. Зокрема, встановлено, що значну частину фахової літератури щодо неформального об'єднання БРІКС становлять дослідження російської наукової школи міжнародних відносин з огляду на зміни зовнішньополітичної

стратегії РФ і прагнення Росії до глобального лідерства, хоча і в альтернативному форматі. Науковому забезпеченню економічної взаємодії в рамках БРІКС і перспективам зростання ролі групи як фінансово незалежного актора присвячені дослідження китайських і бразильських фахівців, а праці експертів Індії, ПАР, а також західних аналітиків стосуються лише розвитку міжнародного співробітництва або загалом двосторонньої співпраці. Останнім часом простежується тенденція зміни дискурсу щодо позитивних перспектив розвитку БРІКС, зумовлена причетністю до української кризи Росії та уведенням економічних санкцій і фінансових обмежень щодо країни з боку провідних міжнародних акторів. Слід зазначити, що західні експерти в своїх дослідженнях пишуть про низький потенціал перетворення БРІКС у повноцінну структуру глобального управління, а публікації інших учасників об'єднання мало пов'язані з аналізом проблем щодо поглиблення інституалізації групи, зокрема, ініціатива БРІКС згадується лише у зв'язку з позиціонуванням окремих країн в рамках ШОС або Великої двадцятки [123].

Висновки до Розділу 1

Аналіз концептуальних підходів до сутності модифікації міжнародної взаємодії в умовах глобалізації уможливив висновки про те, що процеси глобалізації вплинули на зміну ролі національно-державних утворень в системі міжнародних відносин та призвели до реструктуризації політичних акторів, серед яких впливовими у глобальному управлінні вважаються як держави і міжнародні організації, так і транснаціональні корпорації та неформальні об'єднання, координація діяльності яких буде диктуватися усвідомленою мотивацією взаємозалежності. Осмислення сутності міжнародного співробітництва на сучасному етапі глобального розвитку реалізується через поглиблення уявлень про вплив альтернативних альянсів на проблему лідерства у видимій перспективі.

Відповідно до концептуальних підходів розглянуто класифікацію неформальних об'єднань з погляду політичних, економічних і безпекових відмінностей та можливостей впливу на міжнародну взаємодію. Неформальні об'єднання розглядалися за критеріями ролі у глобальному управлінні, формування нового міжнародного механізму та диференційованої взаємодії, що уможливило висновок про неформальне об'єднання БРІКС як ймовірну альтернативну форму глобального управління, зумовлену трансконтинентальною взаємодією країн, які прагнуть до посилення власних лідерських позицій у світі.

Джерельно-документальну базу дисертаційної роботи складають наукові праці зарубіжних і вітчизняних вчених, представлена різними академічними та науково-дослідницькими школами політології, а також монографічними дослідженнями, в яких проблеми трансформації міжнародної системи в умовах глобалізації розглядаються за пріоритетними напрямками національного характеру. Зокрема, встановлено, що значний масив теоретичного доробку щодо співробітництва у рамках БРІКС становлять: розвідки російської школи міжнародних відносин з огляду на пріоритетну зацікавленість Росії у відновленні лідерства у глобальному управлінні; окремі фундаментальні праці бразильських і китайських фахівців, а також фрагментарні дослідження індійських та південноафриканських експертів переважно щодо економічного партнерства у форматі БРІКС. Аналіз дослідженого масиву першоджерел уможливив висновки щодо комплексного підходу до міжнародної взаємодії з урахуванням специфіки проблематики і нагальних потреб неформальних об'єднань.

РОЗДІЛ 2

ЧИННИКИ СТРУКТУРИЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАННЯ БРІКС ЯК НЕФОРМАЛЬНОГО МІЖНАРОДНОГО АКТОРА

2.1. Політичний чинник інституалізації БРІКС

Процеси міжнародної взаємодії зумовлюють з'ясування та аналіз чинників структуризації об'єднання БРІКС на рівні політичної інституалізації, економічного партнерства та безпекової взаємодії, які є ключовими для обґрунтування відносин країн групи. Зауважимо, що появу таких неформальних груп можна аргументувати процесами інтернаціоналізації економічного середовища внаслідок вільного обігу капіталів, товарів і послуг, формуванням нової політико-економічної взаємодії між державами, нагальними проблемами у сфері міжнародної безпеки через нові загрози для сучасного миру, впливом новітніх технологій на загальний розвиток цивілізації. У таких умовах взаємодія держав у рамках різноманітних політичних об'єднань типу БРІКС може сприяти як стабільному зростанню світової економіки, так і призвести до появи альтернативних центрів геополітичного впливу. При цьому потрібно враховувати, що успіх політико-економічної взаємодії країн БРІКС на міжнародній арені залежить від політичної волі лідерів впливових країн щодо координації спільних дій у рамках міжнародних форумів та об'єднань і зміцнення ресурсного потенціалу кожної країни у глобальному управлінні.

Політичний чинник інституалізації БРІКС зумовлюється передусім економічним партнерством Росії, Китаю, Індії та Бразилії, оскільки вже з 2001 р. розпочалось обговорення тіснішого співробітництва держав, а з 2005 р. – проведення постійних консультацій на рівні міністрів закордонних справ [124; 125]. Перше оформлення об'єднання відбулося під час зустрічі Великої вісімки у 2008 р., у якій брали участь лідери Бразилії, Росії, Індії і Китаю, де було домовлено про подальші процедури взаємодії країн БРІКС на платформі

міжнародних організацій, а також про координацію дій щодо актуальних економічних проблем сучасності, включаючи взаємодію у фінансовій сфері та вирішення продовольчої проблеми, зокрема у Нью-Йорку на 61 сесії Генасамблеї ООН [126].

Процеси політичної інституалізації об'єднання відносяться до 2009 р., коли відбувся перший саміт неформальної групи в Росії, а згодом 2011 р. на третьому саміті в Китаї до країн БРІК приєдналася Південно-Африканська Республіка, і таким чином з'явилася ініціатива БРІКС, яка заявила про наміри відігравати роль . вагомому міжнародного актора та представляти трансконтинентальні спільні інтереси у системі глобального управління [127].

На першому саміті БРІК 2009 р. у Росії було заявлено декларацію щодо позицій чотирьох країн у політичній, енергетичній та соціальній сферах, зокрема:

- у політичній сфері країн БРІК зобов'язалися сприяти розвитку демократичного і справедливого світового порядку, визнанню верховенства міжнародного права, координації дій і колективного прийняття рішень; розширити підтримку політико-дипломатичним зусиллям мирного вирішення спорів у міжнародних відносинах; засуджувати будь-які прояви міжнародного тероризму; підтримувати багатосторонню дипломатію за провідної ролі ООН у боротьбі з глобальними викликами та загрозами та підтвердити необхідність всеосяжного реформування ООН з метою зміни статусу Індії та Бразилії на рівні організації;

- в енергетичній сфері лідери країни заявили про зміцнення координації та співробітництва між виробниками та споживачами енергії і державами транзиту, підтримку диверсифікації енергетичних ресурсів та розвиток технологій у сфері відновлюваної енергії, забезпечення безпеки маршрутів транзиту енергоносіїв, створення нової енергетичної інфраструктури, залучення вагомих інвестицій в енергетику, підвищення енергоефективності та готовності до конструктивного діалогу з питань протидії зміні клімату;

- у соціальній сфері було прийнято спільну заяву країн БРІК щодо глобальної продовольчої безпеки та розширення співпраці в галузі науки та освіти

для проведення фундаментальних досліджень і розробки передових технологій, також країни підтвердили намір розвивати співробітництво за соціально значущими напрямками та інтенсифікувати надання міжнародної гуманітарної допомоги у випадку стихійних лих [128].

На нашу думку, проведення самітів та подальших дискусій про необхідність інституціоналізації об'єднання сприяло розвитку організаційних процедур БРІКС та формуванню спільного порядку денного щодо перспектив взаємодії. Так, за підсумками другого саміту БРІК (2010 р., Бразилія) у спільній заяві лідерів було задекларовано про такі інституціональні форми політичної взаємодії між державами, як щорічне проведення самітів, зустрічей міністрів закордонних справ, міністрів фінансів і керівників центральних банків, зустрічей представників банків розвитку, проведення бізнес-форумів, зустрічей високих представників у сфері безпеки, реалізації програм обмінів у судовій сфері, конференцій антимонопольних відомств, зустрічей міністрів сільського господарства та конференцій дослідницьких центрів [129; 130].

Водночас під час другого саміту відбулася дискусія щодо подолання глобальної фінансово-економічної кризи, щодо координації позицій з посткризового відновлення економічного розвитку на зібраннях Великої двадцятки; актуальні дискусії з протидії новим викликам і загрозам, включаючи міжнародний тероризм та ядерну безпеку, були продовжені на Вашингтонському саміті; проблематику зміни клімату було винесено на платформу ООН, а визначення нових перспективних напрямів співпраці у форматі БРІК продовжено на наступних зустрічах політичних лідерів об'єднання. Серед регіональних проблем особлива увага була звернута на іранську ядерну програму, близькосхідне врегулювання та ситуацію на Гаїті. За процедурою лідери БРІК прийняли спільну заяву, в якій йдеться про спільне бачення сучасного етапу світового розвитку. Реалізація інституціоналізації БРІК знайшла своє втілення у зустрічах профільних міністрів з різних аспектів життєдіяльності країн, що засвідчило початковий рівень формування інститутів неформального утворення [129].

Слід зазначити, що політичний вплив країн БРІКС на процеси глобального управління визначаються участю в об'єднанні двох постійних членів Ради Безпеки ООН (Росії та Китаю), крім того, всі країни БРІКС входять до міжнародних організацій, спеціалізованих установ, інтеграційних утворень та інших формальних об'єднань, серед яких ООН, Велика двадцятка, Рух неприєднання, Група 77, МЕРКОСУР, СНД, ОДКБ, ЄврАзЕС, СААРК, ШОС, АТЕС, Африканський Союз, САДК, що свідчить про можливості скоординованих дій на глобальному та регіональному рівнях, а також про представлення альтернативних позицій з урахуванням національних інтересів у міжнародній взаємодії. Фахівці зауважують, що тогочасний потенціал БРІКС був обумовлений, насамперед, тим, що за декілька років група пройшла шлях від чотирьохсторонньої зустрічі міністрів закордонних справ до саміту з багатостороннього співробітництва, а також ухвалення спільних документів щодо поточних міжнародних та регіональних проблем. Зауважимо, що політичній інституалізації БРІКС сприяла розробка оригінальної моделі рівноправних відносин для захисту і забезпечення національних інтересів на міжнародній арені [130; 131].

У політологічному дискурсі неформальне об'єднання БРІКС вважають однією з платформ для діалогу і співробітництва у сфері економіки, відкритої для взаємодії і співробітництва з державами, що не входять до БРІКС, а також з міжнародними та регіональними організаціями. Схвалений на саміті у Китаї в 2011 р. план дій сприяв поглибленню партнерства країн групи, оскільки поряд з наявними формами політичного співробітництва у практику було введено організаційні зустрічі шерп і су-шерп, а також проведений форум споріднених міст і регіонів країн БРІКС [132; 133]. Водночас необхідно зазначити, що, незважаючи на активізацію політичних контактів на рівні БРІКС, говорити про формалізацію об'єднання як міжнародної організації зарано, та й взагалі прогнозується розпад групи БРІКС з огляду нерівномірний економічний розвиток, різний потенціал та різні прагнення щодо міжнародної ролі кожної окремої держави групи.

Політичний аналіз документів третього саміту БРІКС, який відбувся у Китаї (2011), дає підстави вважати про переваги економічних інтересів країн у багатосторонній взаємодії, оскільки було підписано угоду про фінансове співробітництво у рамках міжбанківського механізму БРІКС, а також здійснено оцінку основних аспектів співробітництва країн об'єднання. За політичним напрямом було схвалено декларацію та вироблено план дій, що заклав основи регулювання співпраці у рамках БРІКС [134]. Так, передбачалося активізувати існуючі програми співробітництва через проведення третьої зустрічі Високих представників з питань безпеки; організації зустрічей міністрів закордонних справ у ході 66 сесії Генеральної Асамблеї ООН та зустрічей шерп/су-шерп БРІКС; періодичних неофіційних зустрічей учасників БРІКС на форумах міжнародних організаціях та неформальних об'єднань глобального рівня; проведення другої Міжнародної конференції з конкуренції під егідою БРІКС; вивчення можливості підписання Угоди про співробітництво між антимонопольними відомствами. У декларації, яка була прийнята на саміті, зазначалося, що нові напрями партнерства сприяють розширенню контактів та взаємодії національних інститутів у рамках об'єднання, виявленню перспективних проектів співпраці споріднених міст та місцевих адміністрацій країн БРІКС, організації спільних досліджень з економічних, енергетичних, культурних, науково-технічних та інноваційних проблем [134].

Зауважимо, що на зустрічі міністрів фінансів країн БРІКС у Мехіко у лютому 2012 р. Індія запропонувала створити спеціальний інститут для підтримки країн, що розвиваються, під назвою банк розвитку, який розглядався не тільки як економічна подія, а й визначав політичне становище країн групи на міжнародній арені. На думку організаторів, банк об'єднає динамічні економіки світу, сприятиме розвитку ринків нової формації, а держави, що утворили БРІКС, візьмуть колективну відповідальність за становлення політичного і економічного порядку в світі [135]. На наш погляд, остання теза щодо колективної відповідальності за політичний порядок у світі є дещо декларативною, незважаючи на ресурсний потенціал країн групи, проте різноспрямовані інтереси,

переважаюче двостороннє співробітництво з провідними державами світу та домінуюче становище у політиці і економіці США й Європи дозволяють стверджувати, що політичне лідерство БРІКС можна віднести до далекої перспективи.

Під час четвертого саміту країн БРІКС у 2012 р. в Індії головними темами для обговорення стали реформи інститутів глобального управління і проблеми міжнародної стабільності і безпеки. У прийнятій декларації було наголошено на розширенні політичної взаємодії країн об'єднання, особливо це стосувалося координації зовнішньополітичних позицій під час ухвалення рішень на ГА ООН та в рамках її спеціалізованих установ, забезпеченні спільних та національних інтересів у форматі Великої двадцятки. Наголосимо, що окремі риси формалізації БРІКС простежуються і в таких заходах, як робочі зустрічі, наради профільних міністрів під час багатосторонніх дискусій, форуми Високих представників країн БРІКС, відповідальних за національну безпеку, засідання контактної групи з питань економіки і торгівлі, консультації високопосадовців країн БРІКС з питань зміни клімату та навколишнього середовища. Новітніми формами розширення політичної взаємодії вважаються багатостороннє енергетичне співробітництво в рамках БРІКС, розробка загальної наукової оцінки і довгострокової стратегії функціонування БРІКС і співпраця з питань народонаселення [136]. На нашу думку, ініціативи делійського саміту свідчать не тільки про наміри щодо розширення політичних інститутів, а й про більш глибокі інтереси деяких учасників групи щодо вагомого альтернативного впливу об'єднання на прийняття глобальних рішень.

Серед зустрічей загального плану виокремлюється спеціальний п'ятий саміт «БРІКС і Африка: партнерство задля розвитку, інтеграції та індустріалізації», який відбувся у 2013 р. у ПАР. За підсумками саміту були оприлюднені Етеквінська декларація та Етеквінський план дій, в яких на основі аналізу поточної політико-економічної ситуації в світі було сформовано спільні підходи країн БРІКС до багатостороннього співробітництва, зокрема підписано угоди про співпрацю у сфері «зеленої економіки» та спільного фінансування

інфраструктурних проєктів в Африці, затверджено декларацію про один зі структурних елементів БРІКС – ділової ради та оголошено про створення консорціуму експертних центрів країн БРІКС [137].

Підсумками роботи саміту щодо перспективи інституціоналізації групи можна вважати такі рішення, як визначення поступального розвитку БРІКС і його трансформації в повноформатний механізм поточної та довгострокової координації з широкого кола проблем світової економіки та політики, створення ради експертних центрів БРІКС, що має розробити варіанти довгострокової стратегії для зміцнення внутрішньорегіональної співпраці, розробки нових концепцій сталого та інклюзивного розвитку. Також було оголошено про відкриття форуму БРІКС з публічної дипломатії, формування віртуального секретаріату БРІКС, розширення діалогу країн БРІКС у форматі групи [138]. Зазначимо, що використання публічної дипломатії могло б стати ефективним інструментом просування національних інтересів країн БРІКС та впливовості держав на міжнародній арені. Оскільки публічна дипломатія спрямована на поширення ідеологічного впливу через універсальні цінності та норми, країни групи могли б сприяти встановленню відносин довіри з іншими міжнародними акторами, щоб полегшило б реалізацію національних інтересів у регіональному та міжнародному вимірі. Можна прогнозувати, що результати форуму БРІКС з публічної дипломатії будуть оцінюватися за конкретним впливом групи на міжнародну взаємодію та за стратегічним і поточним плануванням спільної зовнішньої політики БРІКС, що вважаємо наразі проблематичним.

Під час шостого саміту БРІКС (Бразилія, 2014) було прийнято документи, які можна розглядати як інструментарій розширення формалізації БРІКС за окремими сферами взаємодії. Зокрема, було підписано Форталезську декларацію, а також меморандум про взаєморозуміння та співпрацю між експортно-кредитними агентствами країн БРІКС, угоду про співробітництво у сфері інновацій, договір про створення пулу умовних валютних резервів країн БРІКС та угоду про створення нового банку розвитку БРІКС. Було констатовано, що країнам БРІКС вдалося налагодити належну координацію у рамках різних

багатосторонніх ініціатив, розширити діалог між БРІКС і країнами Південної Америки та Африки, зміцнити принципи багатосторонності і міжнародного співробітництва на платформі декларації тисячоліття [139].

Форталезська декларація містить політичну позицію об'єднання щодо реформування структури глобального управління, яка демонструє ознаки втрати легітимності і ефективності в умовах використання не багатосторонніх, а перехідних і тимчасових механізмів. Тому запропоновано від імені БРІКС перейти до більш представницької і справедливої системи глобального управління, здатної забезпечувати стабільність, мир і добробут у світі. Зауважимо, що радою експертних центрів країн БРІКС була підготовлена «Розробка довгострокової стратегії для БРІКС: рекомендації Ради експертних центрів країн БРІКС», в якій наголошено на необхідності довгострокового співробітництва, поглиблення діалогу з питань планування зовнішньої політики, узгодження державної політика країн БРІКС у сфері соціальної інтеграції, впровадження електронної торгівлі між країнами БРІКС, взаємне визнання освітніх документів. У цьому контексті звертаємо увагу на проведення першої наради міністрів країн БРІКС з питань науки, технологій та інновацій, яка схвалила Кейптаунську декларацію (2014), спрямовану на підвищення ефективності науково-технічного співробітництва та залучення інвестицій; розробку спільних інноваційних продуктів і послуг з використанням відповідних інструментів фінансування, заохочення спільних партнерств з іншими стратегічними акторами світу, створення платформи для обміну інформацією в рамках БРІКС [139].

Сьомий саміт БРІКС (РФ, 2015) відзначався масштабністю прийнятих документів щодо поглиблення політичного співробітництва БРІКС, оскільки крім усталених документів – декларації та плану дій, було розроблено стратегію економічного партнерства БРІКС, підписано меморандум про наміри щодо співпраці з новим банком розвитку, угоду між урядами країн БРІКС про співробітництво у сфері культури та меморандум про взаєморозуміння про створення спільного веб-сайту БРІКС. Новими сферами співробітництва, які свідчать про наміри розширення організаційної структури групи, було визначено

поглиблення діалогу з питань миробудівництва, створення ради регіонів країн БРІКС, розширення співпраці між представниками засобів масової інформації країн об'єднання [140; 141].

Проявами поглиблення взаємодії у форматі БРІКС можна вважати функціонування ради експертних центрів БРІКС, молодіжного експертного співтовариства БРІКС і громадського форуму БРІКС, у межах яких здійснюється практична діяльність об'єднання. Так, мобільна платформа для взаємодії національних координаторів країн БРІКС «Рада експертних центрів БРІКС» займається експертно-аналітичними дослідженнями, просуває п'ятистороннє міжнародне співробітництво через розробку стратегій, аналітичних звітів і рекомендацій щодо перспектив партнерства країн: зокрема від Бразилії у раді представлено Інститут прикладних економічних досліджень, від Росії – Національний комітет з питань дослідження БРІКС, від Індії – Наглядово-дослідний фонд, від Китаю – Китайський центр сучасних міжнародних досліджень, а від ПАР – Дослідницьку раду з питань гуманітарних наук [142]. Молодіжна платформа щодо встановлення конструктивного діалогу між молодими експертами країн БРІКС «Молодіжне експертне співтовариство БРІКС» здійснює діяльність, спрямовану на встановлення діалогу між країнами БРІКС у науковій сфері, на формування системи взаємодії між молодими вченими та політиками країн БРІКС та поглиблення практичної взаємодії щодо інноваційних розробок на рівні об'єднання. Ініціативи співтовариства стосуються міжцивілізаційного, політичного і фінансово-економічного партнерства Бразилії, Росії, Індії, Китаю та ПАР, які сприяють становленню контактів між молодими дослідниками, залученню молодіжного ресурсу країн до впровадження програм з економічного та науково-технічного розвитку, а також поширення серед молоді ідей толерантності і міжцивілізаційного миру [143]. Діяльність на рівні дискусійної платформи «Громадський вимір БРІКС» проводиться для популяризації репутації БРІКС серед громадян країн групи, розробки рекомендацій для країн БРІКС у сфері розвитку громадянського суспільства, представлення узгодженої позиції БРІКС на форумах Великої двадцятки та

міждержавного діалогу країн БРІКС з іншими державами. Прикладними аспектами взаємодії є проведення консультацій на рівні робочих груп щодо порядку денного БРІКС, відкриття інтернет-потралу «Діалоги» для обговорення пропозицій та підготовки офіційних документів, проведення форуму «Громадський вимір БРІКС» спільно з Аргентиною, Мексикою, Індонезією та Єгиптом [144].

Наміри щодо стратегії спільної зовнішньої політики, про яку вперше було заявлено на уфимському саміті БРІКС 2015 р., стосувалися розвитку зв'язків БРІКС з державами, що не входять до об'єднання, особливо з країнами, що розвиваються, і країнами з ринками, що формуються, а також з міжнародними і регіональними структурами. Зокрема, було заплановано зустріч з главами держав та урядів країн, що входять в Євразійський економічний союз і Шанхайську організацію співпраці, а також з керівниками держав-спостерігачів в ШОС. Крім того, було зауважено, що Велика двадцятка розглядається об'єднанням БРІКС та його учасниками як основний форум міжнародного фінансового та економічного співробітництва, та підкреслено значення СОТ як організації, що встановлює правила багатосторонньої торгівлі, а тому країни БРІКС зацікавлені у підписанні двосторонніх, регіональних і багатосторонніх торгових угод [141].

Політичний аналіз документів та практичних зустрічей на платформі БРІКС виявив спільні і розбіжні підходи учасників групи до парадигми співробітництва. Зокрема, позиція Бразилії, яка наразі сприймається світовою політичною елітою не лише як активний торговельний партнер, але й країна зі сприятливим інвестиційним середовищем, залежить від стратегічного партнерства з ЄС як у рамках МЕРКОСУР, так і в Латинській Америці загалом [145], і тому суперечить політичним інтересам БРІКС. Водночас політична взаємодія країн групи БРІКС в міжнародних організаціях є вигідною для Бразилії, оскільки політична еліта держави сподівається, перш за все, на політичні дивіденди щодо участі Бразилії в формуванні світового порядку, а також у діяльності в основних світових фінансових інститутах. Так, глави п'яти держав підтримують ідею реформування ООН щодо збільшення ролі країн, що розвиваються, під час ухвалення рішень, а

також розширення кількості постійних членів Ради безпеки ООН, включаючи Бразилію, Індію та Південно-Африканську Республіку. Бразилія та її партнери по БРІКС також виступають за реорганізацію системи управління МВФ та Світового Банку [125].

Як можливість підвищення власного міжнародного статусу та переходу від регіонального лідера до світового актора Бразилія розглядає взаємодію в рамках БРІКС, як забезпечення світового політичного та економічного впливу на майбутнє, тому можна стверджувати, що Бразилія зацікавлена в подальшій інституціоналізації групи і в розширенні порядку денного співробітництва п'яти країн. Політичні аналітики підкреслюють, що унікальний історичний досвід Бразилії щодо створення толерантного суспільства і безконфліктного міжнародного середовища уможливорює для неї відігравати важливу посередницьку роль при виробленні політичних, економічних, соціальних та безпекових рішень БРІКС [125; 146; 147].

Позиція Росії щодо інституціоналізації БРІКС розглядається аналітиками як найбільш перспективний чинник структуризації об'єднання, важливий механізм багатовекторної дипломатії та як діалоговий форум, що дозволяє здійснювати узгодження та координацію підходів до ключових проблем міжнародного порядку денного. Саме Росія як одна з ініціаторів створення групи БРІКС зацікавлена в активному позиціонуванні країни на міжнародній арені в умовах домінування західних держав, та як стратегічний інструмент реалізації ідей та принципів національних інтересів у постбіполярному світі. Політичні переваги від інституціоналізації БРІКС російський політикум сподівається перетворити на інструмент свого впливу у Великій двадцятці, а позиція посередника сприятиме Росії не лише залишитись в неформальних політичних/економічних клубах, але й максимально вигідно вплинути на трансформацію міжнародних фінансових структур. На думку деяких дослідників, політика Росії в БРІКС відповідає сьогочасним політичним амбіціям керівництва держави щодо відновлення статусу глобального актора передусім у системі міжнародної безпеки шляхом координації позицій та розробки спільних рекомендацій для забезпечення глобальної

стабільності, міжнародної та регіональної безпеки, врегулювання регіональних конфліктів, зміцнення ролі Росії та країн БРІКС в ООН для боротьби з міжнародним тероризмом та взаємодії у сфері міжнародної інформаційної безпеки [133; 148].

Високопосадовці Індії розглядають БРІКС скоріше як консультаційний механізм для розробки спільних позицій щодо глобальних економічних і політичних проблем, оскільки Індія, як і Бразилія, намагається підвищити свій політичний та економічний статус у глобальному управлінні, увійти на засадах постійного члена до Ради Безпеки ООН та відігравати конкурентну роль у реформуванні МВФ і Світового банку. Політичний механізм БРІКС, як зазначається у заявах індійського керівництва, може стимулювати зміцнення двосторонніх зв'язків між країнами зі складними взаємовідносинами, тому практика політичної взаємодії у рамках БРІКС активно підтримується діловими та політичними колами Індії. Індія виступає за повноцінну інституціоналізацію групи як самостійного актора міжнародних відносин та рівноправну участь країни поряд з провідними розвиненими державами у світових фінансових інститутах та для забезпечення власного геополітичного лідерства [149; 150].

Китайський політикум вважає БРІКС впливовою групою об'єднаного лобіювання для вирішення практичних завдань, які представляють найбільший політичний та економічний інтерес для держави. Зокрема, усвідомлення серйозної кон'юнктурної залежності економік країн, що розвиваються, від економік розвинених держав і в цілому від світової фінансової системи стимулює Китай до впливу на глобальну економічну систему, тому процеси подальшої політичної інституціоналізації та розширення порядку денного БРІКС розглядається китайськими лідерами як інструмент спільної боротьби проти світового торговельного протекціонізму. Хоча, на думку експертів, може відбутися зниження інтересу Китаю до БРІКС саме за політичним напрямом співробітництва, зумовленого випереджаючим розвитком Китаю у порівнянні з іншими країнами групи [151].

На думку політичних лідерів ПАР, співробітництво в рамках БРІКС може зміцнити позиції країни на міжнародній арені, оскільки об'єднання регіональних країн-лідерів розглядається в ПАР як перспективи участі у реформуванні глобальної системи управління, як механізм входження в інститути і системи, які впливатимуть на фінансово-економічну взаємодію і формування нової світової реальності. Зокрема, в рамках БРІКС досліджуються можливості використання національних валют у взаємній торгівлі та розширення за рахунок юаня, рубля, реалу, рупії чи ренду світового кошика резервних валют, що, на нашу думку, вважається малоімовірним. Проте для ПАР політична інституалізація БРІКС може сприйматися як рушійна сила глобальної трансформації та міжнародної взаємодії [152].

При цьому провідні політичні актори світу по-різному оцінюють діяльність країн БРІКС як альтернативної структури глобального управління, зокрема:

- експерти з США стверджують, що за відсутності геополітичного й ідеологічного консенсусу зв'язки між країнами БРІКС є недостатньо міцними, тому через відсутність спільних поглядів на структурування подібне об'єднання може бути лише платформою для озвучування власних проблеми і переслідування власних зовнішньополітичних цілей. Незважаючи на заяви країн БРІКС щодо формування «більш демократичного і багатополярного світового порядку», й дотепер не узгоджена позиція на рівні групи щодо реформування Ради Безпеки ООН, оскільки Китай виступає проти надання Бразилії та Індії статусу постійного члена в цій інституції. Натомість політичні лідери Індії і Бразилії, зважаючи на потужний економічний розвиток Китаю і перспективи підвищення його політичного впливу, висловлюють занепокоєння, що об'єднання може перетворитися на інструмент посилення впливу Китаю в світі, тому Бразилія, Індія і ПАР зберегли свій тристоронній форум ІБСА для прийняття політичних рішень та проведення спільних військових навчань. Зазначимо, що американські дослідники проблем розвитку БРІКС вважають, що об'єднання не має достатнього політичного впливу на систему глобальних інституцій, відносин і правил, які забезпечували і забезпечують міжнародну стабільність та

поступальний економічний розвиток світу. Зазначимо, що Туреччина та Індонезія як країни з динамічним економічним розвитком, а також інші країни з інтенсивною економікою надають перевагу двосторонньому партнерству з учасниками БРІКС [153; 154];

- в європейському експертному середовищі саміти БРІКС оцінюються як засіб альтернативного співробітництва на тлі незадоволення діяльністю таких фінансових інституцій, як Світовий банк і МВФ, методом спонукання міжнародних організацій до змін [155]. Фахівці також підкреслюють, що країни БРІКС не здатні сформувати монолітний стратегічний блок, оскільки дотримуються єдиної позиції лише щодо збереження державного суверенітету і заборони зовнішнього втручання у справи інших держав, тому БРІКС скоріше сприймається як економічне, а не політичне об'єднання [156]. Намагання Росії активізувати політичний діалог і залучити Бразилію, Індію, Китай та ПАР до підтримки політичних ініціатив на міжнародному рівні, прискорити трансформацію БРІКС у діюче політичне об'єднання, здатне протистояти міжнародній політиці США та країн Заходу, можна вважати мало перспективним, оскільки, на думку європейських аналітиків, лише поглиблення політичної структуризації БРІКС може вплинути на формалізацію об'єднання [157]. Зауважимо, що кожна країна в рамках об'єднання наразі дотримується забезпечення виключно національних інтересів, наприклад, Росія та Китай прагнуть до геополітичного впливу у світі, а Бразилію, ПАР та Індію об'єднує політика зміцнення регіонального лідерства [158];

- на погляд аналітиків Японії, країни групи БРІКС можуть активно взаємодіяти лише в економічному просторі, оскільки вони входять до п'ятнадцяти найбільших економік світу разом з розвиненими країнами, при цьому процеси політичного об'єднання БРІКС японські фахівці називають «великою конвергенцією», тобто країнами, які запізнилися з розвитком промислової революції і намагаються подолати відставання від розвинутих країн. Зокрема, створення банку розвитку для підтримки інфраструктури країн, що розвиваються,

розглядається японськими експертами як інструмент забезпечення національних інтересів країн БРІКС як альтернативний інститут глобального управління [159];

- турецькі дослідники політичних процесів розвитку країн БРІКС стверджують, що для протистояння глобальному домінуванню провідних країн світу БРІКС продовжить процес створення системи резервних валют, яка може стати основою для розробки більш передбачуваного фінансового механізму, сприятиме зростанню політичної сили БРІКС на міжнародній арені. На погляд турецьких фахівців, Росія і Китай виступають за створення багатополюсної системи міжнародних відносин, в якій бачать себе на чолі регіональних полюсів, тому надають перевагу ініціативам, що підтримують стратегічні цілі країн у міжнародній конкуренції. При цьому розвиток відносин Туреччини та БРІКС, а також підтримка турецьким урядом позицій об'єднання щодо створення нового світового порядку, розглядається офіційною Анкарою як один з способів забезпечити регіональне лідерство держави [160];

- аргентинські політологи наголошують на тому, що нині серед учасників БРІКС відсутній механізм координації зовнішньополітичної та економічної діяльності, що призводить до відсутності важелів впливу на систему прийняття рішень щодо призначення високопоставлених посадовців МВФ і Світового банку. Крім того, про неузгодженість зовнішньополітичних позицій свідчить той факт, що глави держав групи БРІКС підтримали вирішення сирійської кризи без іноземного втручання, але відмовилися від пропозиції президента Сирії виступити посередниками у врегулюванні конфлікту [161].

- вітчизняні дослідники вважають, що поява нового активного актора у формі БРІКС у глобальному політичному просторі свідчить про важливі зміни в міжнародному балансі сил у постбіполярному світі. Взаємодія в рамках БРІКС, наголошується у дослідженнях, може сприяти виходу з глобальної економічної кризи згідно з новими реаліями світового розвитку, узгодженню та дотриманню національних інтересів всіх учасників багатостороннього діалогу. БРІКС, на думку фахівців, є проявом сучасної моделі міжнародних відносин, які виходять з потреб багатовекторної дипломатії, оскільки держави намагаються ефективно

взаємодіяти у рамках гнучких політичних/економічних об'єднань на основі спільних інтересів і конструктивних поглядів задля вирішення актуальних глобальних та регіональних проблем. Процес пошуку шляхів взаємодії між великими державами завжди є складним внаслідок наявності різних пріоритетів, але, незважаючи на такий аргумент, можна припустити що за умови сприятливої міжнародної кон'юнктури та розробки довгострокових стратегічних планів, достатніх для подолання розбіжностей, можна сподіватися, що створення міжнародної впливом групи на основі БРІКС, яка багаторазово перевищить вагу і авторитет кожної з країн, зумовить у подальшому розширення формату об'єднання [125].

Науковці Національного інституту стратегічних досліджень зауважують, що БРІКС як неформальне міжнародне угруповання має значний потенціал для розвитку та підвищення впливовості у геополітичній сфері, тому для досягнення відповідної мети важливого значення набуває врегулювання проблемних питань у двосторонніх відносинах та стимулювання внутрішнього розвитку. При цьому БРІКС не буде здійснювати відчутного впливу на події, що відбуваються у сфері глобального управління. Важливим кроком на шляху посилення економічної інтеграції країн БРІКС, йдеться в експертних висновках, має запровадження механізмів кредитування та розрахунків у національних валютах, що дозволить суттєво збільшити сукупний економічний потенціал БРІКС та його амбіції на міжнародній арені. Україна на сьогодні не має чіткої позиції щодо БРІКС як перспективної міжнародної структури, тому розвиває лише двосторонні відносини з країнами групи [162]. Вітчизняний науковець М. Рижков зазначає, що країни БРІКС займають переважаюче місце в географічній структурі зовнішньої торгівлі України, а також, що Україна має спільні цілі із цією групою країн щодо прискорення темпів відновлення глобальної економіки, удосконалення механізмів глобального управління та посилення у них власних позицій тощо, тому доцільно активізувати представництво України на заходах високого рівня БРІКС [125].

На нашу думку, в умовах посилення політичних та економічних інтеграційних процесів одночасно з тенденціями регіоналізації, а також

поглиблення економічного та технологічного розриву між розвинутими країнами та країнами «периферії» відбувається трансформація сучасної системи міжнародних відносин, яку більшість дослідників називають системою «асиметричної багатопolarity» або нестационарною системою міжнародних відносин, що зумовлює появу нових центрів сили і призводить до посилення конкуренції лідерства у глобальному вимірі між США, ЄС та їх союзниками, з одного боку, та Китаєм, Індією, Росією, з другого. Політика структуризації групи БРІКС спрямована на формалізацію об'єднання та посилення його геополітичного впливу у трансконтинентальному вимірі, тому країни БРІКС, незважаючи на суперечливість національних інтересів і формати співробітництва як з країнами Заходу, так і з країнами з динамічним розвитком економіки, намагаються координувати підходи до вирішення нагальних проблем глобального розвитку. Інтенсифікація політичної взаємодії групи БРІКС була зумовлена як глобальною економічною і фінансовою кризою, так і посиленою активізацією щодо ускладнення організаційної структури об'єднання з боку РФ, яка розглядає платформу БРІКС як механізм перш за все своєї стратегії геополітичного лідерства. Крім того, кожна з країн БРІКС, декларуючи свою зацікавленість до нового формату багатосторонніх і двосторонніх відносин, також розглядає його як інструмент зміцнення національних економічних позицій і міжнародного авторитету, а також як перспективу розширення двосторонніх відносин між учасниками об'єднання [163; 164]. Зауважимо, що проблема політичної інституалізації БРІКС належить до міжнародних, глобальних процесів, що потребують координації та об'єднання зусиль політичних акторів на рівні значних регіонів, держав чи світового співтовариства в цілому, проте мають невизначений характер, оскільки об'єктивні і прогностичні чинники змін у глобальному управлінні можуть призвести як до формування альтернативного центру сили у форматі БРІКС, так і до розпаду групи залежно від внутрішньополітичних процесів у кожній з держав.

2.2. Економічний чинник партнерства країн БРІКС

Трансконтинентальне співробітництво у форматі БРІКС більшою мірою визначається забезпеченням економічних інтересів країн групи у міжнародному середовищі. Як можливість забезпечення власного економічного впливу на перебіг процесів глобального управління розглядають об'єднання Росія і Китай. Зазначимо, що РФ будує свою стратегію альтернативної конкуренції на засадах енергетичної переваги природних ресурсів, щоб досягти монопольного лідерства у міжнародній системі, хоча такі переваги можуть мати тимчасовий характер з огляду на зміну зовнішньополітичних чинників щодо економічної стабільності РФ. Що стосується Китаю, який наразі виступає як впливовий економічний актор на міжнародній арені і формує власну політику, виходячи з реалій відносин з Японією, Індією, Росією та країнами Південно-Східної Азії, однак зовнішньоекономічні ресурси і швидке економічне гіперзростання Китаю може спричинити рецесію національної економіки, зумовити соціальні проблеми та дестабілізувати політичну ситуацію в країні. Для Бразилії, Індії і ПАР, які зацікавлені в освоєнні космосу, розвитку ракетобудування та нафтогазового сектора, економічне багатостороннє співробітництво у форматі БРІКС розглядається як можливість примноження регіонального політичного впливу. Загалом, економічне партнерство можна вважати чинником міжнародного й регіонального лідерства країн БРІКС з огляду на процеси формування альтернативних інституцій глобального управління та особливості переростання економічних переваг у міжнародно-політичний вплив.

Декларація намірів та прагматика взаємодії країн БРІКС в економічній сфері міститься у документах щорічних самітів групи і стосується стану світової економіки, реформи міжнародних фінансових інститутів, поглиблення економічного партнерства країн БРІКС, створення економічних інститутів на платформі групи, міжбанківського співробітництва і формування пулу резервних валют для розрахунків між країнами. Позиції БРІКС щодо стану і перспектив

розвитку світової економіки полягають у підтримці неформальних форумів, які відіграють провідну роль у сфері міжнародних економічних і фінансових відносин, прихильності до реального реформування міжнародних фінансових інститутів, збільшення представництва в них країн з перехідною економікою та країн з різним рівнем економічного зростання. Особливо було наголошено на реорганізації фінансово-економічної архітектури, створенні стабільної, передбачуваної і диверсифікованої валютної системи, а також на розвитку міжнародної багатосторонньої торгівлі та інвестиційного клімату, протидії торговому протекціонізму та полегшенні доступу на ринки третіх країн [128].

Практика економічного партнерства зумовила підписання меморандуму про міжбанківську співпрацю країн БРІКС, за яким Зовнішекономбанк РФ, Банк розвитку Китаю, Національний банк соціально-економічного розвитку Бразилії та Експортно-імпортний банк Індії домовилися про взаємодію уповноважених державних фінансових інститутів щодо фінансування проектів, у тому числі у сфері високих технологій, інновацій та енергозбереження. Меморандум став першим документом у форматі БРІК, що зорієнтований на створення ефективної інфраструктури фінансового забезпечення багатостороннього торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва чотирьох країн. Зокрема, країни групи заявили про необхідність реформування МВФ і Світового банку, що вимагає насамперед суттєвого перерозподілу голосів та швидкого завершення реформи квот МВФ на користь країн з ринковою економікою та країн, що розвиваються, з тим, щоб ці країни брали участь у процесі прийняття рішень у відповідності з вагою цих країн у світовій економіці. Також країни БРІК закликали до зміни принципів відбору кандидатів, незалежно від їх національності, на керівні посади у міжнародних фінансових інститутах і збільшення представництва країн, що розвиваються, у цих структурах [129].

Можна вважати, що підписання угоди про фінансове співробітництво у рамках міжбанківського механізму БРІКС свідчить про тенденції поглиблення економічної взаємодії країн об'єднання, проте відчутного впливу БРІКС на процеси оновлення існуючої світової фінансової системи наразі не

спостерігається. Водночас політика співробітництва БРІКС з державами, що не входять до групи, та міжнародними і регіональними організаціями економічного характеру спрямована на підтримку реформ міжнародної валютної системи, в якій широке представництво міжнародних резервних валют буде забезпечувати стабільність у випадку економічно-фінансової кризи, на збільшення уваги до ризиків, пов'язаних з масованими транскордонними переміщеннями капіталу, з якими стикаються країни з ринковою економікою [134].

До економічних пріоритетів взаємодії країн БРІКС відносять структурування інститутів міжбанківського співробітництва, процес якої було реалізовано в ініціативі про створення нового банку розвитку з метою мобілізації ресурсів для проектів у сфері інфраструктури та життєдіяльності країн БРІКС. Такий банк з погляду політичних лідерів країн БРІКС мав підтримати зусилля міжнародних та регіональних фінансових інститутів щодо покращення глобального економічного управління [136]. При цьому якщо запропонований механізм фінансової підтримки зможе діяти як альтернатива Світовому банку, то прогнозується підвищення економічного впливу групи БРІКС на міжнародну фінансову систему. На авторський погляд, зацікавленість країн БРІКС у створенні такого інституту пов'язана з намірами легалізації неформального об'єднання у діяльності Світового банку та МВФ, однак головною проблемою функціонування банку розвитку є неузгодженість позицій щодо встановлення єдиної робочої валюти або валют спільного фонду БРІКС.

Серед економічних декларацій БРІКС звернемо увагу на ініціативи посилення фінансової інтеграції країн групи у зв'язку з підписанням генеральної угоди про надання кредитів у національних валютах на рівні міжбанківського співробітництва і багатосторонньої угоди про підтвердження акредитивів та дослідження можливостей функціонування банку розвитку як альтернативної банківської системи. На платформі БРІКС дискутувалися пропозиції щодо координації макроекономічної політики, забезпечення фінансової стабільності через використання міжнародної валютно-фінансової архітектури і удосконалення міжнародної валютної системи, прискорення реформування системи квот і

управління в МВФ та визначення конкретних термінів реалізації кожного з етапів. Було також запропоновано посилити взаємодію зі Світовим банком щодо збільшення притоку фінансових ресурсів і спрямування їх на потреби розвитку країн, що розвиваються, через зниження вартості запозичення і запровадження інноваційних кредитних інструментів [162].

Становлення банку розвитку БРІКС як ефективного фінансового механізму, за задумом засновників групи, зумовлюватиме необхідність формування достатнього первісного капіталу, тому країни групи домовилися про створення резервного фонду з початковим розміром 100 млрд доларів, який, з погляду структуризації партнерства, може слугувати для зміцнення глобальної системи фінансової безпеки і наповнення конкретного змісту угод між учасниками об'єднання. Відповідно до цих намірів було укладено дві угоди – багатостороння угода щодо спільного фінансування країнами БРІКС інфраструктури Африки та багатостороння угода щодо спільного фінансування країнами БРІКС сталого розвитку Африки, спрямованих на встановлення співробітництва і спільного фінансування африканських країн для сталого розвитку та запровадження «зеленої економіки» [138].

Реалізація намірів міжбанківського співробітництва простежується в організації діяльності банку розвитку, початковий капітал якого складатиме 100 млрд дол, а початковий підписний капітал становитиме 50 млрд дол і буде порівну розподілятися між національними представниками банку. Першим головою ради керуючих запропоновано обрати представника з Росії, посаду першого голови ради директорів планується запропонувати представникові з Бразилії, першим президентом банку стане представник Індії. Штаб-квартиру банку буде розміщено в Шанхаї (Китай), а також у Південній Африці одночасно буде створено Африканський регіональний центр нового банку розвитку. Слід зазначити, що практична взаємодія у банківській сфері буде реалізуватися на основі Угоди про створення нового банку розвитку і задекларованих принципів банківської діяльності, оскільки планується, що банк допомагатиме зміцнювати співробітництво між країнами БРІКС і ймовірно доповнюватиме зусилля

багатосторонніх і регіональних фінансових установ у сфері глобального розвитку, сприяючи тим самим виконанню своїх зобов'язань. Серед проектів, які були представлені всіма країнами банку розвитку, перевагу за взаємною домовленістю буде надано проектам у сфері «зеленої енергетики», запозиченням в національних валютах для фінансування інвестиційних проектів на міжнародних ринках капіталу, здійснення своп-операцій між національними банками в рамках чинного національного законодавства країн БРІКС для залучення ресурсів у національних валютах. Необхідно зазначити, що першочерговість у фінансуванні національних програм та залученні інвестицій через банк розвитку БРІКС займає РФ, яка надала пропозиції щодо підтримки тридцяти проектів з розвитку малої енергетики у периферійних регіонах Росії. Слід зазначити, що така позиція РФ свідчить про переважне використання капіталу банку на своїй території і суперечить задекларованому принципу рівноправності партнерів в економічній взаємодії [139].

До перспектив міжбанківського співробітництва засновники групи відносять і створення на основі договору пулу умовних валютних резервів БРІКС, початковий розмір якого складатиме 100 млрд дол. Передбачається, що пул буде відігравати роль страхового механізму, допомагати країнам уникати короткострокових проблем з ліквідністю і сприяти поглибленню співробітництва між країнами БРІКС. Створення пулу, за задумом учасників неформального об'єднання, надання один одному доларів в разі виникнення проблем з ліквідністю. Так, Китай зарезервує на випадок кризи для країн БРІКС 41 млрд дол, Бразилія, Індія і Росія – по 18 млрд дол, ПАР – 5 млрд дол, проте рішення у грудні 2015 р. Федеральної резервної системи США про підвищення облікової ставки на чверть відсотка потужно вплине на всі валюти світу, оскільки під час фінансової кризи центральні банки світу знизили ставки майже до нуля і створили фонди підтримки фінансової системи. Таке рішення було прийнято керівництвом Федеральної резервної системи США вперше за дев'ять років, і, згідно з прогнозами, у разі продовження економічного зростання в 2016 р. ставка може бути підвищена ще в чотири рази. Це означає, що жодна інша країна не зможе

фінансово протистояти зростанню долара по відношенню до національних валют і зумовить інші перспективи банку розвитку БРІКС. Зокрема, Бразилія відчуває досить значну рецесію за обслуговуванням доларових боргів та значний дефіцит поточних рахунків, тобто економічна стабільність країн БРІКС знаходиться у чутливій зоні, оскільки підвищення облікової ставки послабить валюти ринків, що розвиваються, і викличе подальше зниження цін на енергоресурси, які вважаються економічної стабільності РФ як учасниці БРІКС [165].

До практичного напрямку фінансово-економічного партнерства можна залучити і меморандум про взаєморозуміння у сфері співпраці між установами з питань кредитування експорту та страхування експортних кредитів країн БРІКС, розрахованого на створення більш сприятливих умов для розширення торгівлі між країнами, а також угоду про співробітництво у сфері інновацій у рамках механізму міжбанківського співробітництва країн БРІКС, яка має забезпечувати розширення і зміцнення фінансових зв'язків між країнами БРІКС. Домовленості у форматі групи БРІКС втілюються у розробці дорожньої карти економічного співробітництва, в якій визначено стратегію економічної взаємодії, загальні принципи поглиблення економічного партнерства країн БРІКС і заходи щодо розвитку економічного, торговельного та інвестиційного співробітництва в рамках об'єднання. Загальний контекст партнерства, зафіксований у документах зустрічей на вищому рівні, полягає у намірах поглиблювати партнерські відносини та встановити інші сфери для повномасштабного співробітництва і більш тісного економічного партнерства з метою розвитку ринкових зв'язків, фінансової інтеграції та здійснення загальних інфраструктурних проектів. У документах наголошується на тому, що країни БРІКС готові сприяти підтримці макроекономічної політики між усіма економічно розвинутими країнами, збільшенню спільного ВВП упродовж найближчих п'яти років більш, ніж на 2 відсотки порівняно з траєкторією зростання, яка визначена на поточний період [139].

Серед практичних кроків економічної взаємодії можна відзначити такі результати, як завершення процесу ратифікації договору про створення пулу

умовних валютних резервів БРІКС і набуття його чинності, підписання операційної угоди між центральними банками країн БРІКС, окреслення технічних параметрів операцій у рамках функціонування пулу, що уможлиблює надання взаємної фінансової допомоги країнам об'єднання, розширення практики взаєморозрахунків у національних валютах між країнами БРІКС. Можна також віднести до перспективних проєктів створення платформи для спільного обговорення торгово-економічного співробітництва серед країн БРІКС через розширення діалогу між експортно-кредитними агентствами країн, а саме Бразильським експортним страховим агентством, Корпорацією зі страхування експортних кредитів Індії, Корпорацією зі страхування експортних кредитів ПАР, Російським агентством з питань страхування експортних кредитів і Китайською корпорацією експортно-кредитного страхування. У цьому контексті країни БРІКС домовилися про щорічне проведення зустрічей експортно-кредитних агентств БРІКС для вивчення можливостей щодо стимулювання експорту серед країн БРІКС і підтримали ініціативу співпраці з Азійським банком інфраструктурних інвестицій щодо стартових проєктів у сфері інвестицій [141].

На нашу думку, економічне партнерство країн БРІКС має як позитивні, так і негативні тенденції. Позитивними можна вважати розширення співробітництва між країнами у таких сферах, як торгівля, інвестиції, виробництво і переробка корисних копалин, енергетика, сільське господарство, наука, технології та інновації, фінанси, ІКТ; практичні кроки щодо залучення таких механізмів, як банк розвитку, ділова рада, діловий форум і рада експертних центрів країн БРІКС до реалізації стратегії економічного розвитку. Планується розробка дорожньої карти торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва країн БРІКС на період до 2020 р., а створення платформи для розвитку співпраці у сфері електронної торгівлі розглядається як інструмент реалізації поточних і майбутніх ініціатив більш тісного економічного партнерства [141]. Негативними тенденціями є економічні труднощі Росії, Бразилії, Індії, ПАР та Китаю, пов'язані з можливістю виключення Росії з платіжної системи SWIFT, яка об'єднує 10 тис банків з 209 країн світу задля обміну авторизованою інформацією, зокрема

платіжними дорученнями та угодами. Міністри фінансів і керівники центробанків країн БРІКС обговорювали тематику організації платіжних систем і перспективи переходу на розрахунки в національних валютах. Так, Китай у 2015 р. запустив власну транскордонну платіжну систему як аналог SWIFT, щоб підвищити міжнародне використання китайської валюти. Китайські лідери заявили про наміри конкуренції юаня з американським доларом для торгівлі та інвестицій, але у міжбанківському обороті в системі SWIFT частка китайської валюти за вартістю залишається низькою. Крім того, система внутрішніх платежів Китаю підтримує лише китайські символи, що робить її несумісною із системою SWIFT [166].

Перспективи поглиблення політико-економічної взаємодії країн БРІКС можна розглянути в контексті міжнародних рейтингів, які формують ставлення світової спільноти до країн та регіонів і впливають на прийняття відповідних міжнародних політико-економічних рішень. Зокрема, міжнародна консалтингова компанія Reputation Institute проводить дослідження залежності репутації держави від її економічних здобутків. Експерти компанії розробили рейтинг репутації держав на міжнародній арені (Country RepTrak), який дозволяє з'ясувати вплив репутації країни на здатність успішно конкурувати, залучати інвестиції, розвивати торгівлю і туризм. Репутація держав оцінюється за 100-бальною шкалою на підставі таких критеріїв, як довіра до зовнішньої політики, ділового клімату, товарів і послуг, інфраструктури, якості життя, природних і туристичних ресурсів. У цілому дослідження охоплює 50 країн світу, серед яких з об'єднання БРІКС найкращу репутацію мають Бразилія та Індія, тоді як Китай і Росія знаходяться на нижчих позиціях. Також експерти вважають, що саме в Росії та Китаї існує найбільша відмінність між зовнішнім і внутрішнім сприйняттям репутації держави, зокрема внутрішня самооцінка репутаційного впливу країн на систему міжнародних відносин превалює над зовнішнім ставленням світової спільноти до подібної переваги (табл. 1).

Рейтинг репутації країн БРІКС упродовж 2009–2015 років

Місце у рейтингу	Країна	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
21	Бразилія	53,5	55,5	54,6	55,4	57,8	43,7	56,1
29	Індія	50,4	51,8	50,3	51,9	50,7	37,2	52,7
36	ПАР	44,3	44,6	46,7	47,5	46,8	41,7	49,7
44	Китай	38,1	38,4	40,7	39,7	37,8	33,3	42,5
52	Росія	36,1	39,6	38,6	36,8	36,7	29,1	35,1

Джерело: Country RepTrak 2015. Topline Report [165]

Серед рейтингових показників політичного розвитку, що визначають вплив держав на зовнішньополітичні процеси, потрібно також виокремити рейтинг ефективності державного управління та індекс глобальної неспроможності держав, які комплексно демонструють політико-економічні важелі впливу політичної еліти країн на систему міжнародних відносин. Зокрема, ефективність державного управління (Worldwide Governance Indicators) розраховується Світовим банком за шістьма критеріями: думка громадськості та підзвітність державних органів, політична стабільність і відсутність насильства, ефективність роботи уряду, дієвість законодавства, верховенство права, подолання корупції. У 2012 р. з-поміж п'яти країн БРІКС найкращі показники розвитку громадянських свобод та політичних прав, участі громадян у процесах прийняття політичних рішень, формування довіри до внутрішньо- і зовнішньополітичної діяльності держави мали Південно-Африканська Республіка та Бразилія, за ними розташувались Індія і Китай, а на останньою була Російська Федерація. При цьому найгірший показник у сфері дотримання громадянських прав та свобод був у Китаю, у сфері політичної стабільності – Індії і Росії, а ефективність роботи уряду та діяльність, спрямована на подолання корупції, найнижче оцінені в Росії [168].

Індекс глобальної неспроможності держав (Failed States Index) характеризує здатність або нездатність влади контролювати цілісність території, політичну, економічну і демографічну ситуацію в країні. Розрахунок індексу здійснюється

незалежною громадською організацією Fund for Peace спільно із журналом Foreign Policy з метою оцінки ризику та прогнозування внутрішньодержавних конфліктів. Експерти під «неспроможністю держави» розуміють втрату фізичного контролю над територією, а також нездатність легітимної державної влади забезпечити процес прийняття політичних рішень, надання громадських послуг і можливість взаємодіяти з іншими державами як повноправний член міжнародного співтовариства. Дослідження проводиться за політичними, економічними та соціальними індикаторами вразливості держави. Так, серед політичних показників досліджуються: рівень делегітимізації і криміналізації державних структур, наявність та якість громадських послуг, рівень порушення прав людини, рівень впливу державних структур у сфері національної безпеки, впливовість еліт, ступінь втручання інших держав або зовнішньополітичних акторів у внутрішню політику. Серед економічних показників вивчаються: нерівномірність економічного розвитку і рівень економічної нестабільності; серед соціальних – рівень демографічного тиску, міграції біженців та/або переміщених осіб, наявність незадоволених груп населення. Рейтинг країн БРІКС у 2015 р. за індексом глобальної неспроможності свідчить, що всі країни об'єднання належать до групи країн із рівнем стабільності нижче середнього, при цьому Росія має вищий рівень ризику порівняно з Індією і Китаєм, а ПАР та Бразилія, хоч і належать до цієї групи країн, проте наближаються до рівня стабільності вище середнього [169].

Серед рейтингових показників економічного розвитку держав та регіонів світу потрібно звернути увагу на індекс глобальної економічної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index). У рейтингу 2014–2015 рр., опублікованому аналітичною групою Всесвітнього економічного форуму, країни БРІКС демонструють різні показники: Китай лідирує у групі та займає 29-е місце з-поміж 148 країн, далі йде ПАР – 53-е місце, Бразилія знаходиться на 56-у місці, Індія перемістилася донизу і посіла 60 позицію, а Росія залишається найменш конкурентоспроможною серед країн групи БРІКС, займаючи 64-е місце [170]. У звіті «Ведення бізнесу», підготовленому Світовим

банком та Міжнародною фінансовою корпорацією, наведено рейтинг 189 країн світу за показником створення сприятливих умов для здійснення комерційної діяльності. Найкращі можливості для бізнесу сформовані у країнах із високим рівнем доходу, які є членами Організації економічного співробітництва і розвитку, а найменш сприятливі – у країнах Африки на південь від Сахари та в Південній Азії. Країни БРІКС у цьому рейтингу займають різні позиції: ПАР серед країн об'єднання є найбільш привабливою для здійснення комерційної діяльності – 41-е місце, Росія займає 92-е місце, далі йдуть Китай і Бразилія – відповідно 96-е та 116-е місця, при цьому Індія посіла лише 134-е місце [171].

Дослідження об'єднання БРІКС за рейтингом валового внутрішнього продукту, що використовується для загальної характеристики результатів і темпів економічної діяльності країни, демонструє достатньо високий рівень життя у країнах. Зокрема Китай займає у світі другу позицію за показником валового внутрішнього продукту; до десятки країн із найвищим рівнем ВВП входять також Бразилія, Росія та Індія, і лише ПАР посідає 28-е місце в рейтингу [172]. Аналіз участі країн у міжнародній торгівлі (Global Enabling Trade Index) показує ефективність державної політики у цій сфері та можливості економічного співробітництва задля сприяння вільному пересуванню товарів і послуг. Дослідження проводиться за такими показниками відкритості національних економік для здійснення міжнародної торгівлі, як доступ до внутрішнього ринку, адміністративне управління на кордонах, діловий клімат, транспортна і комунікаційна інфраструктура. Відтак Китай та ПАР за переліченими показниками мають найкращі позиції серед країн БРІКС – відповідно 56-е і 63-е місця у світовому рейтингу, Бразилія займає 84-у сходинку, а Індія та Росія демонструють нижчі темпи розвитку серед членів об'єднання – відповідно 100-е і 112-е місця [173].

Транснаціональна аудиторська компанія PricewaterhouseCoopers здійснює аналіз макроекономічного розвитку країн за допомогою індексу ESCAPE, який включає вивчення економічного зростання і стабільності, соціального прогресу, комунікаційних технологій, політико-правових та регуляторних інституцій,

стійкості навколишнього середовища. Серед країн світу, які покращили позиції від 2000-го до 2012 р., експерти виділяють Китай – він піднявся в рейтингу з 21-го на 16-е місце, а також Росію – із 39-го на 25-е місце. Водночас Бразилія, Індія та ПАР унаслідок загострення фінансово-економічної кризи знаходяться в більш нестабільному стані, що потребує проведення додаткових структурних реформ (табл. 2).

Таблиця 2

Рейтинг країн БРІКС за індексом ESCAPE упродовж 2000–2012 років

місце			Країна	значення індексу		
2000	2007	2012		2000	2007	2012
21	21	16	Китай	46,0	50,6	56,3
39	29	25	Росія	22,5	43,0	47,7
33	36	35	Бразилія	28,0	33,2	38,6
30	33	37	Індія	30,9	36,2	38,2
41	42	40	ПАР	19,3	24,5	27,5

Джерело: Складено автором за даними дослідження PricewaterhouseCoopers [174]

За оцінками міжнародних рейтингових компаній, країни БРІКС перебувають на етапі економічної трансформації, яка у перспективі сприятиме зростанню міжнародно-політичної ваги п'яти країн, але за умови модернізації політичних інституцій в Китаї та Росії та поглиблення економічних реформ у Бразилії, ПАР та Індії. На думку аргентинського політолога Е. Перейри, об'єднання країн БРІКС може стати чинником, що впливатиме на світове політичне та економічне життя, але за умови зближення національних інтересів. Політичний вплив БРІКС на світову політику обумовлений також участю в Раді Безпеки ООН двох постійних членів – Росії і Китаю, а також долученням країн БРІКС до Великої двадцятки [175]. У перспективі БРІКС ймовірно може збільшити власний геополітичний вплив у світі, але західні аналітики вважають, що для цього необхідно забезпечити внутрішньополітичну стабільність у державах, вирішити конфлікти між членами об'єднання, стимулювати динамічний розвиток економіки і створити умови для культурно-соціальної єдності країн [176].

У 2013 р. Росія виступила з ініціативою зближення країн БРІКС, затвердивши «Концепцію участі Російської Федерації в об'єднанні БРІКС», у якій розкрито державний підхід до взаємодії з Бразилією, Індією, Китаєм та ПАР. Основна увага в концепції приділяється економічному співробітництву, хоч стратегічною метою Росії є поступова трансформація об'єднання з діалогового форуму та інструменту координації позицій з вузького кола проблем у повноформатний механізм стратегічної і поточної взаємодії щодо вирішення ключових питань світової політики та економіки. До того ж БРІКС у концепції характеризується як важливий поліцентричний чинник міжнародних відносин, за допомогою якого РФ планує розширити участь у глобальних політико-економічних процесах [177].

Необхідно зауважити, що Росія також має намір, як записано у концепції, поліпшити поінформованість країн БРІКС для більшого взаєморозуміння між трансконтинентальними спільнотами. Крім поетапного створення спільного інформаційного простору, що передбачає обмін програмами як на двосторонній, так і на багатосторонній основі між радіо- і телекомпаніями, РФ через мережу російських культурно-мовних центрів висуває завдання заохочувати вивчення російської мови в державах БРІКС, що свідчить про прагнення зміцнити доцентрові тенденції в об'єднанні та нейтралізувати дію чинників негативного характеру. Російські експерти, аналізуючи позицію держави щодо країн БРІКС, стверджують, що подібна зовнішньополітична активність пов'язана не тільки зі створенням геополітичного центру сили на протипагу США, а й з очевидним лідерством у групі Китаю (на БРІКС у цілому припадає понад 40 % світових валютних запасів, три чверті з яких є китайськими валютними резервами), тому Росія намагається створити особливі відносини між всіма країнами групи [177].

Відстоюючи власні геополітичні інтереси, країни БРІКС розглядають співпрацю в межах об'єднання передусім як інструмент двосторонньої взаємодії, що не дозволяє сформуванню цілісного міжнародного політико-економічного курсу об'єднання. Аналізуючи перспективи взаємовідносин між країнами БРІКС, необхідно наголосити на існуванні деяких проблем, пов'язаних із: 1) прагненням

Китаю створити двополярний світ з США і закріпити національну грошову одиницю юань як конкурента долару; 2) активним просуванням РФ ідеї створення Єдиного економічного простору та спробою відновити вплив у рамках країн СНД; 3) існуванням територіальних суперечок між Індією і Китаєм, що не дозволяє поглибити співпрацю у форматі п'яти держав [178].

Подальша політико-економічна взаємодія в рамках БРІКС може сприяти розширенню об'єднання через залучення до співпраці Південної Кореї, Австралії, Туреччини і Мексики, які активно співпрацюють на двосторонній основі в політичній, економічній та культурній сферах. До групи БРІКС також планують приєднати Індонезію і Туреччину, щоб створити об'єднання під назвою БРІКСІТ [179; 180]. На думку автора, поглиблення інтеграційних процесів у рамках БРІКС на сьогодні не відповідає ні деклараціям зустрічей на вищому рівні, ні практиці економічного партнерства, оскільки спостерігається економічний спад в Китаї та Бразилії, а також економічна рецесія у зв'язку з санкціями в РФ. У перспективі, як зазначають експерти, країни цієї групи можуть включатися у систему регіональної, а почасти і глобальної безпеки з огляду на військово-технічний потенціал. Водночас зовнішньополітична діяльність окремих країн об'єднання суперечить дотриманню статуту ООН і нормам міжнародного права щодо забезпечення суверенності і територіальної цілісності інших держав [181; 182].

На нашу думку, доки країнам БРІКС не вдасться сформувати єдину зовнішню політику та зменшити економічну залежність від інших країн, буде спостерігатися тенденція до двостороннього співробітництва, а не ефективної багатосторонньої взаємодії. Хоча серед практичних кроків БРІКС у сфері міжнародних відносин можна вказати на узгодження позицій щодо визнання Палестини, вирішення конфлікту в Сирії, права Ірану на мирне використання атомної енергії, визнання за Африкою провідної ролі при вирішенні континентальних конфліктів, підтримка Росією і Китаєм прагнень Бразилії, Індії та ПАР набути постійного членства в Раді Безпеки ООН.

На нашу думку, процеси глобалізації сприяли появі численних неформальних об'єднань, в тому числі групи БРІКС, які намагаються формувати

власну модель співпраці в політичній і фінансово-економічній сферах через поглиблення політичних зв'язків між країнами. Що стосується об'єднання БРІКС, то підкреслимо, що суперечливі національні інтереси негативно впливають на діяльність утворення, тому створення повноцінного політико-економічного інтеграційного механізму найближчим часом не прогнозується. До речі повноформатна діяльність банку розвитку БРІКС оцінюється китайськими експертами як перспектива тривалістю у сорок п'ять років. У цілому політико-економічна взаємодія серед БРІКС може визначити статус Бразилії, Індії та ПАР як регіональних лідерів, а конкуренція за геополітичне лідерство Китаю і Росії буде залежати від стану міжнародно-політичних відносин з провідними міжнародними акторами [183].

2.3. Безпековий чинник взаємодії країн БРІКС

Безпековий чинник взаємодії країн БРІКС пов'язаний зі зростанням впливу окремих центрів сили та міжнародних акторів, які можуть стимулювати процеси політичної консолідації та розширювати простір міжнародної і регіональної безпеки. Зазначимо, що на початку ХХІ ст. структурна криза системи міжнародної безпеки призвела до переосмислення концептуальних і методологічних засад міжнародного співробітництва та чіткої диференціації пріоритетів світової, регіональної і національної політики щодо сучасних викликів і загроз. Принципами глобального управління у сфері міжнародної безпеки керуються країни БРІКС, оскільки взаємодія у сфері безпеки учасників групи зумовлюється передусім національними інтересами з огляду на присутність Росії і Китаю у Раді Безпеки ООН, належність РФ, Китаю та Індії до клубу ядерних держав, зацікавленість Бразилії у створенні системи протидії гуманітарним загрозам, а ПАР – у залученні миротворчих операцій ООН на континент і перспективі посередництва країни у врегулюванні конфліктів.

Взаємодія у рамках об'єднання у безпековій сфері зосереджена на проблемах гуманітарної, економічної, енергетичної, екологічної та інформаційної безпеки, протидії тероризму та піратству, співпраці у космічній та технологічній галузях [184]. Водночас на поглиблення співробітництва у сфері безпеки впливають територіальні протиріччя між Китаєм та Індією, технологічне відставання від розвинених країн світу та військова перевага країн-членів та союзників Північноатлантичного альянсу у геополітичному вимірі.

Формат взаємодії країн БРІКС у сфері міжнародної безпеки відбувається у рамках щорічного саміту, неформальних зустрічей лідерів під час зустрічі глав держав і урядів країн Великої двадцятки, зустрічей Високих представників з питань національної безпеки та робочої групи з питань міжнародної інформаційної безпеки, а також за потреби у рамках зустрічей міністрів закордонних справ, міністрів фінансів, міністрів економіки і торгівлі, міністрів охорони здоров'я, міністрів науки і технологій та міністрів сільського господарства [185]. На міжнародному рівні країни декларують зацікавленість у зростанні ролі ООН щодо діяльності у сфері забезпечення міжнародного миру і стабільності, вдосконаленні механізмів багатосторонньої дипломатії для боротьби з глобальними викликами та загрозами, ініціюють підтримку прагнень Бразилії, Індії та ПАР стати постійними членами Ради Безпеки ООН [186].

У сфері міжнародної та регіональної безпеки країни БРІКС займають однакові або подібні позиції щодо регіонального балансу сил на Близькому Сході та в Африці, засуджують тероризм у всіх його формах і проявах, виступають за прийняття конвенції ООН у сфері боротьби з міжнародним тероризмом. Зауважимо, що об'єднання БРІКС декларує потребу запобігання терористичним актам та блокування джерел фінансування терористичних угруповань, поглиблює співпрацю у тристоронньому форматі Росія-Індія-Китай та на рівні Шанхайської організації співробітництва та Асоціації держав Південно-Східної Азії. Оскільки пріоритетом взаємодії БРІКС визначено економічне партнерство, то проблеми міжнародної економічної безпеки стосуються всіх країн БРІКС, особливо в умовах економічних криз та спаду національних економік. Для забезпечення

економічної безпеки у форматі БРІКС розглядається стратегія використання Великої двадцятки як ефективнішого представницького форуму, на рівні якого вирішуються економічні та безпекові проблеми глобального управління. Неформальне об'єднання БРІКС розробляє стратегію створення формату G+, до участі в якому пропонують залучити Китай, Індію, Бразилію, Мексику та ПАР, а також ініціює перегляд квот у МВФ і Світовому банку, підтримує проекти допомоги країнам, які розвиваються, для забезпечення глобальної економічної безпеки [186].

Аналіз поточних зустрічей Високих представників країн БРІКС з питань національної безпеки свідчить про постійну увагу до взаємодії на багатосторонньому та двосторонньому рівнях, до перспектив військово-технологічного співробітництва, підтримки підходів РФ до міжнародної інформаційної безпеки та визначення ролі і місця кожної країни БРІКС у регіональних конфліктах. Зазначимо, що динаміка зустрічей з безпекових питань свідчить про поглиблення інтересу БРІКС до представництва у системі глобальної безпеки: зокрема перша та друга наради пройшли у рамках щорічних засідань країн – у 2009 р. в Росії та у 2010 р. у Бразилії; третя зустріч Високих представників країн БРІКС з питань національної безпеки відбулась в Індії у січні 2013 р., а у грудні 2013 р. проведено четверту зустріч у ПАР; наступні зустрічі стали плановими у рамках щорічних самітів БРІКС. Крім того представники країн БРІКС з питань національної безпеки зустрічались на нарадах, організованих Росією впродовж 2010-2015 рр. у рамках щорічних міжнародних зустрічей представників високого рівня з питань безпеки [187; 188].

Слід зазначити, що третя зустріч Високих представників країн БРІКС з питань національної безпеки (Індія, 2013 р.) стала першим окремим зібранням профільних фахівців, під час якої було обговорено загальні міжнародні проблеми, ситуацію на Близькому Сході і в Північній Африці, питання інформаційної безпеки, можливості протидії міжнародному тероризму та морському піратству. Під час третьої зустрічі відбулось двостороннє китайсько-індійське засідання

щодо проблем, які становили взаємний інтерес з урегулювання спірних питань у відносинах між країнами [188; 189].

Можна відзначити основні пріоритети і четвертої зустрічі представників країн БРІКС з питань національної безпеки (ПАР, 2013 р.), оскільки сторони обговорили поточну міжнародну та регіональну ситуацію, пов'язану з захистом інформації у мережі Інтернет, безпекою транспортних перевезень, а також конфронтацією в Сирії, Афганістані, Ірані та Африці. На зустрічі були прийняті рішення, спрямованні на підтримку спільної концепції взаємодовіри, рівності та співпраці, участі у розробці міжнародних норм щодо миру та стабільності, зміцнення координації та співробітництва у сфері безпеки через поглиблення взаємодії у сфері стратегічної безпеки. Учасники об'єднання домовилися про зміцнення внутрішньої взаємодії країн БРІКС з метою розширення глобального впливу, мирного врегулювання конфліктів, захисту міжнародного миру і безпеки, а також створили первинну структуру – робочу групу країн БРІКС з проблем мережевої безпеки [190].

Підкреслимо, що у форматі таких зустрічей спостерігається тенденція до вирішення безпекових проблем на двосторонньому рівні, зокрема на китайсько-індійських зустрічах було досягнуто консенсусу щодо нового проекту стратегічної співпраці через зміцнення міжнародного та регіонального співробітництва, будівництва економічного коридору Бангладеш-Китай-Індія-М'янма, проведення міжурядових переговорів по двосторонній регіональній торговельній угоді, розширення механізму консультацій і координації дій у прикордонній сфері, святкування року китайсько-індійської дружби, присвяченого 60-річчю проголошення п'яти принципів мирного співіснування. Водночас двосторонні консультації Китаю та Росії стосувалися боротьби з транснаціональною злочинністю, безпекою двох країн, поглиблення взаємодії у рамках ШОС, БРІКС, АСЕАН та інших регіональних форматів безпеки [191; 192]. Особливо звернемо увагу на ініціативу п'ятої зустрічі представників країн БРІКС, на якій було запропоновано розширити організацію із залученням Туреччини,

хоча участь у безпекових програмах БРІКС члена НАТО може спричинити розбіжності у підходах до безпекової діяльності об'єднання [184].

Незважаючи на різницю економічного потенціалу, всі країни БРІКС об'єднують політичні амбіції, прагнення перетворити зростаючу економічну міць в геополітичний вплив. З огляду на існування двох основних систем колективної безпеки, які можна позначити як універсальну і регіональну, країни БРІКС скоріше підтримують універсальну систему міжнародної безпеки, створену в рамках ООН, і підкреслюють необхідність зміцнення ООН як міжнародного інституту забезпечення глобального миру і стабільності та зацікавлення у підвищенні ефективності її діяльності на теренах усього світу. Однак проблема очевидної неспроможності ООН забезпечувати повні гарантії міжнародної безпеки змушує акторів міжнародних відносин укладати багатосторонні угоди і створювати регіональні організації, пріоритетом діяльності яких є надання взаємної допомоги, в тому числі, й військової, у разі збройного вторгнення на суверенну територію. НАТО як модель регіонального військово-політичного союзу, який передбачає об'єднання країн для координації спільних дій щодо забезпечення безпеки, має певні переваги у порівнянні з універсальною моделлю ООН, оскільки спільність інтересів держав-учасниць НАТО та їх союзників зумовлює допомогу у випадку агресії проти будь-якої держави альянсу [193; 194].

На нашу думку, особливістю взаємодії країни БРІКС у сфері міжнародної безпеки є її трансконтинентальний характер, тому визначення загроз має окремішню специфіку і за певними напрямками може значно відрізнятись. Крім того, серед країн БРІКС не існує однозначного лідера, який би формував принципи спільної безпекової політики, оскільки на лідерство претендують різні країни, тому країни БРІКС здійснюють самостійну політику безпеки, наголошуючи на принципах національного суверенітету, що передбачає незалежність безпекових стратегій кожної країни об'єднання у військово-політичній сфері.

Спільні позиції у сфері міжнародної безпеки країн БРІКС задекларовано у документах групи упродовж 2009–2015 рр., що дає можливість простежити

тенденції, динаміку дискусій і ухвалення рішень, які стосуються безпекової взаємодії. Зокрема, у спільній заяві, прийнятій на першому саміті БРІКС, зазначається, що у сфері міжнародної безпеки члени об'єднання великого значення надають проблемам енергетичної та гуманітарної безпеки на глобальному рівні, а саме [128]:

- виступають за зміцнення координації та співробітництва держав в енергетичній сфері, в тому числі між виробниками та споживачами енергії і транзитними державами щодо забезпечення її стабільності;

- підтримують диверсифікацію енергетичних ресурсів та пропозицій щодо ринку енергоносіїв, включаючи відновлювану енергію, забезпечення безпеки маршрутів транзиту енергоносіїв, створення нової енергетичної інфраструктури і нових інвестицій в енергетичну сферу;

- підтверджують намір розвивати співробітництво між країнами у соціально значущих сферах і зміцнювати зусилля щодо надання міжнародної гуманітарної допомоги і зменшення небезпеки стихійних лих для забезпечення глобальної продовольчої безпеки як важливого внеску країн БРІК у багатостороннє партнерство.

Щодо визначення проблеми продовольчої безпеки та проблеми міжнародного тероризму (2010 р.) члени об'єднання узгодили позиції за такими положеннями, як [129]:

- висловили підтримку розвитку глобального сільськогосподарського виробництва для забезпечення продовольчої безпеки, створенню бази сільськогосподарських даних країн БРІК, розробці стратегії забезпечення доступу до продовольства для вразливих груп населення, зниженню негативного впливу зміни клімату на продовольчу безпеку, а також розширенню співпраці та інноваційної діяльності у сфері сільськогосподарських технологій;

- відзначили, що боротьба з міжнародним тероризмом має здійснюватися з дотриманням положень Статуту ООН, міжнародних конвенцій та протоколів, резолюцій Генеральної Асамблеї ООН та Ради Безпеки ООН, що стосуються

міжнародного тероризму, і що запобігання терористичним актам так само важливо, як і придушення тероризму і джерел його фінансування;

- закликали до завершення переговорів на рівні Генеральній Асамблеї ООН про прийняття Конвенції з міжнародного тероризму і приєднання до неї всіх країн-членів ООН.

У документах (2011 р.) зазначається, що у сфері міжнародної та регіональної безпеки з'явилися проблемні питання інформаційної, економічної, енергетичної (ядерної) безпеки, які потребують відповідного обговорення та вирішення на глобальному та регіональному рівнях, зокрема [134]:

- на глобальному рівні підтверджено, що країни БРІКС та інші країни з ринковою економікою відіграють важливу роль у забезпеченні міжнародного миру, безпеки і стабільності, глобального економічного зростання, зміцнення багатосторонніх відносин і утвердження демократичних принципів міжнародної взаємодії; висловлено прихильність до розвитку багатосторонньої дипломатії в рамках ООН; засуджено тероризм у всіх його формах і проявах і підкреслено, що ООН належить центральна роль у координації міжнародних дій проти тероризму відповідно до принципів і норм міжнародного права; визначено необхідність зміцнення міжнародної інформаційної безпеки та боротьби з кіберзлочинністю; підтримано зусилля міжнародного співтовариства з метою забезпечення стабільності розвитку як товарних, так і фінансових ринків, а також збільшення фінансової та технологічної підтримки країнам, що розвиваються; наголошено на проблемі нестачі достовірної та своєчасної інформації про попит та пропозицію на міжнародному, регіональному та національному рівнях. БРІКС на глобальному рівні буде здійснювати більш тісну співпрацю з питань продовольчої безпеки, підтримувати міжнародне співробітництво щодо розвитку безпечної атомної енергетики з дотриманням відповідних стандартів та вимог безпеки експлуатації атомних електростанцій, досягати нових політичних домовленостей і позитивних практичних результатів у сфері економічного зростання, соціального розвитку та захисту навколишнього середовища;

- на регіональному рівні країни об'єднання БРІКС висловили занепокоєння конфліктами на Близькому Сході, у Північній та Західній Африці та наголосили на повазі до незалежності, єдності і територіальної цілісності кожної держави; підтримали ініціативу Африканського Союзу щодо врегулювання ситуації в Лівії на рівні Ради Безпеки ООН.

У Делійській декларації (2012 р.) було зазначено, що у сфері міжнародної безпеки учасники об'єднання [136]:

- на глобальному рівні продовжують партнерство у форматі БРІКС задля підтримки глобальної стабільності, безпеки у трансконтинентальному вимірі; висловлюють прихильність до багатосторонньої дипломатії на рівні ООН, наголошуючи на важливості координаційної діяльності в Раді Безпеки; забезпечуватимуть використання чистих і поновлюваних джерел енергії, а також енергозберігаючих та альтернативних технологій для задоволення зростаючих економічних та суспільних потреб країн БРІКС і вирішення екологічних проблем; відзначають ключову роль МАГАТЕ у спільних зусиллях міжнародного співтовариства щодо жорсткості стандартів ядерної безпеки; сприятимуть подоланню світової продовольчої безпеки шляхом збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва і підвищення продуктивності аграрного сектора, забезпечення більшої транспарентності ринків і скорочення надмірної волатильності цін на сировинні товари задля допомоги та поліпшення якості життя в країнах, що розвиваються;

- на регіональному рівні учасники групи БРІКС визнають виняткову важливість підтримки стабільності і безпеки на Близькому Сході і в Північній Африці, зокрема щодо врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту на загально визнаній міжнародно-правовій основі, що включає відповідні резолюції ООН, Мадридські принципи і Арабську мирну ініціативу; підкреслюють важливість прямих переговорів між сторонами з метою досягнення остаточного врегулювання; висловлюють занепокоєння ситуацією, що склалась навколо іранської ядерної програми та визнають право Ірану на мирне використання ядерної енергії відповідно до його міжнародних зобов'язань; виступають за

вирішення іранської ядерної програми політичними і дипломатичними засобами, а також шляхом діалогу між зацікавленими сторонами, в тому числі між МАГАТЕ і Іраном.

В Етеквінській декларації та Етеквінському плані дій (2013 р.) особливого значення надавалось проблемам інформаційної безпеки, зокрема, країни [138]:

- на глобальному рівні визнали важливу роль мережі Інтернет як інфраструктури для економічного, соціального і культурного розвитку, підкреслюючи потребу дотримання безпеки при використанні інформаційно-комунікаційних технологій у всіх сферах життєдіяльності, сприяти формуванню безпечного і відкритого кіберпростору;

- на регіональному рівні країни БРІКС підтримали ініціативу забезпечення продовольчої безпеки та безпеки харчування в Африці, а також сталого розвитку континенту у рамках Нового партнерства для розвитку Африки (НЕПАД); підтримали центральну роль Африканського союзу і його Ради миру і безпеки щодо врегулювання конфліктів на континенті за участю РБ ООН, а також висловили глибоку занепокоєність щодо зростання нестабільності у Північній Африці; підтримали рамкову угоду про мир, безпеку і співпрацю щодо незалежності, територіальної цілісності та суверенітету Демократичної Республіки Конго (лютий 2013 р.);

- щодо Близького Сходу та Азії країни БРІКС висловили занепокоєність у зв'язку з погіршенням безпеки та гуманітарної ситуації в Сирії та наголосили на проблемі подальшої мілітаризації конфлікту, а також закликали забезпечити повний і безперешкодний доступ гуманітарних організацій для надання допомоги; підтримали статус держави-спостерігача Палестини в ООН, підкреслили проблему відсутності прогресу в близькосхідному мирному процесі і закликали міжнародне співтовариство сприяти як Ізраїлю, так і Палестині у врегулюванні конфлікту.

В Етеквінському плані дій країн БРІКС зазначили, що поглиблення співробітництва у сфері міжнародної безпеки буде здійснюватися на рівні зустрічей міністрів закордонних справ БРІКС у рамках ГА ООН, а Високих

представників з питань національної безпеки та профільних міністрів з питань продовольчої безпеки – у форматі об'єднання [138].

Під час обговорення питань з міжнародної безпеки (2014 р.) країнами БРІКС було представлено такі рішення і пропозиції, як [139]:

- заява про значення ООН як багатосторонньої організації, діяльність якої щодо підтримки міжнародного миру і безпеки, захисту прав людини та забезпечення сталого розвитку вважається найбільш прийнятною для країн-членів. Зазначимо, що Китай і Росія знову заявили про те, що надають важливого значення статусу і ролі Бразилії, Індії та ПАР в міжнародних справах і підтримують їх прагнення щодо входження в керівні структури ООН;

- рішення про те, що для забезпечення сталого розвитку потрібен консолідований підхід до усунення конфліктів у їх політичному, економічному та соціальному аспектах;

- засудження односторонніх військових інтервенцій та економічних санкцій, з огляду на те, що жодна держава не повинна зміцнювати власну безпеку за рахунок безпеки інших;

- положення про те, що існуючі міжнародні військово-політичні конфлікти у південному Судані, Центральноафриканській Республіці, Демократичній Республіці Конго, Сирії, Палестині, Ірані, Афганістані, Іраці, Малі, Гвінеї-Бісау потребують залучення всіх міжнародних зусиль, спрямованих на забезпечення тривалої політичної стабільності у зазначених країнах, що вирішення проблем конфліктогенності можливе через реформи сектору безпеки у рамках комісії ООН з миробудівництва;

- рішення саміту Африканського Союзу (2014) щодо створення тимчасових африканських сил швидкого кризового реагування та формування африканських сил постійної готовності;

- пропозиція скликати конференцію щодо створення на Близькому Сході вільної ядерної зони і висловити конструктивну позицію всіх зацікавлених сторін для досягнення консенсусу;

- рекомендація щодо розробки міжнародно-правового універсального документа у сфері боротьби з кіберзлочинами; спільної взаємодії країн БРІКС у вирішенні проблем безпеки ІКТ. Зазначимо, що на рівні Високих представників з питань національної безпеки було прийнято рішення про створення групи експертів країн БРІКС для боротьби з кіберзлочинами, яка розпочала роботу над угодою про співпрацю;

- заява про кризову ситуацію в Україні, деескалацію конфлікту та можливість мирного політичного вирішення відповідно до Статуту ООН.

Під час саміту БРІКС (2015) було розглянуто такі безпекові проблеми про, які не йшлося на попередніх зустрічах, як: протидія поширенню насильницького екстремізму та його ідеології, боротьба з тероризмом, яку, як зазначають представники країн БРІКС, необхідно проводити на міжнародно-правовій основі з урахуванням того, що головну відповідальність за запобігання і подолання загроз, пов'язаних з насильницьким екстремізмом, мають нести уряди суверенних держав; активізація зусиль держав щодо боротьби з транснаціональною організованою злочинністю; необхідність об'єктивної оцінки рівня ризиків у зонах підвищеної піратської небезпеки з метою зниження негативних наслідків для економіки і безпеки прибережних держав; ініціатива робочої групи експертів держав БРІКС з питань кібербезпеки, обміну інформацією та передовою практикою щодо безпеки використання ІКТ, координація заходів протидії кіберзлочинності, співробітництво між країнами БРІКС щодо використання існуючих груп реагування у сфері комп'ютерної безпеки, а також розробка міжнародних норм, принципів і стандартів [141].

Зауважимо, що країни БРІКС заявили, що конфлікт в Україні не має військового рішення і що єдиний шлях до примирення лежить через інклюзивний політичний діалог. У цьому зв'язку вони закликали всі сторони дотримуватися виконання мінських угод, прийнятих в лютому 2015 р. контактною групою та підтриманих керівниками РФ, Німеччини, Франції та України і схвалених Радою Безпеки ООН [141].

У цілому позиція країн БРІКС щодо української кризи наслідує російську позицію, що пояснюється скоріше корпоративною солідарністю, ніж глибоким осмисленням кризових процесів. Зокрема у заявах БРІКС йдеться про те, що країни, що розвиваються, не солідаризуються з Заходом щодо тиску на РФ в зв'язку з незаконною анексією Криму. Водночас Китай, який рішуче виступає проти незалежності Тибету і Тайваню, не підтримує односторонньої зміни українських кордонів з боку Росії. Тим не менш, країни групи зробили масштабні зусилля, щоб зберегти нейтралітет під час української кризи [195].

Західні експерти, пояснюючи позицію БРІКС щодо української кризи, вважають, що це свідчить про неможливість зусиль країн Заходу об'єднати все світове співтовариство для ізоляції Росію, оскільки група БРІКС завжди стримано висловлюється щодо зовнішньополітичних дій кожної країни через брак спільних цілей таких різних і геополітично розсіяних акторів. Проте БРІКС намагається подолати внутрішні виклики через об'єднання на тлі антизахідної риторики, і намагається протистояти спробам ізолювати одного з її учасників [196].

Аналітики зауважують, що країни БРІКС підтримують Росію з втратами для свого політичного статусу в світі, проте у всіх країнах спостерігається тенденція до поширення сепаратистських рухів на їх територіях, які можуть спричинити нестабільність, збройні конфлікти і появу невизнаних держав, що призведуть до порушення національної безпеки. Зокрема, Індія має давню історію плаваючих кордонів і сьогодні бореться з потенційним сепаратистським мусульманським рухом та загрозою маоїстського заколоту. Китай потерпає від виступів тибетців і уйгурів, які прагнуть відокремлення від китайської держави. За останні роки все частіше чути заклики до відокремлення провінції Кейп від Південної Африки, а Бразилія давно зіткнулася з сепаратистським рухом на півдні країни, де переважає населення, що іммігрувало з Європи. У Росії також існує сепаратистські групи, які можуть зсередини змінити політичну інституалізацію країни. Зазначимо, що підтримка країнами БРІКС Росії всупереч міжнародному праву свідчить про наявність антизахідної позиції на глобальному рівні, що порушує міжнародну рівновагу і може призвести до протистояння на рівні ООН. Фахівці вважають, що

процес формування будь-якого світового порядку буде гальмуватися в умовах відсутності консолідації щодо встановлених правил міжнародних відносин, які порушуються неформальними об'єднаннями. Про це свідчить проблема ухвалення резолюції ГА ООН, яка засуджує кримський референдум, коли 69 країн або утрималися від голосування, або проголосували проти, що стало протестним викликом для системи глобального управління з переважним домінуванням західних країн. Деякі фахівці вважають, що період західного домінування, який наступив після завершення холодної війни, завершується, проте наразі новий світовий порядок не сформований [196], що може призвести до непередбачуваних наслідків для всього світу.

Важливим для характеристики безпекової політики групи БРІКС є аналіз позицій кожної з країн щодо актуальних проблем міжнародної і національної безпеки. Стратегія Бразилії як країни з чіткими зовнішньополітичними інтересами стосується забезпечення безпеки в умовах розбалансованого світового порядку. На світових політико-економічних форумах Бразилія виступає за здійснення глибокого діалогу щодо вирішення проблем, пов'язаних з економічною безпекою, а також щодо своєї участі в реформуванні системи ООН. Бразилія, як і Росія, наполягає на необхідності розвивати стратегічні напрямки діяльності об'єднання БРІКС, серед яких військово-політична, фінансово-економічна, інформаційна, екологічна, культурна безпека тощо [197; 198].

Проблеми поглиблення інтеграції країн БРІКС у сфері безпеки, на думку бразильських експертів, пов'язані не з наявністю протиріч між учасниками, а з прагненням кожної країни керуватися власними стратегіями розвитку, що зумовлює потребу розширення спільних інтересів. Водночас такі міжнародні проблеми, як бідність, неконтрольована міграція, тероризм, контрабанда наркотиків і зброї, піратство, зброя масового ураження, є одночасно проблемами регіональної та національної безпеки, оскільки вирішення будь-якого конфлікту залежить від позиції глобального співтовариства і національних спільнот. Тому бразильські аналітики наголошують на можливості колективних пропозицій країн

БРІКС в галузі міжнародного права щодо протидії тероризму, боротьби з піратством та врегулювання внутрішніх конфліктів [198; 199].

Не співпадають інтереси країн БРІКС щодо надання статусу постійного члена у Раді Безпеки ООН Бразилії, Індії та ПАР, оскільки проти цього виступає Китай, тоді як позиція США є вичікувальною, яка полягає в тому що реформування організації має бути поступовим. Крім того, взаємодія Бразилії у чотирикутнику Бразилія-Індія-Японія-ФРН суперечить геополітичним інтересам Китаю, що може змусити Бразилію до зниження активності у «четвірці», і таким чином скорегувати позицію Китаю завдяки підтримці Індії та ПАР і Росії через формат БРІКС. Також експерти прогнозують, що у рамках об'єднання БРІКС з часом може розвинути «криза ідентичності» внаслідок формування альтернативних підходів до питань демократії та захисту прав людини, які можуть вплинути на їх зовнішньополітичні інтереси, але Бразилія, Індія та ПАР будуть прагнути до поглиблення взаємодії, щоб набути інший статус у міжнародно-політичних процесах, при реформуванні міжнародних фінансових структур та представленні в основних інституціях ООН з безпеки [198; 199].

Бразилія також займає протилежну позицію щодо ядерної зброї у порівнянні з Росією, Китаєм та Індією як ядерними державами, зокрема, підтримує міжнародні пропозиції щодо значного обмеження подальшого розвитку ядерних технологій в країнах, які ними володіють, та недопущення появи нових ядерних держав. У сфері екологічної безпеки суперечності між країнами об'єднання стосуються розробки спільної стратегії БРІКС, оскільки позиція Росії співпадає з позицією розвинених країн, які не визнають особливої відповідальності за деградацію навколишнього середовища, та відрізняється від підходів інших учасників формату [198; 199].

Основні суперечності між країнами-учасницями БРІКС стосуються економічної безпеки та торговельно-економічних відносин, оскільки з дванадцяти невирішених питань, які Бразилія виносить на розгляд Світової організації торгівлі, вісім пов'язанні з Китаєм, серед яких експансія китайських товарів як на внутрішньому, так і на південноамериканському ринках, заниження Китаєм курсу

національної валюти юаня, відмова Китаю збільшувати імпорт готових виробів з Бразилії тощо. Бразильські аналітики вважають, що глобальні економіко-політичні інтереси Китаю є набагато ширшими, ніж зацікавленість у взаємодії в рамках БРІКС, тому Бразилія змушена посилювати державну підтримку національної бізнесової діяльності та здійснювати гнучку економічну стратегію. Водночас Д. О'Ніл, який став автором акроніму БРІК, вважає шанси Бразилії щодо набуття світового лідерства у XXI ст. найбільшими у порівнянні з іншими країнами об'єднання, оскільки за індексом Growth Environment Score, що включає 13 показників розвитку, з усіх учасників БРІКС найкращі позиції займала Бразилія, за якою слідували Китай, Росія і Індія [197; 199].

У сфері інформаційної безпеки Бразилія розглядає кібервійни як одну з основних форм ведення війни в глобалізованому світі, тому кібероборона стала одним з пріоритетів, закріплених у Національній стратегії оборони країни, прийнятої у 2008 р. У документі зазначається, що збереження національної безпеки держави може бути досягнуто за допомогою використання сучасних інноваційних технологій, особливо ядерних та інформаційно-комунікаційних. Центр кіберзахисту армії, що був створений у 2010 р., розпочав повноцінно функціонувати у 2012 р. з нагоди саміту Ріо+20 і стратегічно розвивати кібернапрямок збройних сил держави через створення Національної школи з питань кібероборони. Проблема інформаційної безпеки для Бразилії полягає також у розробці міжнародного договору щодо заборони використання кіберпростору як театру воєнних дій [200].

Бразильські експерти зазначають, що у перспективі найбільше дивідендів від створення об'єднання БРІКС може отримати саме Бразилія, якщо буде сприяти розширенню міжнародно-політичної присутності форуму на світовій арені, зокрема, на їх погляд, об'єднання БРІКС потрібно використати для збільшення міжнародної присутності Бразилії, а зустрічі у рамках форуму проводити у двосторонньому форматі, особливо в інвестиційній та нафтовій сферах. До речі, у зовнішньополітичній стратегії Бразилії визначено, що взаємодія у рамках БРІКС є пріоритетом у порівнянні з іншими відносинами, тому Бразилія

виступає проти розширення об'єднання, щоб забезпечити свій статус у БРІКС. Держава має докласти зусилля для усунення політичних та економічних розбіжностей між членами БРІКС, щоб розширити політичний вплив групи на міжнародній арені та забезпечити координацію діяльності та вироблення спільної політики на рівні міжнародних організацій або інших світових форумів, до складу яких входять країни БРІКС. Також експерти наголошують на потребі посилення ролі Бразилії у Великій двадцятці для участі у процесах формування глобальної економічної політики і звертають увагу на поглиблення координації дій країн БРІКС щодо регіональних конфліктних ситуацій, особливо на Близькому Сході. Зокрема, Бразилія за сприяння Росії та після узгодження позицій країн групи має намір підтримати план Саудівської Аравії щодо урегулювання арабо-ізраїльського конфлікту, суть якого полягає у створенні Палестинської держави та визнання Ізраїлю арабськими країнами [199]. У цілому Бразилія виступає за поглиблення політико-економічної інституалізації об'єднання БРІКС та формування на основі групи єдиного конгломерату ідей щодо майбутнього світового економічного та політичного порядку, в якому Бразилія зможе посилити власний міжнародний вплив.

Концепція участі Росії в об'єднанні БРІКС затверджена у лютому 2013 р., в якій перспективи розвитку БРІКС визначаються наявністю низки базових чинників довгострокового характеру, що сприяють зближенню учасників неформального об'єднання. До них, на думку Російської Федерації, відносяться: загальне прагнення партнерів БРІКС реформувати міжнародну фінансово-економічну архітектуру, що не враховує зростаючу економічну вагу країн з ринковою економікою та країн, що розвиваються; підтримка учасниками об'єднання загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права, неприйняття політики силового тиску і порушення суверенітету інших держав; наявність в учасників БРІКС схожих викликів і проблем, пов'язаних з потребами масштабної модернізації економіки та соціального життя; взаємодоповнюваність багатьох секторів економіки країн утворення. Завданням російської зовнішньої політики визначено всебічне зміцнення доцентрових тенденцій в об'єднанні і нейтралізація

дії чинників негативного характеру, послідовне розширення зовнішньополітичного співробітництва з учасниками об'єднання в інтересах зміцнення миру і безпеки на основі поваги до територіальної цілісності інших держав і невтручання в їхні внутрішні справи [177]. На нашу думку, реальні дії РФ у сфері міжнародних відносин спростовують задекларовані у концепції принципи, оскільки заморожені конфлікти та протиправні дії на пострадянському просторі, зокрема у Молдові, Грузії та Україні, свідчать про подвійні стандарти країни у проведенні зовнішньої політики.

Російська Федерація, підтримуючи діалог і практичну взаємодію з партнерами БРІКС у сфері міжнародної безпеки, також заявляє про те, що в цьому форматі не передбачений розгляд питань військово-політичного характеру і створення механізмів співпраці у військовій галузі. Водночас Російська Федерація наполягає на колі питань з міжнародної безпеки, які вважає пріоритетними для діяльності БРІКС. Серед них [177]:

- узгодження позицій з питань стратегічної стабільності, міжнародної та регіональної безпеки, нерозповсюдження зброї масового ураження, врегулювання регіональних конфліктів та підтримання регіональної стабільності;

- вироблення єдиних або близьких підходів до протидії міжнародному тероризму, що передбачає координацію співробітництва БРІКС з ООН, виконання Глобальної контртерористичної стратегії ООН, виконання норм універсальних антитерористичних конвенцій, дотримання положень відповідних резолюцій Ради Безпеки ООН; вироблення спільних позицій з Лігою арабських держав, Організацією ісламського співробітництва, Африканським Союзом та іншими регіональними організаціями з питань боротьби з тероризмом;

- узгодження підходів із запобігання незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, включаючи спільні рішення в рамках ООН та регіональних організацій;

- співробітництво в інтересах забезпечення міжнародної інформаційної безпеки, використання можливостей БРІКС для просування ініціатив у цьому напрямку на різних міжнародних форумах, насамперед на рівні ООН; зміцнення у

форматі БРІКС протидії використанню інформаційно-комунікаційних технологій у військово-політичних, терористичних і кримінальних цілях, а також в цілях, що суперечать забезпеченню міжнародного миру, стабільності і безпеки;

- співробітництво для боротьби з морським піратством, нарощування спільних зусиль щодо створення судового механізму з міжнародним компонентом для переслідування і покарання піратів;

- співробітництво з країнами БРІКС для протидії легалізації злочинних доходів і фінансування тероризму в рамках групи розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей, а також групами, створеними за подібною моделлю, в тому числі на двосторонній основі;

- співробітництво у сфері боротьби з нелегальною міграцією;

- розвиток механізму діалогу, а в перспективі – вироблення спільних пропозицій та координації практичних дій в галузі міжнародної безпеки. Такий механізм припускає регулярні зустрічі високих представників, що курують питання національної безпеки; проведення експертних консультацій з актуальних проблем міжнародної безпеки.

Російська Федерація виступає за реалізацію таких заходів у найближчі три-чотири роки, щоб зосередити зусилля на якісній взаємодії в рамках БРІКС в його нинішньому складі; сформувати на платформі БРІКС систему неформальних механізмів політичного і робочого рівня, покликаних посилити координацію за всіма напрямками діяльності, забезпечити спадкоємність роботи об'єднання при ротації головування, активізувати діалог держав БРІКС про нові шляхи і форми співпраці; розробити стратегію розвитку БРІКС, визначити довгострокові цілі об'єднання, принципи його діяльності та механізми партнерства; почати діалог про шляхи, темпи і форми можливої інституалізації БРІКС, включаючи розгляд питання про постійний секретаріат; розвивати зовнішні зв'язки об'єднання, з країнами, що розвиваються, спеціалізованими установами системи ООН, а також з регіональними організаціями [177; 201].

Політика Індії щодо участі в БРІКС полягає у реалізації багатовекторної дипломатії, оскільки одним з пріоритетних партнерів Індії є США, особливо у

сфері міжнародної безпеки, атомної енергетики, торговельно-економічного, науково-технічного та інвестиційного співробітництва. Керівництво Індії виступає за інституціоналізацію Великої двадцятки, поглиблення тристоронньої взаємодії Росія-Індія-Китай та розширення співробітництва у рамках об'єднання БРІКС. Політичні лідери Індії виявляють зацікавленість до діяльності ШОС та зміцнення взаємодії по лінії Південь-Південь шляхом розвитку співробітництва в рамках механізму ІБСА (Індія-Бразилія-ПАР). Одночасно індійське керівництво докладает максимум зусиль щодо надання державі місця постійного члена Ради Безпеки ООН [202]. Зауважимо, що на державному рівні не прийнято єдиної стратегії Індії щодо співробітництва у рамках БРІКС, хоча поглиблення взаємодії на рівні об'єднання може сприяти зміцненню лідерських позицій держави у регіоні.

Стратегія національної безпеки Китаю позбавлена активної наступальної позиції, тому китайські експерти оцінюють реальну потугу кожної держави та роблять узагальнення щодо потреби безпекового співробітництва. У цілому стратегія національної безпеки Китаю не міститься в одному конкретному документі, проте позиції держави щодо безпеки зафіксовані в офіційному оборонному бюлетені «Біла книга Китаю». Окремі положення, які відображають суть підходів до забезпечення національної безпеки держави, розміщені також в таких програмних документах, як рішення з'їздів комуністичної партії, постанови пленумів та центральної військової комісії ЦК КПК, а також у документах центральної військової ради і державної ради КНР [203; 204].

У травні 2014 р. в Китаї вперше було опубліковано дослідницький звіт про національну безпеку, в якому зазначено, що внаслідок розширення і поглиблення інтересів Китаю за кордоном країна буде стикатися з великими ризиками у сфері міжнародної безпеки. Тому основними цілями стратегії національної безпеки є формування мирного і стабільного навколишнього середовища, захист суверенітету і незалежності, запобігання війнам і здатність контролювати виникнення кризових ситуацій. У зв'язку з напруженою геополітичною ситуацією в директивах КНР звертається увага на довгострокове зміцнення оборонного

потенціалу держави та розвиток збройних сил як інструменту підтримки внутрішньополітичної стабільності [203; 204]. Формат БРІКС розглядається китайським керівництвом скоріше як інструмент розширення участі держави в міжнародних відносинах, а не як безпековий формат, що уможливорює реформування міжнародної системи і посилення міжнародно-політичної взаємодії держави.

Південно-Африканській Республіці участь в об'єднанні забезпечує можливість збільшення політичної потужності держави, як на континенті, так й у світі. Південноафриканські експерти розглядають БРІКС не тільки як економічне об'єднання, але й як потенційну міжнародно-політичну силу, яка дозволить підтримувати відносини з традиційними геополітичними акторами та розвивати новітні зв'язки з іншими країнами. Також керівництво держави сподівається, що у перспективі відбудеться поглиблення співпраці інших членів БРІКС з країнами африканського континенту через реалізацію галузевих проектів БРІКС за програмою НЕПАД [205]. На думку експертів, важливим для вирішення безпекових завдань БРІКС є розвиток відносин стратегічного партнерства держав, що дозволить повніше задіяти їх взаємодоповнюючі переваги та можливості співпраці в різних сферах життєдіяльності [199; 201].

На нашу думку, співробітництво у сфері міжнародної безпеки країн БРІКС суперечить нормам міжнародного права і принципам міжнародних відносин, оскільки одна з країн групи Росія, втручаючись у внутрішні справи суверенних держав фактично порушує міжнародний правопорядок, інші країни БРІКС або підтримують позицію РФ у її неправомірних діях, або утримуються від оцінки неправомірних дій, займаючи нейтральну позицію. У такому разі буде простежуватися тенденція до певної ізоляції групи БРІКС у міжнародному співтоваристві, головним чином серед провідних міжнародних акторів, які домінують у глобальному управлінні. Ймовірно, що головним форматом співпраці країн БРІКС у сфері безпеки залишиться платформа ООН, при цьому перспективи подальшої взаємодії залежать не лише від політичної волі кожного з учасників форуму, але й від досягнення міжкультурного порозуміння між ними.

Спостерігається тенденція до поглиблення політико-економічної взаємодії в рамках БРІКС, проте у сфері міжнародної безпеки країни будуть продовжувати дотримуватись положень національних безпекових стратегій внаслідок існування об'єктивних суперечностей та диференційованого підходу до співпраці з іншими геополітичними центрами сили. Загалом Бразилія розглядає співпрацю у рамках БРІКС як можливість розширення власного міжнародно-політичного впливу за межі Південної Америки, зокрема в Африці. Для Російської Федерації – формат БРІКС розглядається як зміна власного геополітичного статусу через співробітництво з третіми країнами та протидія внутрішньому економічному спаду. За допомогою діяльності у рамках БРІКС Індія намагатиметься створити позитивний образ держави в регіоні та здобути військово-визнання. Китай розглядає членство у БРІКС як інструмент підтримки власного світового лідерства на противагу США, тоді як ПАР намагається утримати лідерські позиції на африканському континенті та стати головним посередником у вирішенні внутрішньоконтинентальних конфліктів [206–208].

Висновки до Розділу 2

Трансформаційні зрушення, що відбуваються у сучасній системі міжнародних відносин, впливають на глобальні політичні, економічні та безпекові процеси, які одночасно з тенденціями регіоналізації зумовлюють появу нових центрів сили, здатних змінити міжнародний політичний баланс і посилити політичну інституалізацію, економічне партнерство та безпекову взаємодію неформальних об'єднань як потенційних міжнародних акторів. Наразі кожна з країн БРІКС зацікавлена у розвитку багатостороннього діалогу у форматі групи за визначеними напрямками співробітництва, вважаючи об'єднання потенційний механізм участі у глобальному управлінні та інструментом забезпечення національних інтересів.

Структуризація об'єднання БРІКС як неформального міжнародного актора може розглядатися у межах зустрічей політичних лідерів і галузевих високопосадовців, а також компетентних робочих груп, рад, форумів, консорціуму, які вирішують весь комплекс політичних, економічних і безпекових проблем утворення. У політичній площині – це інституалізація та організація політичних відносин, які зумовлюють створення взаємоприйнятних норм і принципів і процедур, призначених для стабілізації міжнародної взаємодії та ефективного функціонування БРІКС; в економічній площині – це партнерство БРІКС з використанням наявних ресурсів та потенціалу країн для просування конкурентоспроможності в міжнародному економічному середовищі, недопущення економічних обмежень для країн з динамічним розвитком; у безпековій площині – це розвиток військово-технологічного співробітництва, аргументація позицій щодо врегулювання регіональних і локальних конфліктів, протидії тероризму, злочинності і піратству, тобто йдеться про ймовірний альтернативний центр економічного, політичного і безпекового впливу глобального рівня.

Формами структуризації БРІКС виступають взаємозумовлені чинники, тобто рушійні сили взаємовигідної співпраці, що визначають характер та основні риси об'єднаних процесів, які враховуються усіма учасниками групи. Політичний чинник інституалізації БРІКС полягає у досягненні переваг у міжнародній взаємодії, перспективах впливу неформального об'єднання на політику інших акторів міжнародних відносин через механізми здійснення зовнішньополітичних акцій і залучення до співробітництва інших держав з урахуванням спільних інтересів. Практика політичної формалізації групи виявляється у форматі самітів, зустрічей профільних високих представників, координації позицій на сесіях ГА ООН, МВФ та Світового банку, а також на форумах Великої двадцятки, у рамках засідань робочих груп за окремими напрямками діяльності. Аналіз показав, що країни БРІКС демонструють окремішні підходи до політичної формалізації об'єднання. Так, Бразилія розглядає БРІКС як платформу для розширення свого міжнародно-політичного впливу за межами Південної Америки; РФ використовує формат

БРІКС для поновлення власного геополітичного статусу та подолання внутрішньої економічної кризи за рахунок ресурсної потужності Китаю, Індії та Бразилії; Індія через участь у БРІКС намагається набути іміджу регіонального лідера; Китай розглядає формат БРІКС як інструмент для підтримки стратегії власного глобального лідерства на противагу США; ПАР прагне зберегти свої лідерські позиції на африканському континенті і стати головним посередником у врегулюванні конфліктів на материку.

Економічний чинник партнерства БРІКС виявляється через зовнішні і внутрішні аспекти взаємодії: до зовнішніх – відносимо прагнення щодо реформування світової фінансово-економічної архітектури для поліпшення міжнародної торгівлі та інвестиційного клімату, стримування торгового протекціонізму і розширеного доступу на ринки третіх країн; до внутрішніх – підписання економічних угод про створення і функціонування банку розвитку БРІКС, меморандуму про взаєморозуміння у сфері співпраці між установами з питань кредитування експорту та страхування експортних кредитів країн, узгодження стратегії економічного співробітництва країн БРІКС і загальних принципів поглиблення економічного партнерства країн БРІКС, договору про створення пулу умовних валютних резервів БРІКС, а також операційної угоди між центральними банками країн БРІКС. Так, стратегія економічного партнерства БРІКС може слугувати платформою для практичної взаємодії структурних одиниць самого об'єднання, зокрема через такі діючі механізми, як банк розвитку, ділова рада, діловий форум і рада експертних центрів країн БРІКС. Значимість банку розвитку БРІКС виявляється у паритетному управлінні на основі розумних принципів банківської діяльності. Передбачається, що банк залучатиметься до координації валютно-фінансової співпраці між країнами БРІКС і доповнюватиме зусилля багатосторонніх і регіональних фінансових установ у сфері глобального розвитку. Дослідження показало, що за економічним чинником спостерігаються розбіжності у відносинах між країнами БРІКС, пов'язані з політикою Китаю зміцнити конкурентну позицію національної грошової одиниці юань, активними діями Росії щодо втілення ідеї про створення Єдиного економічного простору,

існуванням територіальних суперечок між Індією і Китаєм, які негативно впливають на поглиблення співпраці у форматі БРІКС.

Безпековий чинник взаємодії БРІКС виявляється у використанні форуму як інструменту для зміцнення міжнародного авторитету країн групи, як діяльність щодо забезпечення миру і стабільності, заснованої на принципах суверенітету і територіальної цілісності інших держав, досягнення міжцивілізаційного розуміння. Одним з аспектів співпраці визначено участь країн БРІКС у безпековому дискурсі у рамках ООН, проте перспективи поглиблення взаємодії у безпековій сфері залежать від порозуміння та узгодженості позицій, які наразі характеризуються диференційованим підходом до захисту національних інтересів, існуванням територіальних суперечок та співпрацею з іншими геополітичними центрами сили.

РОЗДІЛ 3

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ КРАЇН БРІКС У СУЧАСНОМУ СВІТІ

3.1. Особливості функціонування неформального об'єднання БРІКС у міжнародному середовищі: тенденції і практика

Функціонування неформального об'єднання БРІКС у міжнародному середовищі пов'язане з проголошеною стратегією участі у формуванні багатопольярного світопорядку, зміцнення політико-дипломатичної взаємодії на основі координації партнерства між країнами групи і визначення таких ключових напрямів діяльності, як політичне, економічне, безпекове та соціогуманітарне співробітництво держав ініціативи. Розвиток прагматичного діалогу між країнами БРІКС розглядається передусім як подолання економічної та фінансової кризи, як реалізація задекларованих принципів щодо посилення міжнародних політико-економічних позицій на глобальному рівні, а також як поглиблення взаємовигідних двосторонніх відносин у різних сферах життєдіяльності. Підтвердження вищезазначених положень про діяльність групи у міжнародному середовищі зафіксовано у деклараціях зустрічей керівників держав та високопосадовців профільних інституцій, проте у практиці відносин існують суперечності щодо поглиблення інституалізації БРІКС та формування спільного бачення зовнішньополітичних ініціатив учасників групи. Відсутність скоординованої позиції саме з інституціональних проблем пов'язана не лише з різними національними підходами до зовнішньої, безпекової та економічної політики, але й з територіальними претензіями та культурними відмінностями між країнами БРІКС, що зумовлює скептичне ставлення як світової спільноти, так і фахівців-міжнародників до перспективи поглиблення політико-економічної формалізації країн БРІКС.

У світовому експертно-аналітичному середовищі виокремлюють як скептиків, так і прихильників поглиблення процесів інституалізації БРІКС,

зважаючи на проблеми несумісності політико-економічних систем країн БРІКС, що можуть зумовити розпад утворення або призвести до його формального існування через наявність соціально-економічних відмінностей між країнами; посилення внутрішньої конкуренції між Китаєм, Індією та Росією за сфери впливу в азійському регіоні та недооцінка економічного впливу Китаю на економіку Бразилії, Індії і ПАР. При цьому у довгостроковій перспективі формат БРІКС розглядається і як нестійке утворення через наявність політико-економічної диференціації між кризовою економікою РФ та економічним зростанням інших партнерів БРІКС [209–211]. Прихильники вважають, що країни БРІКС об'єднують спільні політико-економічні прагнення, достатній потенціал у сфері міжнародної економічної діяльності та намагання впливати на процеси глобального управління задля забезпечення збалансованого розподілу ресурсів, а тому група розглядається як геополітична або гео економічна альтернатива європейському і трансатлантичному співтовариству [212]. Водночас, на нашу думку, групу БРІКС не можна порівнювати з європейським або трансатлантичним альянсом, тому що європейський та євроатлантичний проекти ґрунтуються на використанні інновацій для забезпечення та підтримки політико-економічного і безпеково-оборонного балансу, тоді як стратегія розвитку країн БРІКС – на отриманні прибутку через використання наявного природного потенціалу. Тому у перспективі об'єднання БРІКС не може стати геополітичною альтернативою чинним політико-економічним інституціям, хоча поглиблення економічної взаємодії між ними може частково впливати на світові фінансово-економічні процеси.

Аналіз тенденцій щодо функціонування БРІКС уможливорює виокремлення кількох напрямів, зокрема один з них пов'язаний зі стабілізацією діяльності БРІКС через збереження нинішнього рівня фінансово-економічної взаємодії країн; другий – з поступовим уповільненням співпраці, що призведе до формальної взаємодії на рівні періодичних самітів та інших міжнародних заходів; третій – з перетворенням об'єднання у повноцінну організацію, що здійснюватиме стратегічну і тактичну взаємодію у сфері світової економіки та міжнародної

політики [213; 214]. Залежно від інтенсивності взаємодії країн БРІКС прогнозують різноманітні сценарії розвитку групи: за умови реалізації сценарію «клуб» група БРІКС продовжить існувати як дискусійна платформа для періодичних зустрічей лідерів до 2030 р., при цьому кожна з держав БРІКС внаслідок тривалої внутрішньої нестабільності самостійно розпочне процеси формування альянсів з країнами Великої сімки, до того ж розвиток інших міжнародних і регіональних організацій сприятиме залученню країн БРІКС до альтернативних регіональних і міжнародних об'єднань; за умови реалізації сценарію «альянс» країни БРІКС задля посилення міжнародно-політичного впливу сформуують власну міжнародну безпеково-оборонну організацію, з можливою участю Аргентини і Туреччини, а також перспективного членства Індонезії і Саудівської Аравії, проте вирішення глобальних економічних проблем залишиться поза сферою впливу групи; за умови реалізації сценарію «союз» країни БРІКС сприятимуть поглибленню процесів економічної інтеграції через розвиток інноваційного потенціалу п'яти країн з урахуванням особливостей національних економіко-технологічних систем; за умови реалізації сценарію «корпорація» країни БРІКС можуть стати політичними, технологічними та економічними лідерами в своєму регіоні на основі принципу відповідальності за його розвиток [215].

На нашу думку, найбільш реалістичним є перший сценарій розвитку БРІКС, оскільки у сценарії «альянс» учасникам об'єднання необхідно подолати існуючі історичні протиріччя та частково відмовитися від державного суверенітету; у сценарії «союз» групі необхідно інтенсифікувати взаємний торговельний баланс, посилити внутрішні економічні зв'язки і подолати перехресну конкуренцію на ринках третіх країн; сценарій «корпорація» можна вважати найбільш утопічним, оскільки країни БРІКС мають модифікувати існуючу систему міждержавної взаємодії, яка наразі ґрунтується на взаємній противазі і стримуванні.

У межах окреслених тенденцій розглядаються позитивні та негативні сценарії розвитку об'єднання БРІКС, у яких простежується такі чинники, як ефективність присутності групи у міжнародному співробітництві, реалізація

функціональних програм, яка залежить від ступеню зацікавленості учасників у подальшому партнерстві на видиму перспективу, наявність ресурсних можливостей та особливостей міжнародної взаємодії. Так, на рівні сценарію «розпад» передбачається зникнення формату БРІКС як трансконтинентального об'єднання; на рівні сценарію «формальне існування» об'єднання БРІКС буде існувати в умовах відсутності координації та гармонізації позицій учасників та збереження незалежної зовнішньої політики. При цьому сьогочасну динаміку розвитку співробітництва у рамках БРІКС можна віднести до «інерційного» сценарію, що передбачає збереження поточної взаємодії без значних змін і характеризується досить високим рівнем ймовірності функціонування. У рамках позитивних сценаріїв виділяють сценарій «зміцнення» БРІКС як альянсу реформаторів міжнародної фінансово-економічної архітектури або міжнародної системи, хоча можливості участі країн БРІКС у реформуванні світового фінансово-економічного порядку перевищують їх спроможність істотно вплинути на реорганізацію міжнародної системи; сценарій «міжцивілізаційний статус» допускає активний розвиток утворення БРІКС і трансформацію групи у повноформатну міжнародну організацію з частковою втратою державного суверенітету країнами групи [212; 216]. На нашу думку, такий варіант розвитку країн БРІКС є найменш вірогідним, оскільки політична еліта країн об'єднання неодноразово виступала проти політичного і військового поглиблення взаємодії держав.

Оцінюючи перспективи трансформації БРІКС, зазначимо, що формування світового порядку за участю БРІКС як глобального актора вбачається неможливим, оскільки для зміни існуючої мережі глобальних політичних, безпекових та економічних інститутів країнам об'єднання доведеться стати центром коаліції країн, що розвиваються, які наразі дотримуються позицій нейтралітету і надають перевагу розвитку двостороннього співробітництва. При цьому через відсутність ідеологічної та політичної основи БРІКС як формальне об'єднання використовується для представлення позицій і забезпечення національних інтересів за умови дотримання внутрішнього паритету, а тому

країни БРІКС надають перевагу незалежній зовнішній політиці перед перспективою обов'язкового узгодження міжнародно-політичних інтересів групи з ключових проблем міжнародного співробітництва [217].

З огляду на наявні тенденції функціонування неформального об'єднання БРІКС у міжнародному середовищі можна вважати більш перспективними серед них для практичної реалізації: збереження дискусійної платформи; формування повноцінного економічного об'єднання БРІКС; поглиблення політичної взаємодії БРІКС; створення коаліції на чолі з РФ; розпад ініціативи. Слід зазначити, що серед причин розпаду ініціативи може бути проблема формування єдиного підходу до трансформації міжнародної системи через відсутність досягнень у сфері реформування Ради Безпеки ООН, існування економічних диспропорцій між країнами об'єднання та економічної переваги Китаю над іншими країнами групи, відмінності в політичних системах, індійсько-китайське суперництво та прийняття до форуму ПАР, що не володіє достатнім ресурсним потенціалом для забезпечення і підтримки власного глобального лідерства [218].

На думку автора дисертаційної роботи, подальше функціонування об'єднання БРІКС можливе у форматі дискусійної ініціативи, що може сприяти поліпшенню позицій групи на міжнародній арені та підвищенню рівня їхнього впливу серед країн, що розвиваються, оскільки за час свого існування об'єднання БРІКС не вдалося фундаментально вплинути на структуру сучасної міжнародної системи. Формат БРІКС може слугувати механізмом розвитку відносин між державами, які, попри суперечливість позицій щодо окремих напрямів співробітництва, мають можливість формулювати єдиний підхід до вирішення політичних, економічних або безпекових проблем з огляду на інституційну гнучкість неформальної моделі взаємодії. У цілому тенденції функціонування БРІКС свідчать, що різні політичні режими можуть формувати різні інституалізовані механізми співробітництва без обов'язкового взаємного проникнення на конституціональному рівні, тому появу об'єднання БРІКС фахівці іноді називають «сірою зоною» міжнародної взаємодії, оскільки партнерство на рівні групи ґрунтується на глобальному просуванні єдиного

світогляду через співпрацю, але без впливу на внутрішні конституційні принципи, які базуються на різних політичних платформах [219].

Серед прикладних аспектів взаємодії країн БРІКС відзначимо співпрацю на рівні форматів РІК (Росія, Індія, Китай), ІБСА (Індія, Бразилія, ПАР) та BASIC (Бразилія, ПАР, Індія, Китай), оскільки ці формати стали основою формування БРІКС з виокремленням ключових напрямів взаємодії держав, що сприяли підвищенню структуризації групи (рис.).

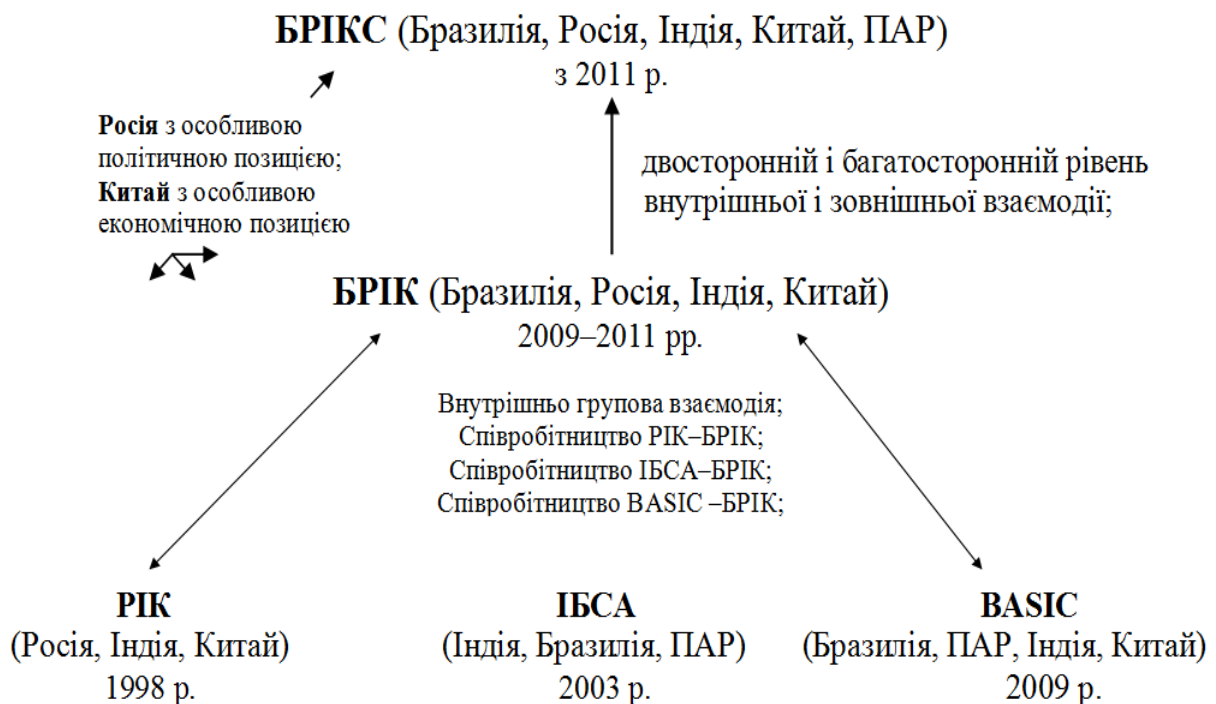

Рис. Структура практичної взаємодії на рівні БРІКС

Джерело: складено автором.

Формування трикутника Росія-Індія-Китай (РІК) було започатковано у 1998 р. задля поглиблення військово-технічних двосторонніх відносин Росії з Індією і Китаєм та формування антизахідного воєнно-політичного блоку. Результатом взаємодії РІК стали координація підходів країн у рамках ШОС, АСЕАН та інших азійських структурах, просування російсько-китайської ініціативи щодо зміцнення безпеки в азійсько-тихоокеанському регіоні, реалізація тристоронньої співпраці щодо вирішення проблем енергетичної безпеки, а також використання традиційних і відновлюваних джерел енергії, видобутку,

транспортування та транзиту енергоносіїв. При цьому взаємодію на рівні РІК можна вважати розбалансованою внаслідок існування диспропорцій між політичними відносинами і торговельно-економічними інтересами, виключення із взаємодії китайсько-індійського вектору, що характеризується суперечливістю та складністю порівняно з китайсько-російськими і російсько-індійськими відносинами. Тому практична взаємодія країн РІК відбувається переважно на двосторонній основі щодо постачання російської зброї до Індії та Китаю, надходження індійських і китайських технологій та інвестицій до Росії, а також подолання тристоронніх соціогуманітарних проблем [220; 221].

Практика співробітництва Індії, Бразилії та ПАР у рамках ІБСА розпочалась у 2003 р. з метою посилення діалогу між країнами півдня–півдня, проте на відміну від РІК у трикутнику ІБСА між учасниками майже не існує різних підходів щодо практики співробітництва. За час свого існування країни ІБСА провели п'ять самітів, на яких задекларували позицію держав щодо реформування ООН, боротьби з міжнародним тероризмом, нерозповсюдження ядерної зброї та використання мирної ядерної енергії, поглиблення регіонального економічного впливу країн ІБСА і вироблення єдиного підходу до принципів міжнародної торгівлі на рівні СОТ [222]. Відзначимо, що країни ІБСА мають позитивний досвід тристоронньої співпраці, враховуючи цілісне бачення політичної, економічної, безпекової та соціокультурної взаємодії країн Півдня.

Групу BASIC (Бразилія, ПАР, Індія, Китай) було створено напередодні саміту ООН в Копенгагені з питань кліматичних змін (2009). Діяльність групи наразі спрямована на досягнення збалансованого урахування інтересів країн, що розвиваються та розвинених держав, щодо протидії кліматичним змінам. Зокрема, країни BASIC регулярно закликають розвинені держави скоротити викиди парникових газів, а також збільшити фінансову підтримку країнам, що розвиваються, задля протидії сучасним екологічним проблемам [223].

Окремо відзначимо співробітництво на рівні FOCAC (Китай, ПАР, інші країни Африки), що функціонує з 2000 р. з метою зміцнення економічної взаємодії між Китаєм та африканськими країнами. Заснований на принципах

економічної співпраці китайсько-африканський форум наразі охоплює також політичні, безпекові, енергетичні, екологічні та соціокультурні аспекти партнерства. Зокрема, головними постулатами співробітництва є формування єдиного напрямку взаємодії з актуальних міжнародних питань, дотримання рівності і взаємної довіри у політичній сфері, надання взаємної підтримки у безпековій сфері, взаємовигідна співпраця в економіці, а також налагодження науково-культурних обмінів [224]. Підсумовуючи практику взаємодії неформальних об'єднань, зазначимо, що таким чином об'єднання БРІКС складається з декількох міжнародних коаліцій, які були сформовані попередньо для вирішення політичних, військових, економічних та екологічних питань і продовжують функціонувати, оскільки забезпечення передусім національних інтересів у форматі БРІКС впливає на процедуру його інституціонального оформлення.

Деякі експерти вважають, що відносини у рамках БРІКС можуть сприяти поглибленню багатостороннього співробітництва не лише між країнами об'єднання, але й у відносинах з іншими міжнародними організаціями та державами. Проте дослідники акцентують увагу на значних розбіжностях політико-економічного характеру, які існують між країнами, та наголошують на особливій зацікавленості Росії та Китаю у зближенні учасників утворення [225]. Особливий підхід РФ до участі в БРІКС можна називати багатостороннім, оскільки історично і технологічно країна наближена до західної цивілізації, проте прагнення повернути політичний вплив у сучасній системі міжнародних відносин змушує РФ диверсифікувати шляхи забезпечення національних інтересів за рахунок регіонального лідерства. Саме для Росії політична та економічна інституалізація формату БРІКС може стати геополітичною альтернативою і забезпечити участь у системі глобального управління як впливового міжнародного актора, тому одним з інструментів зовнішньополітичного курсу РФ визначено всебічне зміцнення об'єднання БРІКС та розвитку механізмів стратегічного партнерства на рівні утворення [212]. Крім активної співпраці на рівні БРІКС, РФ намагається зберегти військовий паритет зі США і НАТО,

відновити контроль над пострадянським простором у контексті реалізації ініціативи про відновлення Російської імперії або СРСР, об'єднати навколо РФ інші держави, що мають розбіжності із Заходом, зміцнити позиції в Європі та Азійсько-Тихоокеанському регіоні, а також зберегти російську присутність на Близькому Сході і в Північній Африці [226].

На погляд авторки роботи, групу БРІКС можна розглядати і як довгострокову фінансово-орієнтовану коаліцію держав на чолі з Росією, що ґрунтується на засадах узгодженості позицій щодо необхідності переосмислення існуючого світового порядку. Наразі спостерігається посилення позицій Росії у БРІКС з прагненням перетворити об'єднання з економічної групи на політичний союз для трансформації міжнародного балансу сил. Тому у відповідь на санкції, накладені західними країнами у зв'язку з українською кризою, Росія намагається інтенсифікувати торговельно-інвестиційну політику з Китаєм та Індією. Результатом ініціатив РФ стала розробка у 2015 р. загальної економічної стратегії країн БРІКС для реалізації інфраструктурних програм і проектів сталого розвитку для БРІКС та інших країн, що розвиваються. На практиці це було реалізовано через створення банку розвитку країн БРІКС, який експерти розглядають як ймовірну альтернативу МВФ і до якого можуть звертатися за допомогою як країни об'єднання, так інші зацікавлені держави. РФ також ініціювала створення Енергетичної асоціації БРІКС з резервним банком палива і власним інститутом енергетичної політики, поки що не підтриманої учасниками групи, та домовилась про спільне використання системи Глонасс [227]. Зазначимо, що де-юре Бразилія, Індія, Китай та ПАР зайняли нейтральну позицію щодо загострення українсько-російських відносин, але де-факто ці країни продовжили поглиблення економічного співробітництва з РФ. Таким чином, Росія через потенціал БРІКС намагається отримати інструмент реалізації власних зовнішньополітичних ініціатив та національних інтересів, серед яких першочерговою визначено повернення до статусу колишнього Радянського Союзу на міжнародній арені. З цією метою Росія формально виступає за координацію зусиль та однотайність позицій країн БРІКС щодо питань глобальної стабільності, міжнародної та

регіональної безпеки, зміцнення координуючої ролі ООН у сфері боротьби з міжнародним тероризмом, боротьби з незаконним обігом наркотиків, взаємодії в інтересах забезпечення міжнародної безпеки та протидії кіберзлочинності [228].

Сутність сучасної зовнішньополітичної стратегії РФ зводиться до зближення позицій країн на рівні БРІКС, СНД, ШОС, ЕАзЕС, ОДКБ та інших міжнародних організацій, де РФ виступає за об'єднання політичного, економічного та безпекового простору з метою ефективнішого забезпечення реалізації національних інтересів [227; 228]. Фахівці зауважують, що політичне керівництво Росії буде використовувати будь-який міжнародний діалоговий формат, аби досягти переваг у різних сферах міжнародного співробітництва і змусити коаліцію західних держав до послаблення санкцій і відновлення політичного переговорного процесу щодо глобальних проблем сучасності. Зокрема, на рівні БРІКС РФ було запропоновано поглибити програму інституціонального розвитку утворення; трансформувати функціональне наповнення інструментів БРІКС через створення рейтингового агентства, міжпарламентської асамблеї, мережевого університету, дослідницького центру з питань глобальної політики і економіки; залучити до співробітництва з БРІКС інші регіональні організації, у першу чергу ШОС, щоб уникнути дублювання рішень у взаємних сферах співробітництва. Крім того, запропоновано запровадити механізми взаємодії БРІКС з ЕАзЕС у рамках проекту «Великий шовковий шлях», а також з Азійським банком інфраструктурних інвестицій і Банком БРІКС для створення подібні інституції у Центральній Азії, Латинській Америці та Африці [229; 230].

У цьому контексті наслідками для міжнародної системи, на думку фахівців, може стати частковий відхід країн БРІКС від фінансових інститутів Світового Банку та МВФ, що вбачається нереальним; ухвалення рішення щодо введення розрахункової валюти БРІКС як розрахункової валюти в міжнародній торгівлі, хоча введення такої розрахункової одиниці вимагає глибоких економічних та політичних перетворень; поява військового напряму діяльності БРІКС, що може відбутися лише за умови координації дій не лише на рівні ШОС і ЕАзЕС, але й

ОДКБ через створення єдиного комітету начальників штабів ОДКБ і країн ШОС за підтримки БРІКС [231; 232]. Зауважимо, що ініціатива військового співробітництва буде суперечити воєнним доктринам Індії, Китаю і Бразилії з огляду на переваги США та трансатлантичного альянсу у міжнародній системі підтримання миру, а також на залежність воєнних потуг країн від співробітництва у рамках Ради Безпеки ООН і на рівні союзницького партнерства.

Водночас запровадження російською стороною практики злиття засідань регіональних організацій та самітів БРІКС можна розглядати як можливість більш глибокої взаємодії, як дискусійну платформу для обговорення важливих політичних проблем. Зокрема, РФ розглядає ШОС як форум для вирішення прикордонних конфліктів, протидії терористичним угрупованням, охорони навколишнього середовища, натомість Китай використовує взаємодію в ШОС для просування своїх економічних проектів. Тому на рівні ШОС за умови узгодження китайсько-російських позицій може відбутися процес повноцінного вступу Індії та Пакистану до цієї регіональної організації; розвиток проекту транспортних коридорів Великого шовкового шляху, що є пілотним проектом Китаю; створення механізму політичного протистояння дестабілізації у Центральній Азії. У перспективі взаємодія Росії та Китаю на рівні БРІКС–ШОС може сприяти вступу до ШОС Ірану, що дозволить побудувати вектор впливу неформального об'єднання на Близький Схід; реалізації інфраструктурних проектів у Центральній Азії; здійсненню спільної миротворчої діяльності через формат ОДКБ (Організацію договору про колективну безпеку) [231], проте такий проект партнерства певною мірою суперечить міжнародним і національним інтересам країн БРІКС. Об'єднання зусиль ОДКБ і БРІКС, на думку експертів, може посприяти удосконаленню механізму гуманітарної безпеки у Центральній Азії та врегулюванню на теренах країн ШОС невійськових криз [225]. Водночас зауважимо, що Китай не готовий зайняти більш жорстку позицію до військової потуги США, яка має глобальний характер, і фактично піти на створення військового блоку з Росією, крім того, Узбекистан та Афганістан, без яких

складно реалізувати територіальні інфраструктурні проекти, не виявляють бажання приєднатися до ОДКБ.

На думку фахівців, взаємодія на рівні ЕАзЕС і БРІКС можлива лише за умови активізації співпраці у форматі БРІКС–ШОС–ОДКБ, тому прийняття меморандуму про узгодження позицій щодо взаємодії з ШОС в частині розвитку інфраструктурних проектів може розглядатися як стратегія вирішення проблеми транспортних коридорів [233]. Оскільки Узбекистан, який лише розглядає пропозиції від БРІКС/ШОС, але не ухвалює остаточного рішення про приєднання до ЕАзЕС, то й позиція Таджикистану щодо ЕАзЕС передусім залежить від намірів Узбекистану в регіоні.

Додатковою складовою практичної взаємодії країн БРІКС та проявом особливої зацікавленості РФ є використанням інтернет-технологій у політичній сфері та зближення позицій країн щодо ключових проблем забезпечення інформаційної безпеки і підвищення безпекового рівня кожної з країн утворення [234]. Позицію Росії щодо розширення співробітництва в рамках інформаційної безпеки підтримує також радник з питань національної безпеки Індії Ш. Менон, який наголосив на тому, що країни БРІКС мають намір об'єднати зусилля та активізувати боротьбу з кіберзлочинами, оскільки країни, що входять до складу об'єднання, мають власну нормативно-правову базу в даній сфері, проте лише активна взаємодія держав може стати ефективним інструментом запобігання злочинам з використанням інформаційних технологій [235].

Безпекових інтересів, враховуючи твердження Е. Сноудена про систему стеження США за політичними лідерами світу, стосується запропонований президентом Бразилії Д. Русеф альтернативний проект «Кабель БРІКС» для забезпечення контролю над національними лініями зв'язку та переорієнтації діяльності державних структури в мережі Інтернет на місцеві сервіси. Нова мережа повинна зв'язати бразильське місто Форталеза з російським Владивостоком через країни Африки та Азії, що уможливить також підключення до «Кабелю БРІКС» каналів Європи і Близького Сходу. При цьому зазначимо, що країни Центральної і Південної Америки з'єднуються з іншими сегментами

мережі Інтернет через єдиний центр в Маямі, тому регіон повністю залежать від його функціонування [236]. Питанням поглиблення співробітництва в інформаційній сфері присвячені також і засідання ділової ради БРІКС, на яких йшлося про створення інформаційної платформи для обміну діловою інформацією між країнами БРІКС через створення національних веб-сайтів Ділової ради, мережі обміну діловою інформацією, єдиного банку даних про перспективні проекти у сфері торговельно-економічної діяльності країн групи [237].

Оцінку перспектив участі країн БРІКС у глобальних інформаційних потоках здійснила компанія Business Software Alliance за допомогою проведення щорічного дослідження нормативно-правової бази 24 країн світу, на які припадає 80 % світової інформаційно-комунікаційної індустрії. Дослідження таких сфер, як інформаційна безпека, захист особистих і корпоративних даних, електронна комерція, захист інтелектуальної власності, інфраструктура та державна підтримка стандартів, показало, що країни БРІКС досягли покращення державного регулювання в сфері використання сучасних ІКТ, оскільки в Росії прийнято низку важливих правових норм в даній сфері у зв'язку з підготовкою до вступу до СОТ, в Китаї підписано закони щодо захисту приватних даних, а в Індії відбувається узгодження національного законодавства щодо інтелектуальної власності з міжнародними стандартами, проте експерти скептично ставляться до перспективи подальшого вдосконалення правового регулювання ІТ-індустрії в зазначених країнах [238]. На нашу думку, співробітництво у рамках БРІКС сприятиме розширенню інформаційної присутності країн у світі, врахуванню проблем інформаційної безпеки на регіональному та національному рівнях, протидії країн БРІКС використанню інформаційно-комунікаційних технологій у військово-політичних, терористичних і кримінальних цілях [208].

Слід наголосити, що Китай розглядає БРІКС як глобальний проект, що дозволить реалізувати країні національні інтереси в різних регіонах та на різних континентах, забезпечити економічне і політичне лідерство держави, оскільки процеси поступової трансформації системи міжнародних відносин відповідають

підходам китайської дипломатії [212]. Задля цього, підкреслюють фахівці з міжнародних відносин, Китай вдається до використання послідовних заходів військово-політичного та економічного характеру, що включають механізми регіонального стримування потуги США, Індії та Японії; поглиблення економічного співробітництва з країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону, Центральної та Південно-Східної Азії; реалізацію спільних проектів з Росією щодо освоєння природних ресурсів Далекого Сходу і Східного Сибіру РФ, а також демографічну експансію в зазначені російські регіони [226]. Незважаючи на те, що Китай зацікавлений у посиленні РФ задля послаблення лідируючих позицій США, йдеться в аналітичних дослідженнях, проте на відкритий союз з Росією китайське керівництво не наважується внаслідок усталених економічних відносин з ЄС і США та потребою збереження міжнародного балансу сил. Також експерти зазначають, що союз Китаю з Росією або Заходом може сформувати основу для військово-політичного альянсу Китай-Росія проти США і ЄС або Китай-США-ЄС проти Росії, що вплине на сучасний баланс сил та спричинить економічні збитки для Китаю. Тому, на погляд дослідників, Китай прагне розвивати взаємовигідне співробітництво з усіма міжнародними акторами, підтримувати світовий баланс сил і направляти свої зусилля у контексті забезпечення національних інтересів на урівноваження впливу США, РФ та ЄС у системі міжнародних відносин [239].

До того ж політикум Китаю називає практичний вплив країн БРІКС на азійські політико-економічні процеси недостатньо потужним, оскільки країни БРІКС зацікавлені у вирішенні глобальних, а не регіональних проблем, а тому намагаються підвищити перш за все свій міжнародний статус шляхом розвитку внутрішнього партнерства. Також на рівні об'єднання складно розробити спільний підхід до вирішення азійських проблем через його відносно невисокі можливості та наявність незалежних політико-економічних позицій серед країн об'єднання, які для Китаю полягають у реалізації стратегії перебалансування відносин з різними країнами регіону, для Індії – у зміні політики «дивись на Схід» політикою «роби на Сході», для Росії – у співпраці з азійськими країнами без Китаю внаслідок української кризи та запровадження санкцій, для Бразилія – у

визнанні Азії як важливого економічного партнера, для ПАР – у політиці використання ресурсного потенціалу Китаю для вирішення власних регіональних проблем. Відтак низький рівень регіональної інтеграції в Азії у порівнянні з регіональними інститутами Південної Америки і Африки не дозволяє прийняти регіональний порядок денний щодо Азії у рамках БРІКС. Роль регіонального лідерства для Бразилії і ПАР у своїх регіонах має більше значення, ніж роль Індії та Китаю в Азії, де провідним актором у регіональній інтеграції виступає АСЕАН [240]. Зазначимо, що серед країн БРІКС спостерігається відсутність єдності підходів до регіональної системи економічної інтеграції в азійському регіоні та до перспектив створення політичного союзу, оскільки на самітах БРІКС не вдається консолідувати позиції азійських лідерів або розробити широку азійську стратегію. У перспективі країни БРІКС можуть здійснити спробу вибудувати вісь БРІКС–Азія спочатку на експертно-аналітичному, а потім і на політичному рівні, щоб розпочати діалог з трансконтинентальної інтеграції.

На авторську думку, практична взаємодія БРІКС та країн Азії має бути спрямована на підтримку незалежної регіональної політики або розробку пропозицій щодо вирішення регіональних азійських проблем, тому співпрацю БРІКС–Азія можна оцінити як перспективну модифікацію партнерства Південь–Південь. Для країн об'єднання важливо розвивати й вісь БРІКС–Південна Америка, тому що диверсифікація відносин, які ґрунтуються на успішному досвіді, підвищать привабливість БРІКС як в Азії, так і в Південній Америці та сприятимуть зміцненню фінансового становища банку розвитку БРІКС через залучення ресурсного потенціалу азійських і латиноамериканських країн. При цьому вісь БРІКС–Африка є перспективною з позицій інвестування та підвищення рівня спільного товарообігу між країнами об'єднання та африканським континентом.

Узагальнюючи проведений аналіз можна виокремити зовнішню та внутрішню групу інтересів країн БРІКС щодо прикладних аспектів взаємодії. До спільних зовнішніх інтересів відносять проблеми реформування сучасної системи міжнародних відносин, формування поліцентричного світопорядку, зміцнення

ролі ООН як основної міжнародної інституції з підтримки глобальної безпеки в усіх її проявах, посилення ролі країн, що розвиваються, у значущих міжнародних організаціях, поглиблення міжцивілізаційного діалогу для зростання геополітичної ідентичності БРІКС, розвитку публічної дипломатії з метою позиціонування країн БРІКС у міжнародному інформаційному просторі та подолання сформованих на Заході негативних стереотипів щодо здійснення політики країн групи. Спостерігаються спільні позиції країн БРІКС щодо реформування міжнародної фінансово-економічної системи, оскільки вони стосуються економічного впливу країн, що розвиваються, на прийняття рішень базових міжнародних фінансових організацій. До різнопланових зовнішньополітичних інтересів країн БРІКС відносять особливу позицію Китаю щодо групи країн, які не мають статусу постійних членів Ради Безпеки (Бразилія, Індія, ПАР), зокрема найбільш опозиційну до Індії, для якої постійне членство є важливим зовнішньополітичним імперативом. Відсутній консенсус щодо проблеми кліматичних змін, оскільки позиція Росії збігається з підходами розвинених країн і полягає у визнанні обмеженого впливу розвинених економік на зміни клімату, а інші країни БРІКС виступають за рівну відповідальність усіх груп країн перед глобальним потеплінням. Суперечності спостерігаються і у сфері використання енергетичних ресурсів, оскільки Росія, Бразилія і ПАР зацікавлені у підтримці високих цін на енергоносії, а Китай і Індія з позиції забезпечення своїх економічних інтересів працюють на зниження цін.

Що стосується єдності інтересів щодо внутрішнього розвитку групи БРІКС, то можна виокремити таку практику партнерства, як галузеве співробітництво по 27 технічних напрямків, участь як у форматі БРІКС, так і у паралельних форматах РІК, ІБСА та BASIC для використання потенціалу багатосторонньої взаємодії, створення банку розвитку на основі ринкових принципів, який розглядається як інтегруючий інститут з вирішення фінансово-економічних проблем країн, що розвиваються, заснування пула валютних резервів як засобу підтримки бюджетів країн БРІКС (країни БРІКС узгодили обсяг пула (100 млрд дол), обсяг фінансової участі кожної країни в якому для Китаю становить 41 %, для Бразилії, РФ та Індії

– 18 %, для ПАР – 5 %) [72]. Країни БРІКС зацікавлені в поступовому переході до взаєморозрахунків в національних валютах своїх країн по торгових і неторгових операціях шляхом гармонізації національного законодавства в сфері валютного регулювання та контролю за банківською діяльністю. Натомість до проблем з внутрішнього розвитку групи БРІКС відносять різні позиції країн щодо створення повноформатного секретаріату об'єднання, співробітники якого могли б займатися розробкою перспективних напрямків діяльності групи і консультувати уряди країн БРІКС; особливі підходи до процесу інституціоналізації групи і прийняття статуту, оскільки це призведе до обмеження суверенітету і вільного вибору міжнародного партнерства [241].

Практика двосторонніх відносин у форматі БРІКС також дозволяє виокремити як спільні інтереси сторін, так і розбіжності у підходах до партнерства. Взаємодія країн на двосторонньому рівні передбачає співпрацю кожної країни БРІКС з чотирма партнерами (Бразилія–РФ, Бразилія–Індія, Бразилія–Китай, Бразилія–ПАР, РФ–Індія, РФ–Китай, РФ–ПАР, Індія–Китай, Індія–ПАР, Китай–ПАР). Незважаючи на активний розвиток багатостороннього формату БРІКС, більшість проєктів реалізується саме на рівні двосторонніх відносин, хоча відзначається взаємозалежність і взаємний вплив між багатостороннім форматом і двосторонньою платформою взаємодії, оскільки розвиток багатостороннього формату стимулює розвиток двосторонніх відносин між країнами групи. Як зазначається у дослідженні І. Ардзінби та С. Коршунова двостороннє співробітництво країн БРІКС передбачає як активні формати торгово-економічної та інвестиційної взаємодії (Бразилія–РФ, Бразилія–Індія, Бразилія–Китай, Бразилія–ПАР, РФ–Індія, РФ–Китай, Індія–Китай, Індія–ПАР, Китай–ПАР), так і недостатньо розвинені двосторонні зв'язки в сфері реалізації спільних економічних проєктів (РФ–ПАР). Країни інтенсивно взаємодіють в торговельно-економічній галузі, наслідком чого виступає динаміка торгівлі у двосторонньому форматі [241].

Розбіжності у двосторонньому партнерстві країн групи БРІКС спостерігається за осями Китай–Індія, Китай–РФ, Індія–РФ та Бразилія–Китай.

Зокрема, за віссю Китай–Індія ключовими суперечностями співробітництва є конкуренція за експортні ринки, контроль над ринками збуту і джерелами енергоносіїв, політико-економічне домінування у Центральній і Південно-Східній Азії, спірні індійські землі, на які претендує Китай, незалежність Тибету, взаємодія Китаю і Пакистану у сфері військових технологій і співробітництво Індії та США, особливо у сфері інформаційно-комунікаційних технологій військового призначення та атомної енергетики. Сучасний стан двосторонніх відносин за віссю Китай–РФ, враховуючи триваючу торгово-економічну та демографічну експансію Китаю в Росію, не відповідає зовнішньоекономічним інтересам РФ з огляду на різницю торговельного балансу і спричинює певні диспропорції економічного співробітництва. За віссю двостороннього співробітництва Індія–РФ проблемною вважається періодична інтенсифікація американсько-індійських відносин, що стосується участі Індії у реалізації регіональних геополітичних ініціатив США «Новий шовковий шлях», «Велика Центральна Азія» і в американських проектах в Афганістані. Натомість Індія не сприймає інтенсивність російсько-пакистанської взаємодії передусім у військово-технічній сфері. За віссю Бразилія–Китай суперечливою є структура двосторонньої торгівлі, яка стосується незбалансованого експорту–імпорту і вирішується не у двосторонньому форматі, а в межах СОТ [241].

Аналіз практики співробітництва країн БРІКС, зазначають експерти, за спільними і відмінними зовнішньо- і внутрішньополітичними параметрами уможливив формулювання таких принципів взаємодії, як: принцип спільності інтересів, за яким кількість напрямків спільності інтересів та їх якості переважають параметри розбіжностей, які вважаються порівняно фрагментарними через регіональний вимір; принцип неспівпадіння спільних і відмінних інтересів (імперативи посилення глобальної ролі країн БРІКС по ключових параметрах не мають відношення до розбіжностей на двосторонньому і багатосторонньому рівні); принцип гармонізації інтересів, який передбачає гармонізацію відмінних інтересів у форматі об'єднання з урахуванням суверенного права особливо важливого для країн групи; принцип часткової

розбіжності декларованої і реальної політики, який виявляється у відмінностях між задекларованими заявами і реальними політичними рішеннями країн БРІКС; принцип прямопропорційної залежності між інституціоналізацією БРІКС і деінституціоналізацією ІБСА і РІК, який стосується одночасної взаємодії у паралельних форматах і у форматі БРІКС [241].

Підсумовуючи, зауважимо, що перспективи розвитку об'єднання БРІКС полягають у визначенні стратегічних пріоритетів практичної взаємодії міжнародно-політичного, зовнішньоекономічного та безпекового характеру, таких як зацікавленість у проведенні незалежного курсу в міжнародних відносинах, утвердження верховенства міжнародного права, а також підтвердження визначальної ролі ООН у міжнародному співробітництві, використання взаємодоповнюючих чинників економік країн БРІКС для поглиблення партнерства, досвід щодо вирішення проблем глобального управління. У міжнародно-політичній сфері група БРІКС орієнтується на зміцнення стратегічної стабільності, врегулювання регіональних конфліктів у Північній Африці і на Близькому Сході, поглиблення політичної інституалізації БРІКС, координацію спільних підходів до розробки міжнародно-правових документів трансконтинентальної групи [242; 243].

У стратегії економічного партнерства БРІКС зазначено, що розвиток співробітництва між країнами БРІКС у рамках різних міжнародних і регіональних платформ має ключове значення для просування спільних інтересів у сфері міжнародної торгівлі, інвестування, промислової та науково-технічної діяльності. Тому БРІКС буде і надалі прагнути до зміцнення своєї ролі на світовій арені шляхом представлення власних оцінок глобальної макроекономічної ситуації та торговельної політики у рамках діючих механізмів, координувати свої позиції в міжнародних і регіональних організаціях, асоціаціях і форумах, розвивати формати взаємодії з іншими міжнародними акторами. У валютно-фінансовій сфері співробітництво країн БРІКС вбачається у функціонуванні банку розвитку і пула валютних резервів, що буде доповнювати двосторонні економічні зв'язки між країнами об'єднання [244].

Безпекові пріоритети групи БРІКС пов'язані з участю в неформальному об'єднанні трьох ядерних держав, які разом з США визначатимуть геополітичну конфігурацію світового порядку, що визначається противагами США і Китаю, домінуванням кількох регіональних лідерів Індії, Бразилії і ПАР у врегулюванні кризових ситуацій, а також прагненнями Росії до повернення лідерського статусу у світі в умовах нестабільності в Європі та на пострадянському просторі [245]. Також Китай продовжить зміцнювати позиції в Латинській Америці, в якій загостриться боротьба за сфери впливу між Китаєм, США і ЄС. Проте аналітики прогнозують розвиток динамічних і позитивних торгово-економічних відносин між Китаєм і Індією, незважаючи на двосторонні політичні проблеми [246].

Країни БРІКС за умови досягнення консенсусу щодо актуальних політичних, економічних і безпекових проблем можуть посилити процеси формалізації утворення. Загалом проблеми інституціоналізації групи БРІКС можуть бути подолані за допомогою внутрішніх та зовнішніх чинників впливу. До внутрішніх чинників віднесемо ініціативи країн щодо розширення формату діяльності, тоді як зовнішній вплив пов'язаний з можливим загостренням відносин з країнами Європи або США, що може стати причиною трансформації формату БРІКС у міжнародну організацію. Тобто, у перспективі можна спрогнозувати декілька варіантів розвитку геополітичних устремлінь країн групи, серед яких – поглиблення інтеграційної взаємодії у рамках БРІКС, ініційованої російською стороною; неможливість проведення започаткованої економічної стратегії країн БРІКС внаслідок загострення внутрішнього політико-економічного становища в РФ. Найменш вірогідними видаються сценарії часткового самовідсторонення Китаю від глибоких перетворень у форматі БРІКС задля збереження балансу сил на рівні трикутника США-ЄС-Китай, оскільки жоден з центрів сили виступає проти одноосібного лідерства РФ у БРІКС, а також сценарій ініціювання одним з світових центрів сили напруженості двосторонніх або багатосторонніх відносин задля уникнення консенсусу у рамках об'єднання [247].

3.2. Компаративний аналіз перспектив впливу неформальних об'єднань на світову політику (на прикладі Великої сімки та БРІКС)

Перспективи потенційного впливу неформального об'єднання БРІКС на світову політику, як зазначається у численних експертно-аналітичних дослідженнях, визначаються за такими критеріями: поступова політична інституалізація БРІКС, узгодження зовнішньополітичних позицій держав групи щодо вирішення міжнародних проблем і практики взаємодії на міжнародній арені, поглиблення економічного партнерства на багатосторонньому і двосторонньому рівнях, формування безпекового механізму у форматі утворення, зокрема щодо протидії міжнародному тероризму і піратству, а також кіберзлочинності, координація публічного дискурсу як в середині об'єднання, так і представлення висловлення узгодженої позиції у зовнішньому вимірі щодо актуальних міжнародних проблем. На погляд ініціаторів формування БРІКС, таке об'єднання може вважатися інструментом здійснення багатосторонньої дипломатії в умовах поглиблення трансформаційних процесів у сучасній системі міжнародних відносин, тому й прогнозується можливе реформування БРІКС з групи у традиційну міжнародну організацію [248–250].

У межах визначених критеріїв здійснюється співробітництво країн БРІКС у рамках системи ООН, а також її спеціалізованих установ – МВФ, Світовий банк, СОТ, ЕКОСОП, ЮНКТАД насамперед за напрямками реформування інститутів, що займаються глобальним економічним та валютно-кредитним регулюванням, забезпечення стабільного функціонування системи міжнародних торговельних зв'язків та лібералізації міжнародної торгівлі, становлення глобального партнерства в цілях розвитку та розробки рекомендацій щодо політики з цих проблем для країн-членів і для системи ООН, щоб захищати власні інтереси та країн, що розвиваються. Взаємодія країн БРІКС і СОТ ґрунтується на тому, що учасники об'єднання визнають першорядну роль організації щодо регулювання світової торгівлі і свою прихильність до встановлених правил СОТ, закликають

інші країни протидіяти всім формам торгового протекціонізму і прихованим обмеженням у торгівлі, прагнуть до поглиблення співпраці з метою розширення і диверсифікації участі країн БРІКС в глобальній торгівлі, виступають за розумний торговельний компроміс між розвиненими і країнами, що розвиваються. У 2013 р. країни БРІКС лобіювали обрання генеральним директором СОТ бразильського представника Р. Азеведу, який очолюватиме організацію до 2017 р. [251].

У перспективних планах групи БРІКС, зафіксованих у деклараціях об'єднання за результатами зустрічей на вищому рівні, постійно присутні аргументи щодо активізації взаємодії з Великою двадцяткою у сфері управління глобальною економікою та посилення ролі утворення в «двадцятці». Особливо наголошується на значенні Великої двадцятки для стабілізації міжнародних фінансових ринків, стійкого і збалансованого зростання, а також підтримки глобальної економіки. На розвиток спроможності взаємодіяти з Великою двадцяткою вказують і підсумкові декларації самітів БРІКС, в яких містяться положення про підтримку функціонування «двадцятки», формування її як ключового глобального механізму регулювання світової економіки. Зокрема у прес-релізі третього саміту БРІКС за підсумками зустрічі міністрів, що відповідають за економіку і зовнішню торгівлю, було наголошено на важливості таких аспектів співробітництва з Великою двадцяткою, як координація дій країн БРІКС в міжнародних форматах, регулювання макроекономічної політики в країнах БРІКС після світової фінансово-економічної кризи, поглиблення торгово-економічного співробітництва у рамках БРІКС. На зустрічі представники країн зазначали, що економічне співробітництво країн БРІКС здійснюється в сфері торгівлі і фінансів та взаємовигідних торговельних та інвестиційних обмінів безпосередньо між національними економіками, що учасники групи повинні продовжити спільні зусилля щодо вироблення власних механізмів для розв'язання глобальних економічних проблем, які були б адекватними, зростаючій ролі країн БРІКС у світовій економіці [251]. На авторський погляд, активізація участі країн БРІКС у діяльності Великої двадцятки ґрунтується на ініціативі Бразилії, Росії, Індії, Китаю та ПАР про зміцнення ролі «двадцятки» як основного форуму

міжнародного економічного співробітництва на противагу Великій сімці, тому у найближчій перспективі можна прогнозувати подальшу координацію позицій країн БРІКС під час основних заходів у рамках Великої двадцятки.

Слід зауважити, що в експертному середовищі також обговорюється ініціатива країн БРІКС щодо посилення ролі Великої двадцятки у глобальному управлінні та її конкуренції з Великою сімкою. Чинниками успішності Великої двадцятки фахівці вважають зростання політичного та економічного впливу країн у міжнародній взаємодії, а також неспроможність країн Великої сімки і контрольованих ними міжнародних інститутів швидко і ефективно використовувати їх можливості для представлення спільних інтересів у міжнародних русійних процесах. Деякі експерти вказують на пріоритетні напрями, принципи і дії, за якими позиції країн БРІКС та позиції країн «двадцятки» збігаються, а також на здатність БРІКС дипломатично заявляти про розбіжності у підходах до вирішення поточних ситуацій. Прихильники таких поглядів обґрунтовують впливовість Великої двадцятки, Великої сімки та БРІКС значущістю глобальних проблем, з якими стикаються всі три багатосторонні групи, спільність цілей порядку денного форумів, потребу країн БРІКС у співпраці з країнами Великої сімки, членство всіх держав БРІКС у Великій двадцятці. Дослідники підкреслюють, що країни БРІКС, незважаючи на розбіжності щодо порядку денного Великої двадцятки, дотримуються спільної позиції з питань реформування міжнародних фінансових інститутів і зміщення фокусу «двадцятки» на проблеми міжнародного розвитку [218].

Водночас виключення Росії з Великої вісімки та повернення групи до формату Великої сімки у зв'язку з українською кризою спричинило активізацію політики Росії до потенційного переформатування ініціативи БРІКС як об'єднання динамічно зростаючих економік в політичний союз, альтернативний Великій сімці, яка функціонує як центр глобального управління. Крім того, на думку російських експертів, «умовним світовим урядом» можна вважати Велику двадцятку, а не Велику сімку, хоча й береться до уваги проблема щодо узгодження рішень у форматі Великої двадцятки з огляду на чисельність

об'єднання і розбіжність представлених в ній країн і неформальних груп. Зазначимо, що у Великій двадцятці конкурують інтереси Великої сімки і БРІКС, які виявляють все більше розбіжностей в економічній та безпековій сфері [250].

Авторське дослідження щодо перспектив впливу неформальної структури БРІКС на переформатування світової фінансової та політичної архітектури на компаративному рівні дозволило з'ясувати ступінь впливу об'єднання на реструктуризацію сучасної глобальної політико-економічної системи та визначити перспективи посилення участі країн БРІКС у міжнародних політичних процесах. Для дослідження було обрано країни БРІКС (Бразилію, Росію, Індію, Китай, Південну Африку) та країни Великої сімки (Велику Британію, ФРН, Італію, Канаду, США, Францію та Японію) за даними міжнародних політичних, економічних та безпекових рейтингів упродовж 2009–2015 рр.

Задля з'ясування міжнародно-політичного впливу країн БРІКС та Великої сімки проаналізовано такі рейтинги, як рівень глобалізації країн, верховенство права, сприйняття корупції, свобода преси та розвиток електронного урядування. Зокрема, за допомогою рівня глобалізації країн (KOF Index of Globalization), який складається Швейцарським економічним інститутом і був використаний в авторському дослідженні, встановлено рівень політичної, економічної та соціальної глобалізації (табл. 3). Складовими політичної глобалізації, на думку швейцарських дослідників, є наявність дипломатичних місій у різних країнах світу, членство в міжнародних організаціях, участь у спеціальних місіях Ради Безпеки ООН та міжнародних договорах.

Таблиця 3

Порівняльний аналіз рівня глобалізації країн Великої сімки і БРІКС (2009–2015)

місце у рейтингу	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Велика сімка							
Велика Британія	27	24	21	14	12	17	19
Німеччина	22	18	16	22	22	26	27
Італія	28	22	23	24	23	22	21
Канада	8	7	13	15	13	12	12
США	38	27	27	35	34	32	34

місце у рейтингу	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Франція	16	13	7	18	18	21	20
Японія	70	59	44	55	56	59	54
БРІКС							
Бразилія	79	75	78	74	76	76	77
Росія	61	42	52	47	48	56	53
Індія	122	111	116	110	107	112	109
Китай	91	63	73	73	73	72	75
ПАР	54	54	50	53	54	58	61

Джерело: складено автором за даними КОФ [252].

З'ясовано, що за сім років середній рівень політичної глобалізації країн БРІКС склав 35 %, тоді як Великої сімки – 65 %, тобто участь Великої Британії, ФРН, Італії, Канади, США, Франції та Японії у процесах політичної глобалізації майже у два рази є вищою, ніж утворення БРІКС, при цьому серед країн Великої сімки найбільш політично глобалізованими виявилися Франція та Італія, які відповідно посідали 1 та 2 місце в світі упродовж 2009–2015 рр., а найменш залученими до участі у світових політичних взаємозв'язках до 2012 р. залишалась Велика Британія, що мала рейтингові позиції від 77 до 90 місця, проте з 2013 р. найнижчі позиції займає Японія (відповідно від 28 до 34 місця) серед 208 країн світу. Рейтинговий аналіз показав, що серед країн БРІКС найбільш включеними у процеси політичної глобалізації були Бразилія та Індія, які стабільно упродовж зазначеного періоду спочатку входили до двадцятки країн світу, тоді як з 2013 р. Бразилія входить до десятки глобалізованих країн, займаючи 8 позицію. Відповідно ПАР, Китай та Росія знаходяться на середньовисокому рівні політичної глобалізації серед 208 країн, займаючи від 34 до 48 позиції у рейтингу, при цьому найменш включеною до міжнародно-політичної взаємодії серед країн БРІКС була і залишається Росія, яка протягом семи років займала від 42 (2009) до 48 (2015) місця серед усіх країн світу.

Складовими економічної глобалізації, як засвідчує авторський аналіз, є відсоток торгівлі, потоків та акцій прямих іноземних інвестицій, відсоток портфельних інвестицій та відсоток від прибутку платежів іноземних громадян у ВВП, існування прихованих бар'єрів для імпорту, середня тарифна ставка,

відсоток податків від поточних доходів на міжнародну торгівлю та операції щодо обмеження капіталу. Зокрема встановлено, що за сім років середній рівень економічної глобалізації країн БРІКС склав 36 %, тоді як Великої сімки – 64 %, тобто участь Великої Британії, ФРН, Італії, Канади, США, Франції та Японії у процесах економічної глобалізації майже у два рази є вищою, ніж утворення БРІКС, при цьому серед країн Великої сімки найбільш економічно глобалізованими були Канада та Велика Британія, які відповідно посідали 36 та 29–48 місця у рейтингу упродовж 2009–2015 рр., а найменш залученою до участі у світових економічних взаємозв'язках залишається Японія (відповідно від 102 до 126 місця). Серед країн БРІКС найбільш включеною у процеси економічної глобалізації залишається ПАР, яка стабільно упродовж зазначеного періоду входить до п'ятдесяти / шістдесяти країн світу, тоді як Бразилія входить лише до сотні країн, посідаючи від 91 до 114 позиції. Відповідно Росія, Китай та Індія знаходяться на середньому рівні економічної глобалізації серед 208 країн світу, займаючи відповідно 110, 120 та 135 позицію у рейтингу, при цьому найменш включеною до міжнародно-політичної взаємодії серед країн БРІКС була і залишається Індія, яка за сім років займала від 120 (2009) до 135 (2015) позиції в рейтингу серед усіх країн світу.

Рівень соціальної глобалізації, проаналізований автором, розраховується швейцарськими експертами з урахуванням телефонних розмов, відсотку ВВП від здійснених грошових переказів, інтенсивності міжнародного туризму, відсотку іноземців від загальної чисельності населення, кількості міжнародних листів на особу, кількості користувачів інтернетом, телебаченням і газетами, кількості ресторанів McDonald's і магазинів Ікеа на особу, а також відсотку продажу книг від ВВП. Визначено, що за сім років середній рівень соціальної глобалізації країн БРІКС склав 24 %, тоді як Великої сімки – 81 %, тобто участь Великої Британії, ФРН, Італії, Канади, США, Франції та Японії у процесах соціальної глобалізації майже у чотири рази є вищою, ніж утворення БРІКС, при цьому серед країн Великої сімки найбільш соціально глобалізованими визнанні Канада, Велика Британія, Франція та ФРН, які упродовж 2009–2015 рр. входили до десяти /

п'ятнадцяти соціально глобалізованих країн світу, тоді як найменш залученою до участі у світових соціальних взаємозв'язках залишається Японія (відповідно від 84 до 54 позиції у рейтингу). Серед країн БРІКС найбільш включеною у процеси соціальної глобалізації залишається Росія, яка стабільно упродовж зазначеного періоду входить до п'ятдесяти / шістдесяти країн світу, тоді як Китай та ПАР входять лише до сотні країн, посідаючи від 90 до 100 позиції. Відповідно Бразилія та Індія знаходяться на середньонизькому рівні соціальної глобалізації серед 208 країн світу, займаючи відповідно 114 та 153 позицію у рейтингу, при цьому найменш включеною до міжнародно-політичної взаємодії серед країн БРІКС залишається Індія.

Компаративний аналіз БРІКС та Великої сімки за індексом верховенства права (Rule of Law Index), який з 2012 р. представляє міжнародна неурядова організація World Justice Project і який демонструє рейтинг країн світу за показником забезпечення ними правового середовища, ґрунтується на таких показниках, як обмеження повноважень та прозорість владних інституцій, відсутність корупції, порядок і безпека, захист основних прав, дотримання законів, цивільне та кримінальне судочинство (табл. 4).

Таблиця 4

Індекс верховенства права країн Великої сімки і БРІКС (2012–2015)

місце у рейтингу	2012–2013	2014	2015
Велика сімка			
Велика Британія	14	13	12
Німеччина	12	9	8
Італія	31	29	30
Канада	11	11	14
США	18	19	19
Франція	15	18	18
Японія	8	12	13
БРІКС			
Бразилія	38	42	46
Росія	86	80	75
Індія	78	66	59
Китай	69	76	71

місце у рейтингу	2012–2013	2014	2015
ПАР	42	40	36

Джерело: складено автором за даними World Justice Projects [253].

Аналіз показав, що з 102 країн світу упродовж чотирьох років середній рівень урегульованості правового середовища країн БРІКС склав 21 %, тоді як Великої сімки – 79 %, тобто розвиток правового простору у Великій Британії, ФРН, Італії, Канаді, США, Франції та Японії майже у чотири рази є вищим, ніж в країнах-учасниках БРІКС, при цьому серед країн Великої сімки індекс верховенства права був найвищим у ФРН, тоді як інші країни Великої сімки, за винятком Італії (приблизно 30 місце), упродовж 2012–2015 рр. входили до двадцятки найбільш благополучних країн світу у правовій сфері. Серед країн БРІКС найкращий стан урегульованості правової діяльності залишається у Бразилії та ПАР, які стабільно входили до п'ятдесяти правових країн світу, при цьому Індія, посідаючи від 78 до 59 позиції, значно покращила власне правове становище. Відповідно Китай та Росія знаходяться на низькому рівні урегульованості правових взаємовідносин серед 102 країн світу, займаючи відповідно 71 та 75 позицію у рейтингу.

Авторське дослідження країн БРІКС та Великої сімки за індексом сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index), розраховано за методикою міжнародної неурядової організації Transparency International, яка демонструє рейтинг країн світу за показником поширеності корупції у державному секторі (табл. 5).

Таблиця 5

Індекс сприйняття корупції у країнах Великої сімки і БРІКС (2009–2014)

місце у рейтингу	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Велика сімка						
Велика Британія	17	20	16	17	14	14
Німеччина	14	15	14	13	12	12
Італія	63	67	69	72	69	69
Канада	8	6	10	9	9	10
США	19	22	24	19	19	17

місце у рейтингу	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Франція	24	25	25	22	22	26
Японія	17	17	14	17	18	15
БРІКС						
Бразилія	75	69	73	69	72	69
Росія	146	154	143	133	127	136
Індія	84	87	95	94	94	85
Китай	79	78	75	80	80	100
ПАР	55	54	64	69	72	67

Джерело: складено автором за даними Transparency International [254–256].

Доведено, що серед досліджуваних неінституціональних утворень у середньому показник поширеності корупції у державному секторі упродовж 2009–2014 рр. у державах-учасниках БРІКС майже у чотири рази перевищував такий показник у країнах Великої сімки, зокрема, серед країн Великої сімки найнижчий рівень корупції у державному секторі мала Канада, а найвищий – відповідно Італія, у цілому країни Великої сімки входили до двадцяти / тридцяти найменш корумпованих держав серед 183 країн світу. Натомість країни БРІКС за показником поширеності корупції у державному секторі переважно займають середнє положення, а саме: найкращі показники у групі мають ПАР та Бразилія (відповідно 67 та 69 позиції), а найкорумпованішою державою не лише утворення, але й частково світу виявилась Росія, місце якої змінювалось від 146 до 136 у досліджуваний період.

Щодо світового індексу свободи преси (Worldwide Press Freedom Index), що випускається міжнародною неурядовою організацією «Репортери без кордонів» та демонструє рейтинг стану свободи преси у 180 країнах світу, авторське дослідження засвідчило: показник свободи преси у країнах Великої сімки упродовж 2009–2014 рр. майже у три з половиною рази перевищував показник країн БРІКС, зокрема, серед країн Великої сімки найнижчий рівень свободи преси мала Італія, а найвищий – відповідно Канада, у цілому країни Великої сімки, за винятком Італії, мали від досить високого до середнього рівня свободи преси у світі. Країни-учасниці БРІКС навпаки за даним показником переважно наближаються до країн з дуже високим рівнем впливу на обмеження діяльності

мас-медіа у своїх країнах, виняток складає лише ПАР, яка стабільно упродовж досліджуваного періоду входила до рейтингу сорока вільних країн світу, тоді як Китай, Росія та Індія також стабільно посідають найнижчі позиції у рейтингу (табл. 6).

Таблиця 6

Світовий індекс свободи преси у країнах Великої сімки і БРІКС (2009–2015)

місце у рейтингу	2009	2010	2011–2012	2012–2013	2013–2014	2014–2015
Велика сімка						
Велика Британія	21	19	28	29	33	34
Німеччина	18	17	18	17	14	12
Італія	49	50	61	57	49	73
Канада	19	21	10	20	18	8
США	22	20	47	32	46	49
Франція	43	44	38	37	39	38
Японія	17	12	22	53	59	61
БРІКС						
Бразилія	71	58	99	108	111	99
Росія	153	140	142	148	148	152
Індія	105	122	131	140	140	136
Китай	168	171	174	173	175	176
ПАР	33	38	42	52	42	39

Джерело: складено автором за даними «Репортери без кордонів» [257].

Порівняння БРІКС та Великої сімки за рейтингом країн світу щодо розвитку електронного урядування (United Nations E-Government Survey), що публікується раз на два роки Організацією Об'єднаних Націй, оцінює готовність і можливості 190 держав використовувати інформаційно-комунікаційні технології для надання громадянам державних послуг та містить дані про рівень розвитку електронного урядування у різних країнах, а також системну оцінку тенденцій щодо використання новітніх технологій державними структурами. Зокрема, країни ранжуються за такими складовими, як ступінь охоплення і якість інтернет-послуг, рівень розвитку ІКТ-інфраструктури та наявність людських ресурсів. При цьому сумарний показник складається з оцінки урегульованості нормативно-правової бази, якості надання електронних послуг державними структурами, доступності їх

для громадян, рівня грамотності населення, кількості інтернет-користувачів і користувачів фіксованого / мобільного зв'язку тощо (табл. 7).

Таблиця 7

Рейтинг країн Великої сімки і БРІКС за рівнем розвитку електронного урядування (2008–2014)

місце у рейтингу	2008	2010	2012	2014
Велика сімка				
Велика Британія	10	4	3	8
Німеччина	22	15	17	21
Італія	27	38	32	23
Канада	7	3	11	11
США	4	2	5	7
Франція	9	10	6	4
Японія	11	17	18	6
БРІКС				
Бразилія	45	59	59	57
Росія	60	61	27	27
Індія	113	119	124	118
Китай	65	72	78	70
ПАР	61	97	101	93

Джерело: складено автором за даними ООН [258–261].

Відтак за рівнем розвитку електронного урядування впродовж 2008–2014 рр. країни Великої сімки у шість разів випереджали країни-учасниці БРІКС, зокрема, країни Великої сімки, за винятком ФРН (21) та Італії (23), які наближаються до двадцятки країн світу, входять до десятки найбільш розвинутих держав світу у сфері надання онлайн послуг. Об'єднання БРІКС навпаки знаходиться переважно у середині рейтингу розвитку електронного урядування – найкраще досліджуваний показник представлений у Росії, яка у 2014 р. зайняла 27 місце за рівнем доступу до електронних державних послуг, а найменший показник має Індія, що посіла 118 позицію.

Авторське дослідження показало, що міжнародно-політичний рейтинг країн БРІКС та Великої сімки за досліджуваними критеріями є нерівноцінним: зокрема, за показниками рівня політичної, економічної та соціальної глобалізації, верховенства права, поширення корупції, свободи преси та розвитку електронного

урядування до країн-лідерів належать країни Великої сімки, тоді як об'єднання БРІКС або займає середні позиції або за такими критеріями, як верховенство права, поширення корупції та свобода преси, займає майже найнижчі позиції серед країн світу. Таким чином, у міжнародно-політичній сфері сукупний вплив країн Великої сімки є відносно високим як щодо БРІКС, так і щодо інших країн світу.

Подібної думки дотримуються й вітчизняні дослідники М. Ожеван та Є. Тихомирова, які під час інтерв'ю, проведеного автором, зауважують, що потенціал впливу БРІКС на формування системи глобального управління можна вважати помірним і неідентичним впливу окремих країн. При цьому, характеризуючи ступінь інституалізації БРІКС у видимій перспективі, науковці не заперечують такої можливості, проте наголошують на перспективі «розчинення» БРІКС у межах Великої двадцятки. Також фахівці звертають увагу на думку індійського експерта Б. Челлані, який вважає, що «...не має впевненості в тому, що БРІКС перетвориться на організовану структуру з визначеними цілями та інституціональними механізмами та сприятиме плюралізму глобального порядку, при цьому утворення може залишитися ініціативою, яка лише проводить щорічні зустрічі лідерів. Проте, якщо країни БРІКС будуть поступово розвиватись, то для об'єднання існує можливість досягти рівня Великої сімки, що також починалася як дискусійна платформа, а потім перетворилась на структуру щодо координації спільних дій у сфері міжнародних відносин» [262].

Дослідження міжнародно-економічного впливу країн Великої сімки та БРІКС було здійснено автором за такими світовими рейтингами, як рівень валового внутрішнього продукту та валового національного доходу на душу населення, конкурентоспроможності країн світу, залученості у міжнародну торгівлю, рівень економічної свободи за версією Heritage Foundation, рівень умов ведення бізнесу та прямих іноземних інвестицій.

Зауважимо, що рейтинг країн світу за рівнем валового внутрішнього продукту та валового національного доходу на особу розроблено Світовим банком у рамках міжнародної компаративної програми, яка дозволяє встановити

ступінь розвитку економік країн світу на основі оцінки валового внутрішнього продукту (ВВП) і валового національного доходу (ВНД) (табл. 7; 8). За сукупним рівнем валового внутрішнього продукту впродовж шести років на країни БРІКС припадає 29 % ВВП, а на країни Великої сімки – 71 %, а сумарний рівень ВВП Великої сімки перевищує аналогічний показник країн БРІКС, хоча найбільший рівень ВВП у 2014 р. спостерігався для США та Китаю. Також додамо, що з 2009 р. країни БРІКС нарощують показники ВВП, оскільки за досліджуваний період відбулося подвоєння сумарного показника переважно за рахунок економічного зростання Китаю. У цілому країни Великої сімки та БРІКС, за винятком ПАР, входять до першої десятки і демонструють активний економічний розвиток обох утворень.

Таблиця 7

Рейтинг країн Великої сімки і БРІКС за рівнем валового внутрішнього продукту, млн дол (2009–2014)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Велика сімка						
Велика Британія	2,309	2,407	2,592	2,614	2,678	2,942
Німеччина	3,412	3,412	3,751	3,533	3,730	3,853
Італія	2,186	2,126	2,278	2,075	2,136	2,144
Канада	1,370	1,614	1,788	1,832	1,838	1,786
США	14,418	14,964	15,518	16,163	16,768	17,419
Франція	2,693	2,646	2,862	2,681	2,810	2,829
Японія	5,035	5,492	5,905	5,954	4,919	4,601
Всього за рік	31,423	32,661	34,694	34,852	34,879	35,574
БРІКС						
Бразилія	1, 664	2,209	2,615	2,413	2,392	2,346
Росія	1,222	1,524	1,904	2,016	2,079	1,860
Індія	1,365	1,708	1,835	1,831	1,861	2,067
Китай	5,059	6,039	7,492	8,461	9,490	10,360
ПАР	0,295	0,375	0,416	0,397	0,366	0,349
Всього за рік	7,941	11,855	14,262	15,118	16,188	16,982

Джерело: складено автором за даними World Bank [263].

За сукупним рівнем валового національного доходу на особу (табл. 8), як було встановлено авторським дослідженням, упродовж шести років на країни БРІКС припадає 18 % ВНД, а на країни Великої сімки – 82 %. У цілому ВНД на

особу в країнах Великої сімки приблизно у п'ять разів перевищує аналогічний показник у країнах БРІКС. Експерти відносять індекс ВНД на особу до одного з основних показників, що демонструє приблизний національний рівень життя або добробуту населення. Відповідно до методології Світового банку держави і території класифікуються за такими категоріями, як країни з високим рівнем (від 12,616 дол і вище), країни із середнім рівнем (від 1,036 до 12,615 дол) і країни з низьким рівнем (від 1,035 дол і нижче). Тобто, всі країни Великої сімки за такою класифікацією належать до держав з високим рівнем добробуту населення, тоді як серед країн БРІКС спостерігається певне розшарування, зокрема, Росія, Бразилія, Китай та ПАР, хоча й мають переважно нижню межу ВНД на особу, проте входять до країн з високим рівнем життя населення, а Індія належить до країн з середнім рівнем, відстаючи у чотири рази від інших країн БРІКС.

Таблиця 8

Рейтинг країн Великої сімки і БРІКС за рівнем валового національного доходу на особу, дол (2009–2014)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Велика сімка						
Велика Британія	36,350	36,320	36,970	37,270	37,900	38,370
Німеччина	37,960	40,390	43,160	44,670	45,020	46,840
Італія	34,130	34,630	35,780	35,450	35,000	34,710
Канада	38,030	39,280	40,810	41,540	42,410	43,400
США	47,250	48,880	50,700	52,850	54,360	55,860
Франція	35,430	36,600	38,180	37,910	38,190	39,720
Японія	37,470	41,980	45,190	47,830	46,330	42,000
БРІКС						
Бразилія	12,490	13,880	14,580	15,010	15,490	15,590
Росія	18,750	19,860	21,850	23,240	24,070	24,710
Індія	3,940	4,320	4,650	4,890	5,240	5,640
Китай	8,280	9,200	10,180	11,190	12,140	13,130
ПАР	11,260	11,590	11,980	12,260	12,530	12,700

Джерело: складено автором за даними World Bank [264].

Рейтинг конкурентоспроможності країн світу (World Competitiveness Yearbook), взятий для аналізу, розроблено швейцарським Інститутом розвитку менеджменту, який під конкурентоспроможністю країни розуміє здатність

національної економіки створювати і підтримувати середовище, в якому виникає конкурентоспроможний бізнес. Кожна країна оцінюється на основі аналізу статистичних даних і експертних оцінок за такими показниками, як стан економіки, ефективність уряду, стан ділового середовища та стан інфраструктури (табл. 9).

Таблиця 9

Рейтинг конкурентоспроможності країн Великої сімки і БРІКС (2009–2014)

місце у рейтингу	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Велика сімка							
Велика Британія	21	22	20	18	18	16	19
Німеччина	13	16	10	9	9	6	10
Італія	50	40	42	40	44	46	38
Канада	8	7	7	6	7	7	5
США	1	3	1	2	1	1	1
Франція	28	24	29	29	28	27	32
Японія	17	27	26	27	24	21	27
БРІКС							
Бразилія	40	38	44	46	51	54	56
Росія	49	51	49	48	42	38	45
Індія	30	31	32	35	40	44	44
Китай	20	18	19	23	21	23	22
ПАР	48	44	52	50	53	52	53

Джерело: складено автором за даними Institute of Management Development [265].

Серед 60 країн за рівнем конкурентоспроможності впродовж 2009–2015 рр. країни Великої сімки у два рази випереджали країни БРІКС, зокрема, країни Великої сімки, за винятком Франції (32) та Італії (38), що входять до двадцятки найбільш конкурентоспроможних держав світу. Об'єднання БРІКС навпаки займає переважно найнижчі позиції у рейтингу – найбільш високий показник серед них має Китай, який у 2014 р. зайняв 22 місце за рівнем розвитку економіки, ділового середовища, інфраструктури та ефективності уряду, а найнижчі показники у Бразилії та ПАР, що посіли відповідно 56 та 53 позиції з 60 можливих.

Порівняльний аналіз було застосовано для країн БРІКС та Великої сімки за рейтингом залученості країн світу до участі у міжнародній торгівлі (Global

Enabling Trade Index). Зазначимо, що кожні два роки експерти Всесвітнього економічного форуму проводять аналіз щодо ефективності роботи державних та приватних установ, а також якості державної політики у сфері ведення міжнародної торгівлі та розвитку економічного співробітництва на основі визначення доступності внутрішнього ринку, адміністративного управління на кордонах, ділового клімату, а також транспортної та комунікаційної інфраструктури (табл. 10). Аналіз відкритості національних економік для міжнародної торгівлі проведено на основі 132 країн світу, серед яких група Великої сімки, за винятком Італії, входить до двадцятки країн, тоді як утворення БРІКС знаходиться у середній нижчій частині рейтингу, зокрема, найвище оцінено ефективність державної політики у сфері ведення міжнародної торгівлі та розвитку економічного співробітництва у Китаї та ПАР, відповідно 54 та 59 позиції, а найнижчу позицію займала Росія, яка, навіть поза міжнародними санкціями у 2014 р., перебувала на 114 або 112 позиціях.

Таблиця 10

Індекс залученості країн Великої сімки і БРІКС до участі у міжнародній торгівлі (2009–2014)

місце у рейтингу	2009	2010	2012	2014
Велика сімка				
Велика Британія	20	17	11	6
Німеччина	12	13	13	10
Італія	45	51	50	47
Канада	6	8	9	14
США	16	19	23	15
Франція	17	20	20	21
Японія	23	25	18	13
БРІКС				
Бразилія	87	87	84	86
Росія	109	114	112	105
Індія	76	84	100	96
Китай	49	48	56	54
ПАР	61	72	63	59

Джерело: складено автором за даними World Economic Forum [266–268].

Щодо рейтингу країн світу за рівнем економічної свободи за версією Heritage Foundation (Index of Economic Freedom), який є комбінованим показником оцінки економічної свободи в країнах світу і визначається як відсутність урядового втручання або перешкоджання виробництву, розподілу і споживання товарів і послуг до рівня достатнього для забезпечення захисту громадян, зазначимо, що ступінь свободи економіки розраховується за такими показниками, як свобода бізнесу, торгівлі, фінансового сектора, інвестицій, праці, монетарна та фіскальна свободи, а також гарантія прав власності, розмір бюрократичного апарату і ступінь захисту від корупції (табл. 11).

Таблиця 11

Рейтинг країн Великої сімки і БРІКС за рівнем економічної свободи
(2009–2015)

місце у рейтингу	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Велика сімка							
Велика Британія	10	11	16	14	14	14	13
Німеччина	25	23	23	26	19	18	16
Італія	76	74	87	92	82	86	80
Канада	7	7	6	6	6	6	6
США	6	8	9	10	10	12	12
Франція	64	64	64	67	61	70	73
Японія	19	19	20	22	25	25	20
БРІКС							
Бразилія	105	113	113	99	100	114	118
Росія	146	143	143	144	139	140	143
Індія	123	124	124	123	119	120	128
Китай	132	140	135	138	136	137	139
ПАР	61	72	74	-	74	75	72

Джерело: складено автором за даними Heritage Foundation, Wall Street Journal [269].

За ступенем свободи економіки за досліджуваний період майже всі країни Великої сімки належать до країн з переважно вільною економікою, виняток складають Канада, що класифікується як країна з вільною економікою, Франція та Італія, які віднесено до країн з помірно вільною економікою. Група БРІКС належить до країн з переважно невольною економікою, за винятком ПАР, що має помірно вільну економіку. Таким чином, за даним показником країни Великої

сімки та БРІКС є абсолютно не порівнюваними, оскільки управління економікою здійснюється за різними економіко-правовими стандартами.

Рейтинг країн Великої сімки і БРІКС за рівнем умов ведення бізнесу (Doing Business) було проаналізовано на підставі рейтингу країн, що публікується щороку Світовим банком та демонструє стан існування сприятливих умов для ведення бізнесу. Рейтинг складається на основі індикаторів регулювання підприємницької діяльності, що враховують час і вартість виконання підприємцем вимог держави з реєстрації нового підприємства, діяльності підприємства, ведення торговельних операцій, оподаткування та закриття підприємства. При цьому не враховуються такі змінні, як макроекономічна політика, якість інфраструктури, коливання валютних курсів, думка інвесторів і рівень злочинності (табл. 12).

Таблиця 12

Рейтинг країн Великої сімки і БРІКС за рівнем умов ведення бізнесу
(2010–2016)

місце у рейтингу	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Велика сімка							
Велика Британія	5	4	7	7	10	8	6
Німеччина	25	22	19	20	21	14	15
Італія	78	80	87	73	65	56	45
Канада	8	7	13	17	19	16	14
США	4	5	4	4	4	7	7
Франція	31	26	29	34	38	31	27
Японія	15	18	20	24	27	29	34
БРІКС							
Бразилія	129	127	126	130	116	120	116
Росія	120	123	120	112	92	62	51
Індія	133	134	132	132	134	142	130
Китай	89	79	91	91	96	90	84
ПАР	34	34	35	39	41	43	73

Джерело: складено автором за даними World Bank [270].

Зі 183 досліджуваних країн майже вся група Великої сімки належить до країн зі сприятливими умовами для здійснення підприємницької діяльності, при цьому дещо нижчий рейтинг мають Японія та Італія, відповідно 34 та 45 позиції. Об'єднання БРІКС належить до країн з переважно складними умовами

регулювання підприємницької практики, за винятком Росії, що має середній рівень спрощення умов ведення бізнесу. Тобто встановлено, що за даним показником країни Великої сімки та БРІКС є слабо порівнюваними, оскільки у кожній з груп сформовані окремі економіко-правові умови регулювання підприємницької діяльності.

Рейтинг країн світу за рівнем прямих іноземних інвестицій (Foreign Direct Investment Confidence Index), який було залучено для аналізу, формується американською консалтинговою компанією АТКearney, що визначає щороку 25 країн, в які найкраще вкладати інвестиції з урахуванням макро- та мікроекономічних ризиків (табл. 13).

Таблиця 13

Рейтинг країн Великої сімки і БРІКС за рівнем прямих іноземних інвестицій (2007–2015)

місце у рейтингу	2007	2010	2012	2013	2014	2015
Велика сімка						
Велика Британія	4	10	8	8	4	3
Німеччина	10	5	5	7	6	5
Італія	-	-	-	-	20	12
Канада	14	9	20	4	3	4
США	3	2	4	1	1	1
Франція	13	13	17	12	10	8
Японія	15	-	21	13	19	7
БРІКС						
Бразилія	6	4	3	3	5	6
Росія	9	18	12	11	-	-
Індія	2	3	2	5	7	11
Китай	1	1	1	2	2	2
ПАР	18	-	11	15	13	-

Джерело: складено автором за даними АТКearney [271].

Зауважимо, що за рівнем прямих іноземних інвестицій як група Велика сімка, так і об'єднання БРІКС входять до десяти / дванадцяти держав, які мають найсприятливіші умови для вкладання капіталу, проте внаслідок уведення міжнародних санкцій проти Росії експерти вже два роки не індексують російську економіку як сферу для вкладання інвестицій. Також у 2015 р. до рейтингу не

потрапила ПАР внаслідок погіршення національного економічного розвитку. Таким чином, обидва досліджувані неформальні утворення мають позитивну репутацію серед інвесторів, хоча внаслідок виключення Росії із зони прямих іноземних інвестицій у перспективі можна прогнозувати розбалансування економічного зростання всередині групи БРІКС, що негативно впливатиме на процеси поглиблення політико-економічної інституалізації утворення.

Авторський аналіз показав, що міжнародно-економічний рейтинг країн БРІКС та Великої сімки за досліджуваними критеріями можна вважати середнім, оскільки за показниками рівня валового внутрішнього продукту, валового національного доходу на душу населення та прямих іноземних інвестицій групи розвиваються за наближеними показниками. Проте за рівнем конкурентоспроможності, залученості у міжнародну торгівлю, економічної свободи та умов ведення бізнесу до країн-лідерів належать країни Великої сімки, тоді як країни БРІКС або займають середні позиції або найнижчі позиції серед інших країн світу, зокрема за такими критеріями, як економічна свобода та умови ведення бізнесу. Таким чином встановлено, що у міжнародно-економічній сфері сукупний вплив країн Великої сімки можна вважати відносно вищим, хоча і країни БРІКС володіють достатнім економічним потенціалом для покращення сумарного престижу.

Посилаючись на експертну думку вітчизняних дослідників М. Ожевана та Є. Тихомирової, можна стверджувати, що БРІКС може стати альтернативою західним економічним та політичним інституціям за умови політико-економічного спаду в США та країнах ЄС. Крім того, група БРІКС у перспективі зосередиться на розвитку партнерства між країнами-учасниками, при цьому як М. Ожеван та Є. Тихомирова наголошують, що потужним лідером у процесах двосторонньої взаємодії у рамках БРІКС виявиться Китай, який лише з Індією матиме двосторонні відносини нижчої інтенсивності.

Участь країн Великої сімки та БРІКС у міжнародно-безпекових процесах було оцінено за допомогою рейтингу миролюбності, розвитку тероризму, продовольчої безпеки, розвитку мережі Інтернет, мережевої готовності та

інновацій. Зазначимо, що глобальний індекс миролюбності (Global Peace Index) є комплексним показником, який характеризує миролюбність країн світу шляхом вимірювання рівня насильства всередині держави і рівня агресивності зовнішньої політики. Розробниками рейтингу стали Інститут економіки та миру та аналітичний підрозділ британського журналу Economist (табл. 14).

Таблиця 14

Глобальний індекс миролюбності країн Великої сімки і БРІКС
(2009–2015)

місце у рейтингу	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Велика сімка							
Велика Британія	48	45	47	44	48	47	39
Німеччина	16	17	18	18	16	17	16
Італія	36	39	36	33	34	35	36
Канада	8	16	13	7	5	5	7
США	112	103	104	106	95	96	94
Франція	42	35	41	42	51	43	45
Японія	10	5	7	8	8	8	8
БРІКС							
Бразилія	101	88	83	87	91	90	103
Росія	156	153	154	154	153	152	152
Індія	139	143	145	143	137	140	143
Китай	94	107	106	107	109	111	124
ПАР	105	127	119	120	126	129	136

Джерело: складено автором за даними Institute for Economics and Peace, Economist Intelligence Unit [272].

Аналіз показав, що зі 162 досліджуваних країн Канада, Японія та ФРН з групи Великої сімки належать до країн з «м'якою» міжнародною діяльністю, при цьому США серед держав Великої сімки відзначаються більш агресивною зовнішньою політикою, посідаючи 94 позицію, тоді як країни об'єднання БРІКС належать до країн з достатньо жорсткою зовнішньополітичною практикою. Таким чином, за даним показником країни Великої сімки та БРІКС здійснюють переважно «жорстку» міжнародну діяльність, цілеспрямовано відстоюючи власні національні інтереси.

Рейтинг країн за рівнем тероризму (Global Terrorism Index), який було розроблено Інститутом економіки та миру спільно з Університетом Меріленд,

демонструє рівень терористичної активності всередині країни за такими показниками, як кількість терористичних інцидентів, загиблих, постраждалих і рівень матеріального збитку. Тероризм у рейтингу визначається як загроза або реальне застосування сили незаконними організаціями, що досягають власних політичних, соціальних та релігійних цілей шляхом насильства і залякування влади і суспільства (табл. 15).

Таблиця 15

Рейтинг країн Великої сімки і БРІКС за рівнем тероризму
(2009–2015)

місце у рейтингу	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Велика сімка							
Велика Британія	27	25	23	28	21	28	28
Німеччина	56	68	61	62	77	53	53
Італія	69	45	57	57	57	54	54
Канада	50	54	69	74	74	72	72
США	31	31	37	41	33	35	35
Франція	35	38	44	63	30	36	36
Японія	71	83	91	109	117	124	124
БРІКС							
Бразилія	97	103	122	116	80	74	74
Росія	10	6	8	9	11	23	23
Індія	4	4	4	4	6	6	6
Китай	17	19	25	23	28	22	22
ПАР	93	99	105	110	47	38	38

Джерело: складено автором за даними The Institute for Economics and Peace, University of Maryland [273].

Встановлено, що за рівнем тероризму як країни Великої сімки, так і країни БРІКС знаходяться в схожих умовах, проте зауважимо, що Канада та Японія вважаються найбільш благополучними країнами у порівнянні з іншими державами групи. У рамках БРІКС Індія має найвищий ступінь реального застосування сили терористичними організаціями, а Китай і Росія постійно перебувають у стані прояву терористичної загрози. Найблагополучнішою країною БРІКС у даній сфері вважається Бразилія.

У дисертаційній роботі для порівняльного аналізу було також використано індекс продовольчої безпеки (Global Food Security Index), який з 2012 р. створено за версією аналітичного агентства Economist Intelligence Unia, що розглядає продовольчу безпеку як один з головних показників соціально-економічного розвитку держави. За цим індексом продовольча безпека визначається як стан, при якому всі люди в кожен момент часу мають фізичний, соціальний та економічний доступ до достатньої та поживної їжі, що відповідає їх потребам для ведення активного і здорового життя. Держави оцінюються за такими категоріями, як рівень доступності та споживання продуктів харчування, наявність і достатність продуктів харчування, рівень якості та безпеки продуктів харчування (табл. 16).

Таблиця 16

Індекс продовольчої безпеки країн Великої сімки і БРІКС
(2012–2015)

місце у рейтингу	2012	2013	2014	2015
Велика сімка				
Велика Британія	20	20	16	15
Німеччина	10	11	8	8
Італія	19	22	22	22
Канада	8	8	8	7
США	1	1	1	1
Франція	4	3	10	9
Японія	16	18	21	21
БРІКС				
Бразилія	31	29	33	37
Росія	29	40	40	33
Індія	66	70	69	70
Китай	38	42	42	43
ПАР	40	39	46	42

Джерело: складено автором за даними Economist Intelligence Unia [274–276].

Слід підкреслити, що зі 109 країн, представлених у дослідженні, група Великої сімки у середньому входить до двадцятки держав з найвищим рівнем продовольчої безпеки, тоді як країни БРІКС, за винятком Індії, мають середній безпековий ступінь. Таким чином з'ясовано, що Велика сімка та БРІКС за даним

показником мають протилежні значення, які у перспективі можуть поглибитись внаслідок послаблення їхнього економічного розвитку або проведення активних військових дій.

Оскільки проблеми кібербезпеки та шляхи подолання кіберзагроз активно обговорюються на самітах БРІКС, то вважаємо за потрібне дослідити позицію країн БРІКС та Великої сімки щодо розвитку мережі Інтернет. Зокрема, міжнародна організація World Wide Web Foundation представила у 2012 р. новий рейтинг розвитку інтернету (Web Index), що характеризує рівень впливу мережі на різні сфери життєдіяльності країни та використовується для проведення аналізу проблемних аспектів державної політики і здійснення моніторингу прогресу впровадження інтернет-технологій. Індекс вимірює рівень розвитку та впливу інтернету на суспільство за такими параметрами, як оцінка рівня розвитку і якості комунікаційної інфраструктури в країні, регуляторних аспектів, рівня громадянських свобод, включаючи права на отримання інформації, свободу вираження та свободу слова, безпеку і конфіденційність в інтернеті, виявлення ступеня використання громадянами інтернет-контенту в національному сегменті мережі, оцінка соціальних, економічних і політичних показників розвитку держави у контексті впливу на них мережі Інтернет (табл. 17).

Таблиця 17

Рейтинг розвитку інтернету в країнах Великої сімки і БРІКС
(2012–2014)

місце у рейтингу	2012	2013	2014
Велика сімка			
Велика Британія	3	3	4
Німеччина	16	16	14
Італія	23	22	29
Канада	4	15	16
США	2	4	6
Франція	14	9	11
Японія	20	13	19
БРІКС			
Бразилія	24	33	33
Росія	31	41	35
Індія	33	56	48

місце у рейтингу	2012	2013	2014
Китай	39	57	44
ПАР	36	35	45

Джерело: складено автором за даними World Wide Web Foundation [277].

Визначено, що серед 86 країн світу група Великої сімки належить до двадцяти країн, в яких найбільш активно розвиваються процеси впровадження інтернет-технологій у всі сфери життєдіяльності, дещо нижчий показник має лише Італія (коливання від 23 до 29 позиції). Утворення БРІКС за даним показником займає середні позиції, входячи до п'ятдесяти держав, що сприяють використанню мережевих технологій у суспільстві.

У роботі приділено увагу індексу мережевої готовності (Networked Readiness Index), який був розроблений Всесвітнім економічним форумом і який характеризує рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в світі. Цей індекс вважається одним з головних показників оцінки потенціалу країни та можливостей її інноваційного розвитку. Індекс може використовуватися державами для аналізу проблем національної політики щодо впровадження нових технологій, е-готовності громадян, ділових кіл та державних органів до використання ІКТ, використання ІКТ у громадському, комерційному і державному секторах (табл. 18).

Таблиця 18

Індекс мережевої готовності країн Великої сімки і БРІКС
(2008–2015)

місце у рейтингу	2008–2009	2011–2012	2013	2014	2015
Велика сімка					
Велика Британія	15	10	7	9	8
Німеччина	20	16	13	12	13
Італія	45	48	50	58	55
Канада	10	9	12	17	11
США	3	8	9	7	7
Франція	19	23	26	25	26
Японія	17	18	21	16	10
БРІКС					
Бразилія	59	65	60	69	84
Росія	74	56	54	50	41

місце у рейтингу	2008–2009	2011–2012	2013	2014	2015
Індія	54	69	68	83	89
Китай	46	51	58	62	62
ПАР	52	72	70	70	75

Джерело: складено автором за даними World Economic Forum [278].

Серед 143 країн світу, як показало дослідження, група Великої сімки належить до двадцяти мережево активних держав, дещо нижчий показник має лише Італія (коливання від 45 до 55 позиції). Утворення БРІКС за даним показником займає середні позиції, наближаючись до сотні держав, що сприяють використанню мережевих технологій.

Глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index), розроблений міжнародною бізнес-школою INSEAD і Світовою організацією інтелектуальної власності, за яким також було проведено авторський порівняльний аналіз, характеризує інноваційний розвиток країн світу, що знаходяться на різних рівнях економічного розвитку. Індекс розраховується як зважена сума оцінки розташування ресурсів, умови здійснення інновацій, практичні результати, інтернет-творчість населення та екологічна стійкість (табл. 19).

Таблиця 19

Глобальний індекс інновацій країн Великої сімки і БРІКС (2009–2015)

місце у рейтингу	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Велика сімка							
Велика Британія	4	14	10	5	3	2	2
Німеччина	2	16	12	15	15	13	12
Італія	31	38	35	36	29	31	31
Канада	11	12	8	12	11	12	16
США	1	11	7	10	5	6	5
Франція	19	22	22	24	20	22	21
Японія	9	13	20	25	22	21	19
БРІКС							
Бразилія	50	68	47	58	64	61	71
Росія	68	64	56	51	62	49	48
Індія	41	56	62	64	66	76	81
Китай	37	43	29	34	35	29	29
ПАР	43	51	59	54	58	53	60

Джерело: складено автором за даними INSEAD, World Intellectual Property Organization [279–282].

Зі 141 країни, представленої у дослідженні, Велика сімка у середньому входить до двадцятки держав з найвищим рівнем запровадження інновацій (лише Італія займає 31 місце). Натомість країни БРІКС, за винятком Індії, що має найнижчі позиції, та Китаю, що демонструє активність використання інновацій на різних рівнях власного економічного розвитку, мають середній інноваційний ступінь. Таким чином, група Великої сімки та БРІКС за даним показником мають різні значення, що свідчить про розшарування всередині групи БРІКС щодо можливостей і практики використання інноваційних технологій для підтримки політичного, економічного та безпекового рівня впровадження інновацій.

На авторську думку, за умови стабільного економічного зростання всіх країн БРІКС та зняття санкцій з Росії учасниці об'єднання можуть у перспективі активно впливати на існуючу регіональну фінансову та безпекову структуру, проте не стануть країнами-лідерами, що проводять реструктуризацію існуючої глобальної політико-економічної системи, а тому перспективи посилення участі країн БРІКС у міжнародних політичних, економічних та безпекових процесах можна оцінити як середні. Вітчизняні експерти М. Ожеван та Є. Тихомирова зауважують, що у середині утворення БРІКС існують два потенційні розколи Росія–Китай та Китай–Індія.

Також серед загроз для існування БРІКС в умовах загострення міжнародних політичних, економічних та безпекових процесів науковці виділяють такі, як запровадження санкцій проти Росії, небажання країн БРІКС бути інструментом російського тиску на ЄС та США, зближення Бразилії і США, невирішеність територіальних і релігійних проблем між Китаєм та Індією. Тому задля збереження цілісності БРІКС в умовах міжнародної ізоляції Росії, зазначають експерти, країни-учасниці поглиблюють економічну складову партнерства через створення спільного пулу валютних резервів, становлення нового банку розвитку БРІКС, формування спільної резервної системи та налагодження спільної розрахункової грошової одиниці, альтернативної до долара або юаня, який з листопада 2015 р. увійшов до світового валютного кошика, а також спільної платіжної системи як альтернативи системи SWIFT. Зауважимо, що проведене

дослідження показало посилення сумарного впливу країн БРІКС на регіональні процеси, а також загострення протистояння між західними країнами та країнами БРІКС.

Висновки до Розділу 3

Аналіз тенденцій і практики співробітництва країн БРІКС уможливив виокремлення потенційних напрямів, пов'язаних, по-перше, зі стабілізацією фінансово-економічної взаємодії учасників групи, по-друге, з поступовим уповільненням співпраці і формальною взаємодією на рівні періодичних самітів, по-третє, з перетворенням об'єднання у міжнародну міжурядову організацію на основі засновницького договору. У межах окреслених тенденцій простежуються позитивні та негативні сценарії розвитку об'єднання БРІКС, які залежать від таких чинників, як ефективність включення групи у міжнародну співпрацю, реалізація стратегічних і поточних програм щодо подальшого партнерства та ресурсний потенціал кожної з країн і об'єднання загалом.

З огляду на виявлені тенденції можна вважати більш перспективними для практичної реалізації у форматі БРІКС такі, як інструментарій дискусійної платформи, поглиблення економічного співробітництва, потенційну політичну інституалізацію БРІКС або розпад ініціативи. Практика взаємодії країн групи БРІКС також здійснюється у паралельних форматах РІК (Росія, Індія, Китай), ІБСА (Індія, Бразилія, ПАР) та BASIC (Бразилія, ПАР, Індія, Китай), які були використані для формування БРІКС, що сприяло структуризації об'єднання. Можна вважати, що об'єднання БРІКС складається з декількох міжнародних коаліцій, які були сформовані попередньо для вирішення політичних, безпекових, економічних та екологічних проблем і які продовжують функціонувати, оскільки забезпечення передусім національних інтересів у форматі БРІКС впливає на процеси його формалізації.

Крім того стратегією розвитку групи БРІКС передбачається перспективна взаємодія за осями БРІКС–Азія, БРІКС–Південна Америка та БРІКС–Африка насамперед на експертно-аналітичному, а згодом і на політико-економічному рівні з метою вирішення регіональних проблем, диверсифікації відносин і модифікації партнерства, підвищення рівня інвестування та спільного товарообігу між країнами об'єднання, зміцнення фінансового становища банку розвитку БРІКС і нарешті ініціювання діалогу з трансконтинентальної інтеграції. Експертні кола країн БРІКС розглядають співпрацю у рамках формату як можливість закріплення власного регіонального або світового лідерства на противагу США–ЄС, так і вирішення проблем захисту і підтримки національних інтересів, тому поступово здійснюють реорганізацію БРІКС та створюють інституції, переважно, в економічній сфері. Практика двосторонніх відносин у форматі БРІКС уможливує визначення спільних і відмінних позицій сторін щодо перспектив співробітництва. Оскільки взаємодія країн на двосторонньому рівні передбачає співпрацю кожної країни БРІКС з чотирма партнерами (Бразилія–РФ, Бразилія–Індія, Бразилія–Китай, Бразилія–ПАР, РФ–Індія, РФ–Китай, РФ–ПАР, Індія–Китай, Індія–ПАР, Китай–ПАР), більшість проектів реалізується саме на рівні двосторонніх відносин, хоча відзначається взаємозалежність і взаємний вплив між багатостороннім форматом і двосторонньою платформою взаємодії.

Проблеми інституціалізації країн БРІКС можуть бути подолані за допомогою ініціювання однією з країн-учасниць процесів розширення формату політико-економічної діяльності або через загостренням відносин з країнами Європи та США, коли співпраця у рамках об'єднання стане єдиною політичною, фінансовою або торговельною альтернативою зовнішньополітичної діяльності. У перспективі можна спрогнозувати такі сценарії розвитку геополітичних прагнень країн-учасниць, як поглиблення інтеграційної взаємодії у рамках БРІКС, ініційованих російською стороною; неможливість здійснення економічної інтеграції країн БРІКС внаслідок загострення внутрішнього політико-економічного становища у РФ; часткове самовідсторонення Китаю від глибоких перетворень у рамках БРІКС задля збереження балансу сил на рівні США–ЄС–

Китай та недопущення одноосібного лідерства РФ; зовнішнього ініціювання загострення економічних або територіальних відносин між країнами утворення БРІКС задля недопущення консенсусу в рамках формату.

Компаративний аналіз перспектив впливу неформальних об'єднань на світову політику, на прикладі країн БРІКС та країн Великої сімки, засвідчив, що за індексом політичної глобалізації серед країн Великої сімки найбільш політично глобалізованими виявилися Франція та Італія, які відповідно посідали 1 та 2 місце в світі упродовж 2009–2015 рр., а найменш залученими до участі у світових політичних взаємозв'язках до 2012 р. залишалась Велика Британія, що мала рейтингові позиції від 77 до 90 місця, проте з 2013 р. найнижчі позиції займає Японія (відповідно від 28 до 34 місця) серед 208 країн світу. Серед країн БРІКС, найбільш включених у процеси політичної глобалізації, були Бразилія та Індія, які стабільно упродовж зазначеного періоду спочатку входили до двадцятки країн світу, тоді як з 2013 р. Бразилія входить до десятки глобалізованих країн, займаючи 8 позицію. Відповідно ПАР, Китай та Росія знаходяться на середньовисокому рівні політичної глобалізації серед 208 країн, займаючи від 34 до 48 позиції у рейтингу, при цьому найменш включеною до міжнародно-політичної взаємодії серед країн БРІКС була і залишається Росія, яка протягом семи років займала від 42 (2009) до 48 (2015) місця серед усіх країн світу. Таким чином, за проаналізованими рейтингами країни Великої сімки значно переважають рейтинги країн БРІКС, що свідчить про більший вплив «сімки» на світову політику.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження взаємодії країн БРІКС у постбіполярному світі та з'ясування структури, тенденцій та перспектив об'єднання у сучасній системі міжнародних відносин зроблено такі висновки:

1. На початку XXI століття трансформація міжнародної системи, зумовлена впливом процесів глобалізації на формування постбіполярного світу, призвела до переосмислення концептуальних і методологічних засад міжнародної взаємодії у політичній, економічній та безпековій сферах, до з'ясування чинників взаємовпливу глобального розвитку на формування неформальних структур глобального управління, диференціації пріоритетів світової, регіональної і національної політики для ключових акторів у глобальному середовищі. Сучасні дослідження новітніх механізмів міжнародного співробітництва ґрунтуються на осмисленні об'єктивних і суб'єктивних чинників, що зумовлюють врахування наслідків глобалізації у взаємодії державних і недержавних акторів міжнародних відносин і формують концептуальні підходи до модифікації міжнародної взаємодії, серед яких виокремлюють – біфуркаційний, еволюційний і критичний. За біфуркаційним підходом зміна принципів міжнародної взаємодії відбувається завдяки глобалізації, оскільки саме глобалізація сприяє реструктуризації міжнародних відносин, і як наслідок виникає взаємозалежність політичних та економічних інтересів, яка може призвести до якісного структурування глобального середовища залежно від зміни параметральних характеристик міжнародного співробітництва. За еволюційним підходом модифікація міжнародної взаємодії розглядається як процес еволюції світового порядку, суспільства та світової економіки, що потребує від міжнародної спільноти поступової адаптації до більш взаємозалежного і нестабільного світу. За критичним підходом інтегрований світ узалежнюється від політичних авторитарних режимів та від злочинних і терористичних угруповань, що

призводить до їх втручання у критичні системи життєдіяльності держав, впливаючи на їх функціонування.

Авторський концептуальний підхід полягає у розгляді модифікації міжнародної взаємодії з погляду впливу глобалізації на формування сучасної системи міжнародних відносин та участі в глобальному управлінні неформальних міжнародних акторів. Водночас появу неформальних об'єднань серед сукупності міжнародних акторів можна кваліфікувати як прояв модифікації міжнародної взаємодії, як формування альтернативної форми глобального управління, як ускладнення ієрархії суб'єктів міжнародних відносин. Зокрема неформальне об'єднання БРІКС характеризується проявом глобальної взаємодії країн, які розташовані на різних континентах, мають різну культурну спадщину, але прагнуть до посилення лідерських позицій в світі. У форматі БРІКС (Бразилія, Росія, Індія, Китай та ПАР) передусім досягаються взаємні економічні інтереси і стратегії конкуренції з провідними міжнародними акторами США та ЄС, здійснюються спроби впливати на міжнародну політику та безпеку.

2. Аналіз сутності та ролі неформальних об'єднань уможливив виокремлення концепцій глобального управління, за якими передбачається створення інституцій, покликаних найбільш адекватно відповідати новим викликам світового прогресу, або модифікація діяльності існуючих міжнародних організацій. Зокрема, виділяються такі концепції, як світовий уряд, трансформація системи ООН, політичне глобальне управління, корпоративне глобальне управління та конструктивна глобальна взаємодія, які стосуються формування єдиної глобальної політичної влади, трансформації міжнародних інститутів ООН, зростання впливу провідних міжнародних акторів у глобальному управлінні, залучення транснаціональних корпорацій або міжнародних неурядових організацій до реалізації стратегії глобального розвитку, багатостороннього діалогу зацікавлених акторів.

За існуючою класифікацією неформальних об'єднань, які розглядаються за такими критеріями, як критерій ролі у глобальному управлінні, критерій формування нового міжнародного механізму та критерій диференційованої

взаємодії, виділяють міждержавні параорганізації (Велика сімка, Велика двадцяти, БРІКС, ІБСА, Паризький клуб країн-кредиторів), міжнародні неурядові регулярні форуми в сфері економіки (Всесвітній економічний форум, Всесвітній соціальний форум антиглобалістів, платформа G-Global) і товариства провідних політиків, державних діячів, бізнесменів та експертів (Римський клуб, Лондонський клуб, Більдербергський клуб, Трестороння комісія). До параорганізацій відносять і неформальне об'єднання БРІКС, яке визначається як модель майбутнього світоустрою на основі спорідненого бачення перспектив глобального розвитку, тобто як формат партнерства держав з економіками, що найбільш динамічно розвиваються на даний час. Враховуючи, що країни БРІКС володіють достатнім політико-економічним потенціалом, який може сприяти взаємному економічному зростанню, поглибленню взаємовигідної взаємодії у межах двостороннього співробітництва між Росією, Китаєм, Бразилією, ПАР та Індією, потенційна інституціоналізація БРІКС може вплинути не лише на відносини між країнами «п'ятірки», але й на трансформацію глобального управління.

3. Політологічний дискурс з проблеми впливу неформальних об'єднань на міжнародні відносини уможливив теоретичні узагальнення, які стосуються визначення пріоритетів їх діяльності з огляду на спільні і відмінні особливості, що зумовлюється відповідними політичними позиціями міжнародних акторів, які формують такі об'єднання, різними пріоритетами забезпечення національних інтересів та різним рівнем економічного розвитку. Вплив неформальних об'єднань на міжнародні відносини зумовлює визначення стратегій їх співпраці щодо формування альтернативного центру глобального управління як відображення закономірностей зростання країн з динамічною економікою і прагнення до лідерства як на регіональному, так і в перспективі на глобальному рівні.

Функціонування групи БРІКС відображає об'єктивну тенденцію до формування багатопольярної системи міжнародних відносин і посилення економічної взаємозалежності міжнародних акторів, оскільки внаслідок

розбалансованості світової економіки та політики в умовах асиметричної глобалізації у сучасній міжнародній системі динамічно з'являються неформальні об'єднання типу БРІКС, які надають потенційні можливості для взаємовигідної взаємодії в політичній, економічній та фінансовій сфері, впливають на реформування системи міжнародної безпеки, а також прагнуть до лідерства як на регіональному, так і глобальному рівні.

Останнім часом простежується тенденція зміни дискурсу щодо позитивних перспектив розвитку БРІКС, зумовлена причетністю Росії до української кризи та введенням економічних санкцій і фінансових обмежень проти країни з боку провідних міжнародних акторів. Крім того, вказується на низький потенціал перетворення БРІКС у повноцінну структуру глобального управління через проблеми політичної інституціоналізації, зростаючої економічної конкуренції та розбіжностей у підходах до координації ініціатив у сфері зовнішньої політики та безпеки. На авторський погляд, сучасний стан розвитку групи БРІКС можна оцінити передусім як політику співпраці на двосторонньому рівні, враховуючи, що подальше підвищення ролі і впливу БРІКС на міжнародній арені залежить саме від взаємовідносин між учасниками групи і від економічного та політико-дипломатичного наповнення взаємодії між ними.

4. Дослідження процесів структуризації БРІКС як неформального міжнародного актора зумовило висновки про подальше поглиблення взаємодії Бразилії, Росії, Індії, Китаю та ПАР, що може розглядатися як нагальна потреба учасників групи у підтримці національних інтересів і як необхідність інтенсифікації співробітництва у форматі об'єднання. При цьому встановлено, що політичний чинник стосується поглиблення взаємодії з державами, що не входять до БРІКС, а також з міжнародними організаціями та форумами за перспективними напрямками діяльності; економічний чинник свідчить про стратегію БРІКС щодо формування світового альтернативного економічного центру, координації макроекономічної політики та підвищення стійкості до зовнішніх економічних трансформацій, вирішення проблеми бідності, безробіття та соціальної залученості, прискорення інноваційного економічного розвитку на основі новітніх

технологій; за безпековим чинником спостерігається тенденція до переваг національних стратегій країн БРІКС перед спільними ініціативами підтримки міжнародного миру і стабільності.

Результати зустрічей на високому рівні, які зумовлюють розробку концепцій сталого та інклюзивного розвитку, нових моделей і підходів до використання потужностей економік країн групи, посилення практики трансконтинентальної та регіональної діяльності, формування окремих механізмів взаємодії, зокрема ради експертних центрів БРІКС, ділової ради, експертних груп з питань торгівлі та економіки, міжнародної інформаційної безпеки, науки і техніки, банку БРІКС, громадянського форуму тощо, свідчать про розвиток БРІКС і його можливу трансформацію у повноформатний механізм поточної та довгострокової координації з широкого кола проблем світової економіки та політики.

5. Прикладні аспекти взаємодії країн БРІКС розглядаються крізь призму альтернативних позицій щодо подальших перспектив групи – від поступового перетворення БРІКС у новий тип міжнародного об'єднання, характерного для інтеграційних регіональних угруповань, до припинення функціонування БРІКС через невідповідність реалій головному критерію (країни з високими темпами економічного зростання), за якими було виокремлено утворення. Водночас проведений аналіз уможливив висновок щодо зовнішньої та внутрішньої групи інтересів країн БРІКС, які реалізуються на практиці. До спільних зовнішніх інтересів відносять проблеми реформування сучасної системи міжнародних відносин, формування поліцентричного світопорядку, зміцнення ролі ООН як основної міжнародної інституції з підтримки глобальної безпеки в усіх її проявах, посилення ролі країн, що розвиваються, у впливових міжнародних організаціях, поглиблення міжцивілізаційного діалогу для зростання геополітичної ідентичності БРІКС, розвитку публічної дипломатії з метою позиціонування країн БРІКС у міжнародному інформаційному просторі та подолання сформованих на Заході негативних стереотипів щодо політики країн групи. Спостерігаються спільні позиції країн БРІКС щодо переформатування міжнародної фінансово-

економічної системи, оскільки вони стосуються економічного впливу країн, що розвиваються, на прийняття рішень базових міжнародних фінансових організацій. До розбіжностей зовнішньополітичних інтересів країн БРІКС відносять позицію Китаю щодо групи країн, які не мають статусу постійних членів Ради Безпеки (Бразилія, Індія, ПАР), зокрема найбільш опозиційну до Індії, для якої постійне членство сприймається як важливий зовнішньополітичний імператив. Відсутній консенсус щодо проблеми кліматичних змін, оскільки позиція Росії збігається з підходами розвинених країн і полягає у визнанні обмеженого впливу розвинених економік на зміни клімату, а інші країни БРІКС виступають за рівну відповідальність усіх груп країн щодо проблеми глобального потепління. Суперечності спостерігаються і у сфері використання енергетичних ресурсів, оскільки Росія, Бразилія і ПАР зацікавлені у підтримці високих цін на енергоносії, а Китай та Індія з позиції забезпечення своїх економічних інтересів працюють на зниження цін на енергетичні ресурси.

Що стосується єдності інтересів щодо внутрішнього розвитку групи БРІКС, то можна виокремити таку практику партнерства, як галузеве співробітництво, участь як у форматі БРІКС, так і у паралельних форматах РІК, ІБСА та BASIC для використання потенціалу багатосторонньої взаємодії. Натомість до проблем з внутрішнього розвитку групи БРІКС відносять різні позиції країн щодо створення повноформатного секретаріату об'єднання, особливі підходи до процесу інституціоналізації групи і прийняття статуту як основоположного документу формалізації БРІКС.

6. Компаративний аналіз перспектив впливу неформальних об'єднань Великої сімки та БРІКС на світову політику здійснювався за такими міжнародними рейтингами як рівень глобалізації країн, верховенство права, сприйняття корупції, свобода преси та розвиток електронного урядування, рівень валового внутрішнього продукту та валового національного доходу на душу населення, конкурентоспроможність країн світу, рівень економічної свободи, рівень умов ведення бізнесу та залучення прямих іноземних інвестицій, індекс миролюбності, продовольчої безпеки, розвитку мережі Інтернет та інновацій.

Авторське дослідження показало, що рейтинги країн БРІКС та Великої сімки за досліджуваними критеріями є нерівноцінними: зокрема, за показниками рівня політичної, економічної та соціальної глобалізації, верховенства права, поширення корупції, свободи преси та розвитку електронного урядування до країн-лідерів належать країни Великої сімки, тоді як об'єднання БРІКС або займає середні позиції або за такими критеріями, як верховенство права, поширення корупції та свобода преси, займає майже найнижчі позиції серед країн світу. Таким чином, у міжнародній взаємодії сукупний вплив країн Великої сімки є значно вищим, ніж вплив БРІКС. Водночас проведене дослідження показало посилення сумарного впливу країн БРІКС на регіональні процеси, а також на загострення протистояння між західними країнами та країнами БРІКС.

Перспективи формалізації БРІКС як глобального актора оцінюються посередньо, оскільки для зміни існуючої мережі глобальних політичних, безпекових та економічних інститутів країнам об'єднання доведеться стати центром коаліції країн, що розвиваються, які дотримуються позицій нейтралітету і надають перевагу розвитку двостороннього співробітництва. Відсутність ідеологічної та політичної основи БРІКС уможливорює його представлення як дискусійного форуму, а в економічній сфері як можливого центру з регіональними векторами впливу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Войтович Р. В. Вплив глобалізації на систему державного управління (теоретико-методологічний аналіз) : Монографія / За заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В. М. Князева. – К. : Вид-во НАДУ, 2007. – 680 с.
2. Коппель О. А. Глобалізація // Українська дипломатична енциклопедія у 2-х т./ Редкол. : Л. В. Губерський (голова) та ін. – К. : Знання України, 2004. – Т. 1 – с. 286–287
3. Міжнародні системи і глобальний розвиток : Підручник. / Кер. авт. колективу О. А. Коппель; за ред. Л. В. Губерського, В. А. Манжоли. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 606 с.
4. Теорія міжнародних відносин / М. З. Мальський, М. М. Мацяк – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2007. – 461 с.
5. Глобалістика : Енциклопедія [Електронний ресурс] / Гл. ред. И. И. Мазур, А. Н. Чумаков. – М. : Радуга, 2003 – Режим доступу : <http://www.dialog21.ru/Globalistika/statja1.htm>
6. Миронов А. В. Технократизм – вектор развития глобализации. / А. В. Миронов – М. : МАКС Пресс, 2009. – 132 с.
7. Кальченко Т. В. Імперативи системної взаємодії у формуванні глобальної економіки [Текст] : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.02 / Т. В. Кальченко ; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. - К. : 2007. – 30 с.
8. Муза Д. Е. Введение в глобалистику / Д. Е. Муза [текст]. – Донецк : ДонНТУ, 2010. – 240 с.
9. Глобализация и идентичность : хрестоматия / Сост., авт. предисл. Т. С. Воропай ; Отв. за вып. В. Михайлов . – Харків : Ексклюзив, 2007 . – 459 с.
10. Выходец Р. С. Социально-философский анализ процесса формирования гецивилизационной структуры мира в условиях глобализации : автореф. дис.... канд. филос. н. : 09.00.11 / Р. С. Выходец ; Балт. гос. техн. ун-т им. Ф. Д. Устинова, 2007 – 21 с.

11. Декларация тысячелетия ООН [Электронный ресурс] // ООН. Резолюция 55/2 Генеральной Ассамблеи – 8 сентября 2000 – Режим доступа : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml

12. Global Trends 2015: A Dialogue About the Future With Nongovernment Experts [Электронный ресурс] // The National Intelligence Council – December 2000. – 88 p. – Режим доступа : http://www.dni.gov/files/documents/Global%20Trends_2015%20Report.pdf

13. Mapping the Global Future: 2020 [Электронный ресурс] // The National Intelligence Council – December 2004. – 120 p. – Режим доступа : www.dni.gov/files/documents/Global%20Trends_Mapping%20the%20Global%20Future%202020%20Project.pdf

14. Global Trends 2030 : Alternative Worlds [Электронный ресурс] // The National Intelligence Council – December 2012. – 140 p. – Режим доступа : www.dni.gov/files/documents/GlobalTrends_2030.pdf

15. Global Trends 2025 : A Transformed World [Электронный ресурс] // The National Intelligence Council – November 2008. – 99 p. – Режим доступа : http://www.dni.gov/files/documents/Newsroom/Reports%20and%20Pubs/2025_Global_Trends_Final_Report.pdf

16. Иноземцев В. Л. Современная глобализация и ее восприятие в мире. [Электронный ресурс] / В. Л. Иноземцев // Век глобализации. – Вып. 1, 2008 – с. 31–44 – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/sovremennaya-globalizatsiya-i-ee-vospriyatie-v-mire#ixzz3SUIrsTB4>

17. Хоффман С. Столкновение глобализаций. [Электронный ресурс] / С. Хоффман // Россия в глобальной политике. – № 1. – январь/март 2003. – Режим доступа : http://www.globalaffairs.ru/number/n_489

18. Бек У. Власть и её оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия / У. Бек / Пер. с нем. А. Григорьева и В. Седелника – М. : Прогресс-Традиция, Территория будущего, 2007. – 464 с.

19. Шляпников В. В. Глобализация как вектор развития политической сферы общественной жизни. [Электронный ресурс] / В. В. Шляпников // Известия

Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – Вып. 36. – Т. 13 – 2007 – с. 155-160 – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/globalizatsiya-kak-vektor-razvitiya-politicheskoy-sfery-obschestvennoy-zhizni#ixzz3SUCK8vNH>

20. Фридмен Т. Lexus и олива. Понимая глобализацию / Т. Фридмен ; Пер. с англ. – СПб. : ИД Весь, 2003. – 448 с.

21. Бхагвати Дж. В защиту глобализации / Дж. Бхагвати ; Пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева; Центр исслед. постиндустр. об-ва, журнал «Свободная мысль-XXI». – М. : Ладомир, 2005. – 406 с.

22. Kenichi Ohmae The Next Global Stage: Challenges and Opportunities in our Borderless World / Ohmae Kenichi – Wharton School Publishing, 2015 – 312 p.

23. Розенау Дж. Мировая политика в движении. Теория изменений и преемственности / Дж. Розенау. – М. : ИНИОН РАН, 1992. – 24 с.

24. Гидденс Э. Ускользящий мир: как глобализация меняет нашу жизнь / Э. Гидденс ; Пер. с англ. – М. : Весь Мир. – 120 с.

25. Бьюкенен П. Дж. Смерть Запада / П. Дж. Бьюкенен ; Пер. с англ. А. Башкирова. – М. : ООО «Издательство АСТ» ; СПб. : Terra Fantastica, 2003. – 444 с.

26. Мартин Г.-П., Шуманн Х. Западная глобализации : атака на процветание и демократию / Г.-П. Мартин, Х. Шуманн – М. : Альпина, 2001. – 335 с.

27. Юськів Б. Концепція і парадигми глобального управління / Б. Юськів // Політичний менеджмент. – 2009. – № 1. – с. 119-130

28. Гай П. Глобализация, управление и его институты. [Электронный ресурс] / П. Гай // Отечественные записки. – 2004.– № 2 (17). – Режим доступа : <http://www.strana-oz.ru/?numid=17&article=808>

29. Rosenau J. Along the Domestic-Foreign Frontier. / J. Rosenau – Cambridge : Cambridge University Press, 1997.– 488 p.

30. Федорченко В. Международные структуры как инструменты ограничения государственного суверенитета [Электронный ресурс] / В. Федорченко // Власть. – Вып. 7, 2013 – с. 94–98 – Режим доступа :

<http://cyberleninka.ru/article/n/mezhdunarodnye-struktury-kak-instrumenty-ogranicheniya-gosudarstvennogo-suvereniteta>

31. Громыко А. А. Международные отношения глобализация и глобальное управление [Электронный ресурс] / А. А. Громыко // Вестник МГИМО-Университета. – Вып. 5 (32), 2013 – с. 16–23 – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/globalizatsiya-i-globalnoe-upravlenie#ixzz3SUNkG73Y>

32. Чешков М. А. Глобалистика как научное знание. Очерки теории и категориального аппарата. / М. А. Чешков – М. : Научно-образовательный форум по международным отношениям, 2005. – 224 с.

33. Мегатренды мирового развития / Под ред. М. В. Ильина, В. Л. Иноземцева. – Сборник научных статей. – М. : Экономика, 2001. – 296 с.

34. Василенко И. А. Политическая глобалистика / И. А. Василенко. – М. : Логос, 2000. – 360 с.

35. Глобальні трансформації і стратегія розвитку : [моногр.] / Білорус О. Г., Лук'яненко Д. Г. [та ін]. – К. : ІСЕМВ, 1998. – 416 с.

36. Білорус О. Г. Глобалізація і національна стратегія України / О. Г. Білорус – К. : Батьківщина, 2001. – 300 с.

37. Власов В. І. Академік НАН України О.Г. Білорус – засновник української наукової школи глобалістики [Електронний ресурс] / В. І. Власов // Історія науки і біографістика. – 2013. – № 4. – Режим доступа : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/INB_Title_2013_4_4.pdf

38. Білорус О. Г. Глобальна інтеграція і тенденції кризової еволюції світу [Електронний ресурс] / О. Г. Білорус // Економічний часопис-XXI – №7-8 – 2010 – Режим доступа : <http://soskin.info/ea/2010/7-8/201047zmist.html>

39. Шергін С. Політологічні аспекти глобалізації [Електронний ресурс] / С. Шергін // Освіта регіону – №1. – 2013 – Режим доступа : <http://social-science.com.ua/article/998>

40. Погорська І. Просторово-часові виміри сучасних міжнародно-політичних взаємодій / І. Погорська // Америка і Європа у сучасних міжнародних трансформаціях. Колективна монографія. – К. : Центр вільної преси, 2014. – с. 24-35

41. Фесенко М. Консолідація акторів міжнародної системи: концептуальні підходи / М. Фесенко // Америка і Європа у сучасних міжнародних трансформаціях. Колективна монографія . – К. : Центр вільної преси, 2014. – с. 36-47
42. Пасхавер Б. Історичний і теоретичний аспекти глобалістики та її еволюція в Україні і Росії / Б. Пасхавер // Економіка України. – 2013. – 4 (617) – с. 95–96
43. Єременко В. Дослідження глобально корпоративної системи / В. Єременко // Економічний часопис-XXI – №1-2 (1)'2014 – с. 114-115
44. Глобальна корпоративна система ; наук. ред. акад. НАН України О. Г. Білорус. – К. : КНЕУ, 2011. – 410 с.
45. Скаленко О. Глобально-системна концепція набуття конкурентоспроможного соціально-економічного потенціалу [Електронний ресурс] / О. Скаленко // Дослідження міжнародної економіки: Збірник наукових праць – Випуск 2 (67), 2011 – с. 46-54 – Режим доступу : <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/25208/04-Skalenko.pdf?sequence=1>
46. Зернецька О. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини : Монографія. / Зернецька О. – К. : Освіта, 1999. – 352 с.
47. Маруняк Є. Глобалізація та її вплив на розвиток регіонів України / Є. Маруняк ; Наук. ред. Руденко Л. Г. – К. : Реферат, 2007. – 224 с.
48. Глобальное конкурентное пространство: монография / Белорус О. Г. и др. : [рук. авт. кол. и науч. ред. О. Г. Белорус]. – К. : КНЭУ, 2008. – 720 с.
49. Зайцева М. В. Концепції впливу глобалізації на міжнародні відносини [Електронний ресурс] / М. В. Зайцева // Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки». – 2015. – № 9. – Режим доступу : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/issue/current
50. Соколова, А. А. Политическая трансформация государства в условиях глобализации : автореф. дис ... канд. полит. наук : 23.00.04 – политические проблемы международных отношений, глобального и регионального развития / Соколова А. А. ; [Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова]. – Москва, 2010. – 25 с.

51. Patrick S. The Unruled World. The Case for Good Enough Global Governance [Електронний ресурс]. / S. Patrick // Foreign Affairs. – № 1, 2014. – Режим доступу : <http://www.foreignaffairs.com/articles/140343/stewart-patrick/the-unruled-world>

52. Лисицкая М. В. Параорганизации в современных международных отношениях [Електронний ресурс]. / М. В. Лисицкая // VI Международная студенческая электронная научная конференция «Студенческий научный форум». 2014. – Режим доступу : <http://www.scienceforum.ru/2014/575/3874>

53. Романова В. О. Інститути глобального управління як механізм регулювання постбіполярної системи міжнародних відносин : автореф. дис ... канд. політ. наук : 23.00.04 / В. О. Романова ; МОН Укр. Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка – Київ, 2013. – 21 с.

54. Чечурина, М. Н. Международная интеграция и международные организации / М. Н. Чечурина. – Мурманск: изд-во : МГТУ, 2012. – 269 с.

55. Евстигнеева А. Новая Турция: МИСТ грядет на смену БРИКС [Електронний ресурс] / А. Евстигнеева // РБК – 2012 – Режим доступу: <http://top.rbc.ru/economics/18/09/2012/670038.shtml>

56. Воронин Е. Р. Трансатлантизм и БРИКС : перспективы стратегического сосуществования / Е. Р. Воронин // Вестник МГИМО-Университета. – 2013 – № 2. – С. 33-37.

57. Орлов А. А. БРИКС: новая реальность XXI века / А. А. Орлов // Восходящие государства-гиганты БРИКС : роль в мировой политике, стратегии модернизации: сборник научных трудов / отв. ред. Л. С. Окунева, А. А. Орлов. – М. : МГИМО-Университет, 2012. – С. 41-47.

58. G-Global Mission. Discussion Platforms [Електронний ресурс] // Eurasian Economic Club of Scientists Association – 2015 – Режим доступу : <http://group-global.org/en/node/18>

59. Шаров О. М. Щодо ініціативи створення всесвітнього форуму G-global. Аналітична записка [Електронний ресурс]. / О. М. Шаров // Національний інститут стратегічних досліджень – 2012 – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/884/>

60. Beyond the BRICs: the guide to every emerging market acronym [Электронный ресурс]. / Peter Spence, Dan Palmer, Mark Oliver // Telegraph – 13 Oct 2014 – Режим доступа : <http://www.telegraph.co.uk/finance/economics/11158386/Beyond-the-BRICs-the-guide-to-every-emerging-market-acronym.html>

61. Ларионова М. В. Глобальные вызовы и управление ими / М. В. Ларионова, Д. Д. Киртон // Вестник международных организаций. – Т. 9. – № 4 (2014) – с. 7-10

62. Глобальное управление : возможности и риски / Отв. ред. В. Г. Барановский, Н. И. Иванова. – М. : ИМЭМО РАН, 2015. – 315 с.

63. Савин Л. В. БРИКС : от многосторонности к многополярности [Электронный ресурс] / Л. В. Савин // Информационно-аналитический портал «Геополитика». – 2013. – Режим доступа : <http://www.geopolitica.ru/article/briks-ot-mnogostoronnosti-k-mnogopolyarnosti#.Vhpq6Gbu7IU>

64. Полторецкий С. В. Институционализация неформальной переговорной структуры БРИКС : проблемы и перспективы / С. В. Полторецкий // БРИКС в системе международных отношений: новый этап глобального партнерства : Сборник научных трудов / Отв. редактор К. А. Лихачев. СПб. : Издат. центр эконом. ф-та СПбГУ, 2014. – 165–170 с.

65. Лихачев К. А. БРИКС: политические аспекты и фактор индийско-китайских отношений / К. А. Лихачев // БРИКС в системе международных отношений: новый этап глобального партнерства : Сборник научных трудов / Отв. редактор К. А. Лихачев. СПб.: Издат. центр эконом. ф-та СПбГУ, 2014. – 85-96 с.

66. Ткаченко С. Л. БРИКС и внешняя политика Российской Федерации / С. Л. Ткаченко // БРИКС в системе международных отношений: новый этап глобального партнерства : Сборник научных трудов / Отв. редактор К.А. Лихачев. СПб.: Издат. центр эконом. ф-та СПбГУ, 2014. – 23-35 с.

67. Волчкова Н. Россия-ЮАР: особенности сотрудничества в рамках БРИКС и «Большой двадцатки» [Электронный ресурс] / Н. Волчкова, М. Рябцева // International Centre for Trade and Sustainable Development – Вып. 5, 2013. – Режим

доступу : <http://www.ictsd.org/bridges-news/мосты/news/россия-юар-особенности-сотрудничества-в-рамках-брикс-и-»большой-двадцатки»>

68. Илышев О. П. БРИКС в информационном пространстве Запада / О. П. Илышев // БРИКС в системе международных отношений: новый этап глобального партнерства : Сборник научных трудов / Отв. редактор К. А. Лихачев. СПб.: Издат. центр эконом. ф-та СПбГУ, 2014. – 152-158 с.

69. Жданов П. А. «Группа двадцати» в формировании современной мировой и европейской политики [Электронный ресурс] : автореф. дис. канд. полит. наук : 23.00.04 / П. А. Жданов. – М., 2013. – Режим доступа : http://www.mgimo.ru/files2/y11_2013/243484/autoref_zhdanov.pdf

70. Коршунов С. А. Объединение БРИКС и российско-китайские отношения : автореф. дис. канд. полит. наук : 23.00.04 / С. А. Коршунов. – М., 2013. – 21 с.

71. Пелевина, Ксения Александровна. Тенденции развития торгово-экономического сотрудничества стран БРИКС (Бразилия, Россия, Индия, Китай, ЮАР) : автореф. дис. канд. экон. наук : 08.00.14 – мировая экономика / Ксения Александровна Пелевина – М., 2013 – 24 с.

72. Самойлова, Л. БРИКС: можливості й перспективи / Л. Самойлова, Т. Кузьмич // Зовнішні справи. – Київ, 2013. – № 9. – С. 26-31.

73. Public seminar addressed by Mr. Moeletsi Mbeki on «South Africa – The way forward» [Электронный ресурс] // SA Institute of International Affairs East London Branch. – 6th March 2013. – Режим доступа : www.saiia.org.za/images/stories/saiia/events/Moeletsi_Mbeki_Presentation_SAIIA_EastLondonBranch_March_2013.pdf

74. Мпахлуа Мандісі Вплив БРІКС на світову економіку надалі зростатиме. [Электронный ресурс] / Мандісі Мпахлуа // Голос столиці. – 25 березня 2013 – Режим доступа : http://newsradio.com.ua/2013_03_25/Mand-s-Mpahlua-Vpliv-BR-KS-na-sv-tovu-ekonom-ku-nadal-zrostatime/

75. Новое направление российской внешней и внешнеэкономической политики – взаимодействие в БРИКС / Отв. ред. С.П. Глинки на ; колл. авторов. – М. : Институт экономики РАН, 2014. – 220 с.

76. БРИКС : контуры многополярного мира: Монография / С. Е. Нарышкин, Т. Я. Хабриева, А. Я. Капустин и др.; под ред. академика РАН Т. Я. Хабриевой. – М. : Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации, 2015. – 128 с.

77. Развитие стран БРИКС в глобальном пространстве: Ч. I: Потенциал сотруднич. Ч. II: Социал.-культур. аспект: Моногр. / Под ред. Л. Н. Борисоглебской и др. – М. : ИНФРА-М, 2015. – 224 с.

78. Мартынов Б. Ф. Бразилия и Россия: основы и перспективы политико-правового взаимодействия в рамках БРИКС / Б. Ф. Мартынов // БРИКС в системе международных отношений: новый этап глобального партнерства : Сборник научных трудов / Отв. редактор К. А. Лихачев. СПб. : Издат. центр эконом. ф-та СПбГУ, 2014. – 6-19 с.

79. Casella, Paulo B. Brasil, Rússia, Índia, China e África do Sul : uma perspectiva de cooperação internacional. / Paulo B. Casella – São Paulo: Atlas, 2011. – 174 p.

80. Brazil, BRICS and the international agenda [Электронный ресурс] / José Vicente de Sá Pimentel (editor). – Brasília : FUNAG, 2013. – 609 p. – Режим доступа : http://funag.gov.br/loja/download/1073-BRAZIL_BRICS_AND_THE_INTERNATIONAL_AGENDA.pdf.3234de82c0d1abf8e292b89f3025ffc8

81. Velloso, João Paulo dos Reis. A Crise Global e o novo papel mundial dos Brics. [Электронный ресурс] / Velloso, João Paulo dos Reis. – São Paulo : José Olympio Editora, 2009. – Режим доступа : <http://www.forumnacional.org.br/sec.php?s=511&i=pt&cod=LV0075>

82. Na crise global, como ser o melhor dos Brics / Velloso, João Paulo dos Reis and Roberto Cavalcanti de Albuquerque, eds. – São Paulo: Editora Campus, 2009. – 376 p.

83. Stuenkel Oliver The BRICS and the Future of Global Order. / Oliver Stuenkel. – Lexington Press, 2015 – 268 p.

84. BRICS and Development Alternatives. / José Eduardo Cassiolato, Virginia Vitorino et al. – Anthem Press, 2009. – 198 p.

85. Воротникова Т. А. Индия: приоритеты социально-экономического развития на латиноамериканском направлении / Т. А. Воротникова // БРИКС в системе международных отношений: новый этап глобального партнерства : Сборник научных трудов / Отв. редактор К.А. Лихачев. СПб.: Издат. центр эконом. ф-та СПбГУ, 2014. – 47-53 с.

86. Panda Jagannath P. The charming effect on global politics. [Электронный ресурс] / Jagannath P. Panda // Russia Beyond the Headlines. – 09 April 2012. – Режим доступа : http://rbth.ru/articles/2012/04/09/the_charming_effect_on_global_politics_15273.html

87. Кулькова О. С. БРИКС, ЕС и Африка – проблемы и перспективы взаимоотношений / О. С. Кулькова // БРИКС в системе международных отношений: новый этап глобального партнерства : Сборник научных трудов / Отв. редактор К. А. Лихачев. СПб. : Издат. центр эконом. ф-та СПбГУ, 2014. – 65-76 с.

88. Нагорный С. БРИКС и АФРИКА ... особенности успешной политики взаимодействия в XXI веке: выводы и перспективы / С. Нагорный // БРИКС и перспективы социально-экономического, политического и культурного развития Африки // Материалы XII Всероссийской школы молодых африканистов, Москва, 7–8 ноября 2013 года – Ответственный редактор Н.А. Жерлицына. – М. : Институт Африки, 2013 – 40-41 с.

89. Шарбур О. ЮАР в БРИКС : перспективы сотрудничества // БРИКС и перспективы социально-экономического, политического и культурного развития Африки / О. Шарбур // Материалы XII Всероссийской школы молодых африканистов, Москва, 7–8 ноября 2013 года – Ответственный редактор Н.А. Жерлицына. – М. : Институт Африки, 2013 – 66-68 с.

90. Беликова К. М. Национальная политика в сфере развития инноваций стран БРИКС : опыт ЮАР / К. М. Беликова, М. А. Ахмадова // БРИКС в системе международных отношений: новый этап глобального партнерства : Сборник научных трудов / Отв. редактор К. А. Лихачев. СПб.: Издат. центр эконом. ф-та СПбГУ, 2014. – 36-47 с.

91. Солнцев А. Перспективы сотрудничества государств-участников БРИКС в сфере исследования космического пространства и использования космических технологий / А. Солнцев // БРИКС и перспективы социально-экономического, политического и культурного развития Африки // Материалы XII Всероссийской школы молодых африканистов, Москва, 7–8 ноября 2013 года – Ответственный редактор Н.А. Жерлицына. – М. : Институт Африки, 2013 – 60-62 с.

92. Панцеров К. А. Страны Африки в борьбе за новый мировой информационный порядок / К. А. Панцеров // БРИКС в системе международных отношений: новый этап глобального партнерства : Сборник научных трудов / Отв. редактор К. А. Лихачев. СПб.: Издат. центр эконом. ф-та СПбГУ, 2014. – 108-119 с.

93. Zondi Siphamandla South Africa and the BRICS: An Ingrained Ambiguity. [Электронный ресурс] / Zondi Siphamandla // E-International Relations – 2012 – Режим доступа : <http://www.e-ir.info/2012/06/12/south-africa-and-the-brics-an-ingrained-ambiguity/>

94. Cai Chunlin. Research on the Economic and Trade Cooperation Mechanism among BRICs. / Chunlin Cai – Beijing : China Financial and Economic Press, 2009. – 366 p.

95. Decline and Rise: BRIC Construct the New World. / Li Dan Wang, Yun Hui Zhu – Beijing : China Press, 2010 – 135 p.

96. Li Yang. BRICs and the Global Transformation. [Электронный ресурс] / Li Yang. – Beijing : Social Sciences Academic Press, 2011 – Режим доступа : <http://www.brics.utoronto.ca/biblio/>

97. Sun, Xingjie. Brazilian samba dancing – BRIC road to recovery. / Sun, Xingjie – Changchun : Changchun Press, 2010 – 206 p.

98. The Road of BRIC: India – Giant Elephant Stride Forward. [Электронный ресурс] / Xingjie Sun and Wenqi Wang– Changchun : Changchun Press, 2010 – Режим доступа : <http://www.brics.utoronto.ca/biblio/>

99. Wang Wenqi. The Road of BRIC : China – Peaceful Rise of the Eastern Dragon. [Электронный ресурс] / Wenqi Wang. – Changchun : Changchun Press, 2010. – Режим доступа : <http://www.brics.utoronto.ca/biblio/>

100. Wang Wenqi The Road of BRIC: Russia – The Quietly Recovered Polar Bear. [Электронный ресурс] / Wenqi Wang. – Changchun : Changchun Press, 2010. – Режим доступа : <http://www.brics.utoronto.ca/biblio/>

101. Cormier Ben. Why the Values of the BRICS Matter. [Электронный ресурс] / Ben Cormier // Paper prepared in partial fulfillment of the requirements for the Degree of MRes International Politics. – University of Glasgow, 2012 – 39 p. – Режим доступа : http://www.brics.utoronto.ca/biblio/Cormier_Dissertation_2013.pdf.

102. Cooper Andrew F. The G20 and Contested Global Governance : BRICS, Middle Powers and Small States [Электронный ресурс] / Andrew F. Cooper // Caribbean Journal of International Relations & Diplomacy – Vol. 2, No. 3 – 2014 – 87-109 pp. – Режим доступа : <http://www.brics.unipr.it/wordpress/wp-content/uploads/2014/10/cooper-2014.pdf>.

103. Купер Э. Ф. Апробация клубного механизма взаимодействия БРИКС : Новый банк развития от концепции до становления / Э. Ф. Купер, А. Б. Фарук // Вестник международных организаций. – Т. 10., № 2. – 2015. – с. 39-58

104. From Superpower to Besieged Global Power : Restoring World Order After the Failure of the Bush Doctrine. / Kolodziej, Edward, and Roger Kanet, eds. – Athens : University of Georgia Press, 2008 – 440 p.

105. Sekine Eiichi. The Impact of the Third BRICS Summit. [Электронный ресурс] / Eiichi Sekine // Nomura Journal of Capital Markets – Vol. 3, No 1. – 2011 – Режим доступа : <http://www.nicmr.com/nicmr/english/report/repo/2011/2011sum04.pdf>

106. Skak Mette. The BRIC Powers as Soft Balancers : Brazil, China, India and Russia [Электронный ресурс] / Mette Skak // Paper prepared for the 11th annual Aleksanteri Conference, «The Dragon and the Bear: Strategic Choices of Russia and China» – Helsinki, 2011. – Режим доступа : www.brics.utoronto.ca/biblio/Skak_2011.pdf

107. Sharma Ruchir. Broken BRICs: Why the Rest Stopped Rising [Электронный ресурс] / Ruchir Sharma // Foreign Affairs – November/December, 2012 – Режим доступа : <https://www.foreignaffairs.com/articles/brazil/2012-10-22/broken-brics>

108. Hooijmaaijers Bas. The BRICs at the UN General Assembly and the consequences for EU Diplomacy. / Bas Hooijmaaijers // The Diplomatic System of the European Union Policy Paper 6. – 2011. – 1-10 p.

109. Де Робертис А. Д. Запад, БРИКС и международная демократия / А. Д. де Робертис // БРИКС в системе международных отношений: новый этап глобального партнерства : Сборник научных трудов / Отв. редактор К. А. Лихачев. СПб.: Издат. центр эконом. ф-та СПбГУ, 2014. – 19-23 с.

110. Graziani Tiberio The BRICs and the Construction of the Multipolar System. [Электронный ресурс] / Tiberio Graziani // World Public Forum «Dialogue of Civilizations». – 06 March 2012. – Режим доступа : <http://wpfdc.org/blog/politics/18468-the-brics-and-the-construction-of-the-multipolar-system>

111. O'Neill, Jim. Building Better Global Economic BRICS [Электронный ресурс] / Jim O'Neill // Global Economics Paper – No. 66, 2001. – 16 p. – Режим доступа : <http://www.goldmansachs.com/our-thinking/archive/archive-pdfs/build-better-brics.pdf>.

112. O'Neill, Jim. The Growth Map : Economic Opportunity in the BRICS and Beyond. / Jim O'Neill – London : Penguin, 2011– 256 p.

113. Nwosu C. What Happened to the BRICS? [Электронный ресурс] / Chris Nwosu // Foreign Policy In Focus –July 31, 2015. – Режим доступа : <http://fpif.org/what-happened-to-the-brics/>

114. The Investment Climate in Brazil, India and South Africa : A Comparison of Approaches for Sustaining Economic Growth in Emerging Economies. [Электронный ресурс] /Fan, Qimiao, Michael Jarvis, José Guilherme Reis, Andrew Beath and Kathrin Frauscher. – Washington : World Bank, 2007. – 139 p. – Режим

доступу : <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/6922/425330PUB0ISBN101OFFICIAL0USE0ONLY1.pdf?sequence=1>

115. I Brics e noi: L'ascesa di Brasile, Russia, India e Cina e le conseguenze per l'Occidente [Электронный ресурс] / Quercia Paulo and Magri Paulo, eds. – Institute for the Study of International Politics and the Fare Futuro Fondazione, Rome, 2011. – 352 p. – Режим доступа : www.ispionline.it/it/documents/brics_volume.pdf

116. Aslund Anders Now the BRICS party is over, they must wind down the state's role [Электронный ресурс] / Anders Aslund // Financial Times – 22.08.2013 – Режим доступа : <http://www.ft.com/cms/s/0/0147b43c-040b-11e3-8aab-00144feab7de.html#axzz3oM2TpuQo>

117. Krugman Paul This Age of Bubbles [Электронный ресурс] / Paul Krugman // New-York Times. – 22.08.2013 – Режим доступа : http://www.nytimes.com/2013/08/23/opinion/krugman-this-age-of-bubbles.html?_r=0

118. Kirton John. Burgeoning BRICS Consequences for Canada. [Электронный ресурс] / John Kirton // Boom or Bust! Rewards and Risks of Greater Canadian Integration with the Emerging Nations of Brazil, Russia and South Africa. – Canadian International Council Toronto Branch. – Toronto, 2013. – 15 p. – Режим доступа : <http://www.brics.utoronto.ca/biblio/kirton-brics-canada-2013.pdf>.

119. The European Union and the BRIC countries [Электронный ресурс] / Jelle Bosch, Morag Ottens // Eurostat, European Commission. – Luxembourg : Publ. Off. of the Europ. Union, 2012 – 123 p. – Режим доступа : ec.europa.eu/eurostat/documents/3930297/5968087/KS-31-11-414-EN.PDF/e5388a40-01d4-4483-87c6-608700e27dec

120. Tran Mark Brazil and China scramble for agricultural influence in Africa [Электронный ресурс] / Mark Tran // The Guardian. – 27.08.2013 – Режим доступа : <http://www.theguardian.com/global-development/poverty-matters/2013/aug/27/brazil-china-africa-agriculture>

121. Актуализация процесса взаимодействия стран БРИКС в экономике, политике, праве : Материалы Научного семинара. Москва, 9 октября 2012 г. / Отв. ред. и сост. Беликова К. М. – М. : Сенат Пресс, 2012. – 251 с.

122. Зайцева М. В. Вплив процесів глобалізації на формування постбіполярної системи міжнародних відносин / М. В. Зайцева // Матеріали міжнародної наукової конференції «Міжнародна інформація : концептуальні та прикладні виміри». – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2013 – с. 202–203

123. Зайцева М. В. Влияние неинституциональных структур глобального управления на систему международных отношений / М. В. Зайцева // Актуальные проблемы международных отношений и дипломатии (1918 г. – начало XXI в.): материалы II международной научно-практической конференции, Витебск, 25-26 апреля 2013 г. / Вит. гос. ун-т.; редкол. : А.П. Косов (отв. ред.) [и др.]. – Витебск : ВГУ имени П. М. Машерова, 2015. – с. 16–19.

124. Коваль О. БРІКС обростає плоттю [Електронний ресурс] / О. Коваль // Дзеркало тижня. Україна. – № 15 – 22.04.2011 – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/POLITICS/briks_obrostaе_plottyу.html

125. Рижков М. Участь країн БРІКС у процесах політичної інтеграції / М. Рижков // Дослідження світової політики. – Вип. 3, 2013 – с. 15–21

126. Первая в истории четырёхсторонняя встреча глав государств БРИК (Бразилия, Россия, Индия, Китай) состоялась на Хоккайдо [Електронний ресурс] – 9 июля 2008 года – Режим доступу : <http://kremlin.ru/events/president/news/713>

127. Сергеев В. М. Перспективы институционализации БРИК (включая расширение повестки дня) [Електронний ресурс] / В. М. Сергеев, Е. С. Алексеенкова // МИД РФ – 2015 – Режим доступу: <http://www.mid.ru/briks.nsf/WEBforumBric/C45997ED5B7E4CC4C3257859005A829B>

128. Совместное заявление лидеров стран БРИК [Електронний ресурс]. – Екатеринбург, 16 июня 2009 – Режим доступу : www.hse.ru/data/2010/08/25/1222632078/20090616_BRIC_summit.pdf

129. Совместное заявление глав государств и правительств стран – участниц Второго саммита БРИК (Бразилия, Россия, Индия, Китай). [Електронний ресурс]. – 15 апреля 2010 г. – Режим доступу: http://www.kremlin.ru/ref_notes/524

130. Лавров С. БРИКС – глобальный форум нового поколения [Электронный ресурс] / С. Лавров // МИД РФ – 2015 – Режим доступа: <http://www.mid.ru/brics.nsf/WEBforumBric/F8C251DB09032059442579C000531B68>

131. Кадышев Л. Ю. Подходы к проблематике БРИК в странах-участницах и мировых СМИ [Электронный ресурс] / Л. Ю. Кадышев // МИД РФ – 2015 – Режим доступа: <http://www.mid.ru/brics.nsf/WEBforumBric/D02A54B39B0445D3C3257859005A82A2>

132. Титаренко М. Л., БРИК: предпосылки взаимодействия, подходы и оценки сторон [Электронный ресурс] / М. Л. Титаренко // МИД РФ – 2015 – Режим доступа: <http://www.mid.ru/brics.nsf/WEBforumBric/6D55AB0FA4BF25B6C3257859005A82B1>

133. Луков В. БРИКС – фактор глобального значения [Электронный ресурс] / В. Луков // Международная жизнь – № 6 – 2011 – с. 30-37 – Режим доступа: <http://www.mid.ru/brics.nsf/WEBforumBric/E0A80FB2A2606633C32578DC00482A08>

134. Декларация, принятая по итогам саммита БРИКС [Электронный ресурс]. – г. Санья, о. Хайнань, Китай, 14 апреля 2011 г. – Режим доступа : http://www.hse.ru/org/hse/iori/brics_summit_20110411

135. Выхин Н. Финансово-экономическое обоснование создания банка развития стран БРИКС [Электронный ресурс]. / Н. Выхин // Экономика и мы – 3 декабря 2012 – Режим доступа : <http://economicsandwe.com/A6228CFF1123E941/>

136. Делийская Декларация, принята по итогам IV саммита БРИКС [Электронный ресурс] – 29 марта 2012 года – Режим доступа : <http://www.mid.ru/brics.nsf/WEBdocBric/1DB82FF3745BA8FE442579D5004778E6>

137. Саммит БРИКС в Южно-Африканской Республике [Электронный ресурс] – 27 марта 2013 года – Режим доступа : <http://kremlin.ru/news/17752>

138. Этеквинская декларация и Этеквинский план действий. [Электронный ресурс]. – 27 марта 2013 года – Режим доступа : <http://www.brics.mid.ru/brics.nsf/WEBdocBric/EBB2830BE1D5F49D44257B410038C4A5>

139. Форталезская декларация (принята по итогам шестого саммита БРИКС). [Электронный ресурс]. – г. Форталеза, Бразилия, 15 июля 2014 года – Режим доступа : <http://www.brics.mid.ru/brics.nsf/WEBdocBric/C9903DE836DEDC0244257D17002A789F>

140. Уфимский план действий (принят по итогам седьмого саммита БРИКС) [Электронный ресурс]. – г. Уфа, Российская Федерация, 09 июля 2015 года – Режим доступа : www.brics.mid.ru/bdomp/brics.nsf/Ufa_Action_plan_rus.pdf

141. Уфимская декларация (принята по итогам седьмого саммита БРИКС) [Электронный ресурс]. – г. Уфа, Российская Федерация, 09 июля 2015 года – Режим доступа : www.brics.mid.ru/bdomp/brics.nsf/Ufa_Declaration_rus.pdf

142. Совет экспертных центров БРИКС (BRICS Think Tank Council - ВТТС) [Электронный ресурс]. // Национальный комитет по исследованию БРИКС – 2015 – Режим доступа : <http://www.nkibrics.ru/pages/about-cce>

143. Молодежное экспертное сообщество БРИКС (BRICS Youth Expert Society) [Электронный ресурс]. // Национальный комитет по исследованию БРИКС – 2015 – Режим доступа : <http://www.nkibrics.ru/pages/about-yes>

144. Гражданский БРИКС / Civil BRICS [Электронный ресурс]. // Национальный комитет по исследованию БРИКС – 2015 – Режим доступа : <http://www.civilbrics.ru/gr-brics/>

145. Борзова А. Ю. Роль Бразилии в интеграционных процессах в Латинской Америке [Электронный ресурс] / А. Ю. Борзова // МИД РФ – 2015 – Режим доступа : <http://www.mid.ru/brics.nsf/WEBforumBric/A4A8F9B93EC6CDEDC3257859005A82AC>

146. Марченко А. Бразильский подход к отношениям стран БРИК [Электронный ресурс] / А. Марченко, В. Марченко // МИД РФ – 2015 – Режим доступа : <http://www.mid.ru/brics.nsf/WEBforumBric/94235F9E3A68E0CC3257859005A82A3>

147. Кальюни Элвис Охеда Латиноамериканский ракурс проблематики БРИК [Электронный ресурс] / Кальюни Элвис Охеда // МИД РФ – 2015 – Режим

доступу : http://www.mid.ru/brics.nsf/WEBforumBric/249795676D_A84535C3257859005A82AA

148. Давыдов В. М. Особенности сотрудничества в формате БРИК и роль России [Электронный ресурс] / В. М. Давыдов // МИД РФ – 2015 – Режим доступа : <http://www.mid.ru/brics.nsf/WEBforumBric/CF0C12E70D1063B6C3257859005A829C>

149. Нафей Абдул Индия: подходы к функциям и задачам БРИК [Электронный ресурс] / Нафей Абдул // МИД РФ – 2015 – Режим доступа : <http://www.mid.ru/brics.nsf/WEBforumBric/4240A75BBA47ACB0C3257859005A82A4>

150. Comments by Mr. Anil Trigunayat, Deputy Chief of Mission, [Электронный ресурс] // Embassy of India, Moscow at МГИМО – November 9, 2011. – Режим доступа : http://www.mid.ru/brics.nsf/WEBforumBric/70C04BA2877B884A4_425795000_34B9D5

151. Выступление посла Китайской Народной Республики в Российской Федерации Ли Хуэя на открытии в МГИМО (У) МИД России научно-практической конференции «Страны БРИКС как восходящие страны-гиганты: новая роль в системе международных отношений, глобальная проекция внешнеполитических стратегий, сравнительный анализ национальных моделей модернизации. Опыт для России». [Электронный ресурс] – 11 сентября 2011 г. – Режим доступа : http://www.mid.ru/brics.nsf/WEBforumBric/08A5715D_730_C97654425795000361C07

152. Statement by Ambassador Mandisi Mphahla of South Africa [Электронный ресурс] // Conference on BRICS – The Moscow State Institute of International Relations (МГИМО) – Moscow, 9 November 2011 – Режим доступа : http://www.mid.ru/brics.nsf/WEBforumBric/98118_68D33B_B7DA7_44257950003680AE

153. Kliman D. M. BRICS Pose No Challenge to Global Order [Электронный ресурс] / D. M. Kliman // World Politics Review – 25.03.2013 – Режим доступа :

<http://www.worldpoliticsreview.com/articles/12815/brics-pose-no-challenge-to-global-order>

154. Allisonmar G. China Doesn't Belong in the BRICS [Електронний ресурс] / G. Allisonmar // The Atlantic – 26.03.2013 – Режим доступу : <http://www.theatlantic.com/china/archive/2013/03/china-doesnt-belong-in-the-brics/274363/>

155. Boucher Le E. Brics: ne préparons pas une nouvelle guerre des blogs [Електронний ресурс] / E. Le Boucher // Slate.fr. – Publié le 31.03.2013 – Режим доступу : <http://www.slate.fr/story/70069/brics-banque-monde-tensions>

156. Le bric-à-brac des BRICS [Електронний ресурс] // Le Monde – 27.03.2013 – Режим доступу : http://www.lemonde.fr/idees/article/2013/03/27/le-bric-a-brac-des-brics_3148597_3232.html

157. Lattanzio A. Putin vuole un BRICS strategico al più presto [Електронний ресурс] / A. Lattanzio // Rinascita – 27.03.2013 – Режим доступу: <http://www.rinascita.eu/index.php?action=news&id=19953>

158. Денисенко В. Геополитические аспекты объединения в рамках BRICS [Електронний ресурс] / В. Денисенко // Geopolitika, Литва – 04.15.2013 – Режим доступу : <http://www.geopolitika.lt/index.php?artc=5990>

159. Цуття Х. Ускользящая мечта БРИКС. «Великая конвергенция» продолжается [Електронний ресурс] / Х. Цуття // Nikkei, Япония – 27.05.2013 – Режим доступу : <http://www.inosmi.ru/world/20130529/209461905.html>

160. СМИ Турции: БРИКС, наверное, лучше ШОС. [Електронний ресурс] // ИноСМИ, Россия – 8-10 апреля 2013 г. – Режим доступу : <http://www.inosmi.ru/overview/20130410/207928221.html>

161. Cárdenas E. Cumbre de países emergentes, ¿mucho ruido y pocas nueces? [Електронний ресурс] / E. Cárdenas // La Nacion Argentina – 29.03.2013 – Режим доступу : <http://www.lanacion.com.ar/1567934-cumbre-de-paises-emergentes-mucho-ruido-y-pocas-nueces>

162. Резнікова О. Підсумки четвертого саміту БРІКС : нове місце країн, що розвиваються, у глобалізованому світі. [Електронний ресурс] / О. Резнікова //

Національний інститут стратегічних досліджень. Аналітична записка, 2012 – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/801/>

163. Зайцева М. В. БРІКС як сучасна форма політичної взаємодії у системі міжнародних відносин / М. В. Зайцева // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – К. : ІМВ, 2013 – Вип. 114., Ч. II – с. 39–43

164. Зайцева М. В. Участь регіональних лідерів у світових інтеграційних процесах, на прикладі країн БРІКС / М. В. Зайцева // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин». – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2013 – Ч. II – с. 139–141

165. Кудрін: підвищення ставки ФРС викличе подальше падіння цін на нафту [Електронний ресурс] // УНІАН – 17.12.2015 – Режим доступу : <http://economics.unian.ua/energetics/1214663-kudrin-pidvischennya-stavki-frs-vikliche-podalshe-padinnya-tsin-na-naftu.html>

166. Китай запустив міжнародну платіжну систему CIPS (Chinese International Payment System) [Електронний ресурс] // Укрінформ – 8 жовтня 2015 р. – Режим доступу : <http://www.ukrinform.ua/rubric-economics/1894965-kitay-zapustiv-vlasniy-analog-swift.html>

167. Country RepTrak 2015. Topline Report Reputation Institute [Електронний ресурс] – 2015. – Режим доступу : https://www.reputationinstitute.com/CMSPages/GetAzureFile.aspx?path=~%5Cmedia%5Cmedia%5Cdocuments%5Ccountry-retrak-webinar-2015-forweb_1.pdf&hash=07cf404f41364b36d38c8282897ec0e64c91ea20694cc77a075691f452e82d41.

168. Kaufmann D. The Worldwide Governance Indicators 2012 / D. Kaufmann, A. Kraay, M. Mastruzzi [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу : <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#reports>

169. The Failed States Index 2013 [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу : <http://fsi.fundforpeace.org/rankings-2015>

170. World Economic Forum: The Global Competitiveness Report 2014-2015 [Электронный ресурс] / К. Schwab, X. Sala-i-Martin. – Geneva, 2015. – 569 p. – Режим доступа : <http://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2014-2015>

171. Doing Business 2014: Understanding Regulations for Small and Medium-Size Enterprises [Электронный ресурс]. – October 29, 2013. – Режим доступа : <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2014>

172. Рейтинг стран мира по уровню валового внутреннего продукта – информация об исследовании [Электронный ресурс]. / Центр гуманитарных технологий. – Июль 2013. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/ratings/rating-countries-gdp/rating-countries-gdp-info>

173. Индекс вовлеченности стран в международную торговлю – информация об исследовании [Электронный ресурс]. / Центр гуманитарных технологий. – Декабрь 2012. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/ratings/the-global-enabling-trade-index/info>

174. Исследование PricewaterhouseCoopers: Комплексное развитие ведущих стран мира в период с 2000 по 2012 год. [Электронный ресурс]. // Центр гуманитарных технологий – Февраль 2014. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/news/2014/02/06/6600>

175. Мамедов А. Этнопсихологическая предпосылка стран БРИКС [Электронный ресурс]. / А. Мамедов. – Январь 2013. – Режим доступа : <http://www.geopolitica.ru/article/etnopsihologicheskaya-predposylka-stran-briks#.Um4LZVKUV0I>

176. Kliman D. M. BRICS Pose No Challenge to Global Order [Электронный ресурс]. / Daniel M. Kliman // World Politics Review. – 25.03.2013. – Режим доступа : <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/12815/brics-pose-no-challenge-to-global-order>

177. Концепция участия Российской Федерации в объединении БРИКС [Электронный ресурс]. – Февраль 2013. – Режим доступа : news.kremlin.ru/media/events/files/41d452a8a232b2f6f8a5.pdf

178. Денисенко В. Геополитические аспекты объединения в рамках БРИКС [Электронный ресурс]. / В. Денисенко. – Апрель 2013. – Режим доступа : <http://www.geopolitika.lt/index.php?artc=5990>

179. Мелешко Е. Когда страны БРИКС смогут претендовать на мировое лидерство? [Электронный ресурс]. / Е. Мелешко. – Февраль 2013. – Режим доступа : <http://www.geopolitics.ru/2013/02/kogda-strany-briks-smogut-pretendovat-na-mirovye-liderstvo/>

180. Халифе-Рахм А. БРИКС может стать БРИКСИТ с Индонезией и Турцией [Электронный ресурс]. / А. Халифе-Рахм // La Jornada. – 2012. – 2 дек. – Режим доступа : <http://inosmi.ru/world/20121204/202953810.html>

181. Мезяев А. БРИКС как новая геополитическая модель и приоритет внешней политики России [Электронный ресурс]. / А. Мезяев / Фонд стратегической культуры. – Март 2013. – Режим доступа : <http://www.fondsk.ru/news/2013/03/29/briks-kak-novaja-geopoliticheskaja-model-i-prioritet-vneshnej-politiki-rossii-19812.html>

182. Кушников Г. Роль БРИКС в международных процессах в глобальном и региональном уровне [Электронный ресурс]. / Г. Кушников. – Июнь 2013. – Режим доступа : <http://www.rusarticles.com/nauchnye-issledovaniya-statya/rol-briks-v-mezhdunarodnykh-processax-v-globalnom-i-regionalnom-urovne-6631059.html>

183. Зайцева М. В. Політико-економічна модель взаємодії країн БРИКС: тенденції та перспективи / М. В. Зайцева // Економічний часопис. – 3-4(2)'2014 – с. 12–15

184. Андреев Ю. В. БРИКС : через сотрудничество – к безопасности? / Ю. В. Андреев // Пути к миру и безопасности. – 2013. – № 2(45). – М. : ИМЭМО РАН – с. 127-129

185. БРИКС – формы диалога и сотрудничества [Электронный ресурс] // МИД РФ – 2015 – Режим доступа : <http://www.mid.ru/briks.nsf/0/A8FF0CE6CA84795FC325789D003B348A>

186. Никонов В. Слово главного редактора [Электронный ресурс] / В. Никонов // Стратегия России. – 2013. – №4. – Режим доступа :

http://sr.fondedin.ru/new/fullnews_arch.php?archive=1365062063&subaction=list-archive&

187. Пресс-конференция официального представителя МИД КНР Хун Ляя [Электронный ресурс] – 7 января 2013. – Режим доступа : <http://www.fmprc.gov.cn/rus/xwfw/fyrth/t1004038.shtml>

188. BRICS (Brazil, Russia, India, China and South Africa). High Representatives on National Security [Электронный ресурс] // Ministry of External Affairs, Government of India. – March, 2013. – Режим доступа : <http://www.mea.gov.in/in-focus-article.htm?21292/BRICS+Brazil+Russia+India+China+and+South+Africa>

189. Невара А. БРИКС предлагает бороться с организаторами пиратства [Электронный ресурс] // РИА-Новости – 2013. – Режим доступа : <http://ria.ru/politics/20130111/917664705.html#ixzz2ztawTDi6>

190. Четвертая встреча высокопоставленных представителей стран БРИКС по вопросам национальной безопасности [Электронный ресурс] // Агентство Синьхуа. – 2013. – Режим доступа : <http://russian.cri.cn/841/2013/12/07/1s493587.htm>

191. Ян Цзечи встретился с советником премьер-министра Индии по национальной безопасности Шив Шанкармом Меномом [Электронный ресурс] // Посольство Китайской Народной Республики в Республике Казахстан. – 2013. – Режим доступа : <http://kz.china-embassy.org/rus/gyzg/t1106723.htm>

192. Ян Цзечи встретился с секретарем Совета Безопасности РФ Н. Патрушевым [Электронный ресурс] // Посольство Китайской Народной Республики в Республике Казахстан. – 2013. – Режим доступа : <http://kz.china-embassy.org/rus/gyzg/t1106724.htm>

193. Хенкин С. М. Восходящие государства-гиганты БРИКС: роль в мировой политике стратегии модернизации [Электронный ресурс] / С. М. Хенкин ; Отв. Ред. Л. С. Окунева, А. А. Орлов // Бюллетень Национального комитета по исследованию БР –

194. Марусин И. С. БРИКС и перспективы создания новой системы международной безопасности. [Электронный ресурс] / И. С. Марусин // Бюллетень Национального комитета по исследованию БРИК – –

195. Страны БРИКС отвергают западные санкции в отношении России [Электронный ресурс] // РБК – 25.03.2014 – Режим доступа : <http://www.rbc.ru/rbcfreenews/20140325075551.shtml>

196. Keck Zachary Why Did BRICS Back Russia on Crimea? [Электронный ресурс] / Zachary Keck // The Diplomats – March 31, 2014 – Режим доступа : <http://thediplomat.com/2014/03/why-did-brics-back-russia-on-crimea/>

197. Мартынов Б. Бразилия в формате БРИКС [Электронный ресурс] / Б. Мартынов // Свободная мысль. – 2012. – Режим доступа : <http://svom.info/entry/294-braziliya-v-formate-briks/>

198. Sweig Julia E. A New Global Player : Brazil's Far-Flung Agenda [Электронный ресурс] / Julia E. Sweig // Foreign Affairs. – Vol. 89, No 6 – November/December 2010. – Режим доступа : <https://www.foreignaffairs.com/articles/brazil/2010-11-01/new-global-player>

199. Eduardo C. Lins da Silva BRICS : De acrônimo esperto a fórum influente [Электронный ресурс] / С. Eduardo // O brasil, os BRICS ea agenda International / Apresentação do Embaixador José Vicente de Sá Pimentel. – Brasília : FUNAG, 2012. – 344 p. – Режим доступа : <http://www.funag.gov.br/biblioteca/dmdocuments/OBrasileosBrics.pdf>

200. Сибечи Р. Большая стратегия Бразилии [Электронный ресурс] / Р. Сибечи // Геополитика. – 2013. – Режим доступа : http://www.geopolitica.ru/article/bolshaya-strategiya-brazilii#.U1jnYKL_2yU

201. Толорая Г. БРИКС : попытка согласования долгосрочной стратегии [Электронный ресурс] / Г. Толорая // Российский совет по международным делам. – Март, 2013. – Режим доступа : http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=1506#top

202. India's Foreign Relations-2012. Documents [Електронний ресурс] / Introduced and Edited by Avtar Singh Bhasin. – New Delhi : GEETIKA, 2013. – 2241 p. – Режим доступу : www.mea.gov.in/Images/pdf/India-foreign-relation-2012.pdf

203. В Китае опубликован доклад о национальной безопасности страны [Електронний ресурс] // Международное радио Китая. – 2014. – Режим доступу : <http://russian.cri.cn/841/2014/05/06/1s510374.htm>

204. Правительство Китая опубликовало «Белую книгу» по национальной обороне [Електронний ресурс] // Новости Китая. – Апрель, 2013 – Режим доступу : <http://china24news.com/politics/221-china-issues-white-paper-on-national-defense>

205. Шубин В. Зачем Южной Африке БРИКС и зачем БРИКСУ Южная Африка [Електронний ресурс] / В. Шубин // Индекс безопасности. – 2013. – № 2 (105), Т. 19 – с. 57-70 – Режим доступу : <http://www.pircenter.org/media/content/files/11/13730353600.pdf>

206. Зайцева М. В. Концепт міжнародної безпеки у стратегії країн БРІКС / М. В. Зайцева // Нова парадигма: Журнал для наукових праць – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 123. – с. 155–165

207. Zaitseva Mariia. Information and security components of the Russian foreign policy / Mariia Zaitseva // Informacijos mokslų. – 2014. – Vol. 70. – p. 58–68

208. Зайцева М. В. Вплив глобальних інформаційних потоків на співробітництво країн БРІКС / М. В. Зайцева // Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції «Україна в системі глобального інформаційного обміну : теоретико-методологічні аспекти дослідження і викладання». – Л., 2013 – с. 130–134

209. Nye Jr. Joseph BRICS without Mortar [Електронний ресурс]. / Joseph Nye Jr. // Project Syndicate. – 3 April 2013 – Режим доступу: <http://www.project-syndicate.org/commentary/why-brics-will-not-work-by-joseph-s--nye>

210. Frankel Jeffrey Dipping BRICS? [Електронний ресурс]. / Jeffrey Frankel // Project Syndicate. – 23 January 2012 – Режим доступу: <http://www.project-syndicate.org/blog/dipping-brics>

211. Rodrik Dani What the World needs from the BRICS [Электронный ресурс]. / Dani Rodrik // Project Syndicate. – 10 April 2013 – Режим доступа: <http://www.project-syndicate.org/commentary/the-brics-and-global-economic-leadership-by-dani-rodrik>

212. Ардзинба И. Будущее группы БРИКС глазами экспертного сообщества [Электронный ресурс]. / И. Ардзинба // Международная жизнь. – 27. 03. 2014 – Режим доступа : <http://interaffairs.ru/read.php?item=10865>

213. БРИКС – перспективы экономического развития стран с «переходными» экономиками [Электронный ресурс]. // Аналитический центр «Борисфен Интел». – 20 февраля 2013 г. – Режим доступа : <http://bintel.com.ua/ru/analytics/briks-perspektivy-jekonomicheskogo-razvitija/>

214. Толорая Г. BRICS : фантом или путь в будущее? [Электронный ресурс]. / Г. Толорая // VIP-Premier. – 2011. – № 9-10. – с. 19-21 – Режим доступа : <http://www.vip-premier.ru/userfiles/file/9-10-2011/18-21.pdf>

215. Imagine BRICS: Four Scenarios of the Future [Электронный ресурс]. / Andrey Shapenko, Bulat Nureyev, Vladimir Korovkin, Dmitry Ontoev // BRICS Magazine – 2015 – – Режим доступа : <http://bricsmagazine.com/en/articles/imagine-brics-four-scenarios-of-the-future>

216. Луков В. Б. Россия в клубе лидеров. / В. Б. Луков – М. : Научная книга, 2002. – с. 143.

217. Kliman D. M. BRICS Pose No Challenge to Global Order [Электронный ресурс]. / D. M. Kliman // World Politics Review. – March, 2013. – Режим доступа: <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/12815/brics-pose-no-challenge-to-global-order>

218. Киртон Д. Д. Анализ причин успешности саммитов БРИКС [Электронный ресурс]. / Д. Д. Киртон // Вестник международных организаций – 2015. – Т. 10. – № 2. – С. 9-38 – Режим доступа : <http://iorj.hse.ru/2015-10-2/152391839.html>

219. Бруно А. Страны БРИКС и распространение демократии [Электронный ресурс]. / А. Бруно, М. Кардуччи // Вестник международных

организаций – 2015. – Т. 10. – № 2. – С 59-69 – Режим доступа : <http://iorj.hse.ru/2015-10-2/152398593.html>

220. О трехстороннем сотрудничестве России, Индии и Китая [Электронный ресурс]. // Информационные материалы Министерства иностранных дел России – 2015 – Режим доступа: <http://archive.mid.ru/bdomp/ns-rasia.nsf/3a0108443c964002432569e7004199c0/3519d610221a9ef5c32575600030a7ad!OpenDocument>

221. Swaran Singh Russia-India-China Strategic Triangle : Signalling a Power Shift? [Электронный ресурс]. / Swaran Singh // IDSA Comment – April 19, 2012 – – Режим доступа : http://www.idsa.in/idsacomments/RussiaIndiaChinaStrategicTriangle_ssingh_190412

222. About IBSA Background [Электронный ресурс]. // The India-Brazil-South Africa Dialogue Forum – 2015 – Режим доступа : <http://www.ibsa-trilateral.org/about-ibsa/background>

223. Страны BASIC выразили позицию по соглашению об изменении климата [Электронный ресурс]. // Russian.News.Cn – 2015 – Режим доступа : http://russian.news.cn/2015-12/09/c_134899769.htm

224. Forum on China-Africa Cooperation : objectives and prospects [Электронный ресурс]. – 2015 – Режим доступа : <http://www.focac.org/eng/ltda/ltjj/t933522.htm>

225. Никонов В. Укреплять гармонию и согласие в обществе: слово главного редактора [Электронный ресурс] / В. Никонов // Стратегия России №4, Апрель 2013 – Режим доступа : http://sr.fondedin.ru/new/fullnews_arch.php?archive=1365062063&subaction=list-archive&

226. Особенности развития современной геополитической ситуации в мире [Электронный ресурс]. // Аналитический центр «Борисфен Интел». – 25 ноября 2012 г. – Режим доступа : http://bintel.com.ua/ru/analytics/osoblivosti_rozvitku/

227. БРИКС наполнили содержанием [Электронный ресурс]. // Ведомости. – 17.07.2014 – Режим доступа : <http://www.brics.mid.ru/brics.nsf/WEBNovstart/C325786100462DFE43257D18000FC7DB>

228. Сергеев В. М. Перспективы институционализации БРИК (включая расширение повестки дня) [Электронный ресурс] / В. М. Сергеев, Е. С. Алексеенкова – 2011 – Режим доступа : <http://www.brics.mid.ru/brics.nsf/WEBforumBric/C45997ED5B7E4CC4C3257859005A829B>

229. Деруэль Д. Страны БРИК — укрепление роста в странах с низкими доходами [Электронный ресурс] / Д. Деруэль, К. Патилло // iMFdirect – 2015 – Режим доступа : <http://blog-imfdirect.imf.org/2011/05/09/brics-and-growth-in-low-income-countries/>

230. Концепция председательства Российской Федерации в межгосударственном объединении БРИКС в 2015-2016 годах [Электронный ресурс] // Официальный сайт председательства Российской Федерации в БРИКС – 2015 – Режим доступа : http://brics2015.ru/russia_and_brics/20150301/15383.html

231. ОДКБ, ШОС и БРИКС обсудят вопросы борьбы с наркоугрозой [Электронный ресурс] // РИА Новости – 2014 – Режим доступа: <http://ria.ru/world/20141208/1037181461.html>

232. Саммиты БРИКС и ШОС это – начало конкуренции в мировом масштабе [Электронный ресурс] // Геополитика – 15 июля 2015 – Режим доступа: <http://geo-politica.info/sammity-briks-i-shos-eto--nachalo-konkurentsii-v-mirovom-masshtabe.html>

233. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации [Электронный ресурс] // Указ Президента Российской Федерации, № 683 – 31 декабря 2015 года – Режим доступа : <http://www.rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-dok.html>

234. Декларация участников форума ведущих СМИ государств-участников БРИКС «пути создания общего информационного пространства БРИКС» [Электронный ресурс] // Официальный сайт председательства Российской Федерации в БРИКС – 8 октября 2015 года – Режим доступа : <http://brics2015.ru/documents/>

235. РФ предложила БРИКС выработать документ об информационной безопасности [Электронный ресурс] // РИА Новости – 27.03.2013 – Режим доступа : <http://ria.ru/world/20130327/929270075.html#ixzz2gOIWznEY>

236. Davies W. Brazil data plan aims to keep US spies at bay [Электронный ресурс] / W. Davies // BBC News – Rio de Janeiro, 18 September 2013 – Режим доступа: <http://www.bbc.co.uk/news/technology-24145662>

237. Заседание делового совета БРИКС [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.tpppnz.ru/index.php/arkhiv-novostej/item/zasedanie-delovogo-soveta-briks>

238. Смирнов Е. Страны БРИК отстают в регулировании облаков [Электронный ресурс] / Смирнов Е. // Холдинг РБК – 2013 – Режим доступа: http://www.cnews.ru/top/2013/03/20/strany_brik_otstayut_v_regulirovanii_oblakov_522974

239. Согнется ли дуга «Россия-Китай»? [Электронный ресурс]. // Аналитический центр «Борисфен Интел». – 12 мая 2014 г. – Режим доступа: <http://bintel.com.ua/ru/analytics/duga-rossia-china/>

240. Нью Х. Играет ли группа БРИКС роль в делах Азии? [Электронный ресурс]. / Х. Нью // Вестник международных организаций – 2015. – Т. 10. – № 2. – с. 196-205 – Режим доступа: <http://iorj.hse.ru/2015-10-2/152401895.html>

241. Ардзинба И. Единство и различия в интересах стран – членов группы БРИКС [Электронный ресурс]. / И. Ардзинба // Государственная служба – №2 (88) – 2014 – Режим доступа: <http://ra-journal.ranepa.ru/article/r46/1955/>

242. Луков В. Российский су-шерпа: БРИКС – это альянс реформаторов в международных отношениях [Электронный ресурс]. / В. Луков // Саммит БРИКС в Уфе – 30 Марта 2015 – – Режим доступа: <http://brics2015.ru/transcripts/20150330/29159-print.html>

243. Mesa-redond: o Brasil, os BRICS e a agenda internacional / Apresentação do Embaixador José Vicente de Sá Pimentel. – Brasília : FUNAG, 2012. – 344 p.

244. Стратегия экономического партнёрства БРИКС [Электронный ресурс]. – г. Уфа, Российская Федерация, 09 июля 2015 года – Режим доступа : <https://www.hse.ru/data/2015/07/09/1082902238/strategia%20final.pdf>
245. «Большая шахматная доска 3» [Электронный ресурс]. // Аналитический центр «Борисфен Интел». – 29 апреля 2013 г. – Режим доступа: <http://bintel.com.ua/ru/analytics/bol%27shaja-shahmatnaja-doska-3/>
246. «Великий поход-2». КНР как новый центр экспансии в мире [Электронный ресурс]. // Аналитический центр «Борисфен Интел». – 23 апреля 2013 г. – Режим доступа: <http://bintel.com.ua/ru/analytics/knr-kak-novyj-centr-jekspansii-v-mire/>
247. Зайцева М. В. Геополітичні перспективи об'єднання БРІКС / М. В. Зайцева // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – К. : ІМВ, 2014 – Вип. 121., Ч. I – с. 98-106
248. Luckhurst Jonathan Building Cooperation between the BRICS and Leading Industrialized States / Jonathan Luckhurst // Policy Studies Organization – Volume 4, Number 2 – 2013 – p. 251–268
249. Кобзаренко А. М. Особливості регіоналізму в Південній Азії / А. М. Кобзаренко // Стратегічні пріоритети : наук.-аналіт. щокварт. зб. / Національний інститут стратегічних досліджень. – К. : НІСД, 2012. – № 1(22). – С. 190-195.
250. Шевчук О. В. Китайсько-американські відносини в умовах модернізації архітекτονіки глобальної та регіональної систем міжнародних відносин: ви-значальні тенденції та детермінуючі чинники / О. В. Шевчук // США і світ ХХІ століття: колект. моногр. – К. : Центр вільної преси, 2013 – С. 262 – 273
251. Пресс-релиз по итогам встречи министров стран БРИКС, отвечающих за экономику и внешнюю торговлю [Электронный ресурс]. // МИД РФ – 2015 – Режим доступа : <http://www.brics.mid.ru/brics.nsf/WEBmitBric/F1D7E323B5A234DAC3257888003B4E9E>
252. Index of Globalization [Электронный ресурс] // KOF Swiss Economic Institute – 2015 – Режим доступа : <http://globalization.kof.ethz.ch/>

253. Rule of Law Index 2012–2015 [Электронный ресурс] // World Justice Project – 2015 – Режим доступа : <http://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index>
254. Corruption Perceptions Index 2009 [Электронный ресурс] // Transparency International – 2009 – Режим доступа : http://www.transparency.org/research/cpi/cpi_2009
255. Corruption Perceptions Index 2010 [Электронный ресурс] // Transparency International – 2010 – Режим доступа : <http://www.transparency.org/cpi2010/results>
256. Corruption Perceptions Index 2011 [Электронный ресурс] // Transparency International – 2011 – Режим доступа : <http://www.transparency.org/cpi2011/results>
257. Worldwide Press Freedom Index 2009–2015 [Электронный ресурс] // Reporters Without Borders – 2015 – Режим доступа : <https://index.rsf.org/#/>
258. Global E-Government Survey 2008 [Электронный ресурс] // United Nations – 2008 – Режим доступа : <http://unpan3.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2008>
259. United Nations E-Government Survey 2010 [Электронный ресурс] // United Nations – 2010 – Режим доступа : <http://unpan3.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2010>
260. United Nations E-Government Survey 2012 [Электронный ресурс] // United Nations – 2012 – Режим доступа : <http://unpan3.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2012>
261. UN E-Government Survey 2014 [Электронный ресурс] // United Nations – 2014 – Режим доступа : <http://unpan3.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2014>
262. Chellaney Brahma BRICS in the Wall [Электронный ресурс] / Brahma Chellaney // Hindustan times – Mar, 2012 – Режим доступа : <http://www.hindustantimes.com/india/brics-in-the-wall/story-IxyVOjOC9qCOhK6x7zXnAJ.html>
263. Gross domestic product: ranking table [Электронный ресурс]. // World Development Indicators, The World Bank – 2015 – Режим доступа : <http://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.mktp.cd>

264. GNI per capita : ranking table. [Электронный ресурс] // World Development Indicators, the World Bank – 2015 – Режим доступа : <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD>

265. World Competitiveness Yearbook : ranking table. [Электронный ресурс] // Institute of Management Development – 2015 – Режим доступа : <http://www.imd.org/wcc/wcy-world-competitiveness-yearbook/>

266. The Global Enabling Trade Report 2010 / Editors Robert Z. Lawrence, Margareta Drzeniek Hanouz, Sean Doherty, John Moavenzadeh // World Economic Forum – Geneva, Switzerland 2010 – 316 p.

267. The Global Enabling Trade Report 2012 Reducing Supply Chain Barriers [Электронный ресурс] / Robert Z. Lawrence, Margareta Drzeniek Hanouz, And Sean Doherty, Editors // World Economic Forum – Geneva, Switzerland 2012 – 405 p. – Режим доступа : www3.weforum.org/docs/GETR/2012/GlobalEnablingTrade_Report.pdf

268. The Global Enabling Trade Report 2014 [Электронный ресурс] / Margareta Drzeniek Hanouz, Thierry Geiger, Sean Doherty // World Economic Forum – Geneva, Switzerland 2012 – 353 p. – Режим доступа : <http://www.weforum.org/reports/global-enabling-trade-report-2014>

269. Index of Economic Freedom 2009–2015 [Электронный ресурс] // Heritage Foundation, Wall Street Journal – 2015 – Режим доступа : <http://www.heritage.org/index/download>

270. Doing Business: ranking table. [Электронный ресурс] // World Development Indicators, the World Bank – 2015 – Режим доступа : <http://data.worldbank.org/indicator/ic.bus.ease.xq>

271. Connected Risks: Investing in a Divergent World 2007–2014 [Электронный ресурс] // AT Kearney – 2015 – Режим доступа : <https://www.atkearney.com/research-studies/foreign-direct-investment-confidence-index/2015>

272. Global Peace Index 2009–2015 [Электронный ресурс] // Institute for Economics and Peace, Economist Intelligence Unia – 2015 – Режим доступа : <http://www.visionofhumanity.org/#page/indexes/global-peace-index/2015>

273. The Global Terrorism Index 2009–2015 [Электронный ресурс] // The Institute for Economics and Peace – Режим доступа : <http://www.visionofhumanity.org/#page/indexes/terrorism-index/2011>

274. Global food security index 2012. An annual measure of the state of global food Security [Электронный ресурс] // Report from The Economist Intelligence Unia – 2012 – 37 p. – Режим доступа : http://pages.eiu.com/rs/eiu2/images/EIU_DUPONT_Food_Index_July_2012.pdf.

275. Global food security index 2013. An annual measure of the state of global food Security [Электронный ресурс] // Report from The Economist Intelligence Unia – 2013 – 14 p. – Режим доступа : http://www.aspeninstitute.org/sites/default/files/content/docs/ee/1%20-%20EIU_DUPONT_Executive%20Summary%20%2B%20Key%20Findings_Global%20Food%20Security%20Index_2013.pdf.

276. Global food security index 2015. An annual measure of the state of global food Security [Электронный ресурс] // Report from The Economist Intelligence Unia – 2015 – 53 p. – Режим доступа : foodsecurityindex.eiu.com/Home/DownloadResource?fileName=EIU%20Global%20Food%20Security%20Index%20-%202015%20Findings%20%26%20Methodology.pdf

277. Web Index 2012–2014 [Электронный ресурс] // World Wide Web Foundation – 2015 – Режим доступа : <http://thewebindex.org/report/>

278. Network Readiness Index 2008–2015 [Электронный ресурс] // World Economic Forum – 2015 – Режим доступа : <http://reports.weforum.org/global-information-technology-report-2015/network-readiness-index/>

279. Dutta Soumitra The Global Innovation Index 08/09 [Электронный ресурс] / Soumitra Dutta – INSEAD, 2009 – 208 p. – Режим доступа : https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwi8nf-2iL3JAhUHCBoKHUJ8DQUQFggdMAE&url=https%3A%2F%2Fwww.globalinnovationindex.org%2Fuserfiles%2Ffile%2FGII-2008-2009-Report.pdf&usg=AFQjCNF14ovt6sNmLFJGne756zUbKP2-aw&sig2=YOQT_lsISELELhLYGdNwvg

280. Dutta Soumitra The Global Innovation Index 09/10 [Электронный ресурс] / Soumitra Dutta – INSEAD, 2010 – 456 p. – Режим доступа : https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwi8nf-2iL3JAhUHCB0KHUJ8DQUQFggbMAA&url=https%3A%2F%2Fwww.globalinnovationindex.org%2Fuserfiles%2Ffile%2FGII-2009-2010-Report.pdf&usg=AFQjCNGuV1mQE0DqOFSSeZ-xYfGSPANU6Q&sig2=c97TwhqOB2D_9gn4ZnxbKQ

281. Dutta Soumitra Global Innovation Index 2011. Country Ranking [Электронный ресурс] / Soumitra Dutta // World Intellectual Property Organization – INSEAD, 2011 – 381 p. – Режим доступа : https://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/GII-2011_Report.pdf

282. Global Innovation Index 2015. Country Ranking [Электронный ресурс] // World Intellectual Property Organization – 2015 – Режим доступа : <https://www.globalinnovationindex.org/content/page/data-analysis/>